

Philippe Delorme OZLOGLAŠENE PRINCEZE

Biblioteka

(book

marker

Izdaje

Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktorica PETRA LJEVAK

Urednica NADA BRNARDIÆ

Philippe Delorme

OZLOGLAŠENE PRINCEZE

Prijevod s francuskoga MIHAELA VEKARIÆ

Zagreb, 2007.

Naslov izvornika

Philippe Delorme Scandaleuses Princesses

© 2005, Pvgmalion, departement des Editions Flammarion. Published by arrangement with Literary Agency "Agence de l'Est".

© Za hrvatsko izdanje Naklada Ljevak d.o.o. 2007.

TO*

KNJIŽNICA 7 : UNA

ISBN 978-953-178-904-2 (tvrdi uvez)

CIP zapis dostupan u raèunalnom katalogu Nacionalne i sveuèilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 653026

Lusus habet finem: cjgnis descendere tempus, Duxerunt collo qui iuga nostra suo.

Došao je kraj zabavi: vrijeme je sjahati s labudova koji su svojim vratom vukli moja kola.

Ovidije, Umijeæe ljubavi, Knjiga III, 809-810.

(preveo Tomislav Ladan)

KAZALO

Uvod.....9

I. Klitemnestra.....U

II. Izebela.....25

III. Kleopatra.....37

IV. Mesalina.....53

V. Teodora.....67

VI. Fredegunda.....79

VII. Izabela Francuska.....93

VIII. Lukrecija Borgia.....103

IX. Margareta Valonska.....119

X. Kristina Švedska.....133

XI. Catherine-Charlotte od Monaka.....145

XII. Katarina Ruska.....157

XIII. Karolina od Braunschweiga.....167

XIV. Izabela Španjolska.....181

XV. Marija Bonaparte.....191

XVI. Margareta Engleska.....203

Bibliografija.....215

Uvod

Iako muza Klio, koja po grèkoj mitologiji vlada stvarima prošlosti, pripada lijepome spolu, povijest su najèešæe pisali muškarci. Samouvjereni muškarci sigurni u svoju nadmoæ i dozlaboga ženomrsci. A baš su oni èesto zlostavljali vladarice, namjesnice ili kraljice. Ako su vladale odluèno, govorili su da su nesmiljene i okrutne. Ako su svoje protivnike zavodile, dražima ih navodile na popuštanje, proglašavali su ih nemoralnim èudovištima, posrnulim ženama. Ono što mnogi kronièari muškim vladarima priznaju kao vrline - fizièku hrabrost, odvažnost, neumoljivost, erotsku snagu -, kod ženskih proglašavaju sramotnim i raspojasanim, nedostojnim prave »ženstvenosti«...

Sablajnjive princeze! Samo zato što su se veæ prije trideset stoljeæa usudile poèiniti iste nepodopštine kao i njihovi muževi ili oèevi! Što su se usudile vlastitu sudbinu uzeti u svoje ruke u doba kada je svijet u kojemu su živjele gurao

ženu u sjenu mužjaka zaštitnika!

Uostalom, jesu li uvijek bile tako grešne kako su tvrdili njihovi suvremenici? Treba li se složiti s Homerom kad za Klitemnes-tru kaže da »obasu (...) sramotom i kasnije žene slabe, koje æe živjet iza nje, ma bile i dobre.«¹? Moramo li gledati Mesalinu sa-

Sve citate iz Odiseje preveo Tomo Maretia, Homerova Odiseja, Zagreb, Matica hrvatska, 1950. (prev.)

10

Philippe Delorme

mo kroz zlobnu Juvenalovu satiru? Nije li Lukrecija Borgija, kad je postala vojvotkinjom od Ferrare, uspjela vratiti ugled sramotnome dvoru svoga oca, pape Aleksandra VI? Tko æe se usuditi prigovoriti Izabeli Engleskoj ili Izabeli II. Španjolskoj što su, protiv volje udane za kraljeve ne baš sklone ženama, imale ljubavnike? Žrtve su - zbog svoga slobodarstva - i Charlotte od Monaka, Karolina od Braunschweiga i Margareta Engleska. Moramo li spominjati one koje su vladale željeznom rukom, koje su svoje potomke naturale slabim muževima, poput Izebele, Theodore, Fredegunde ili ruske Katarine Velike? Ili pak one, poput Margarete Valonske, Kristine Švedske ili Marije Bonaparte, koje su se svojom inteligencijom svrstale među najbolje umove svoga vremena?

Prièama koje ovdje donosimo ne želimo rehabilitirati te princeze koje su stari pisci osvijetlili crvenim svjetlom ljage. Ne. Privukle su nas legende o njima obojene bojama obešæašæenja i krvi. Mnogo više nego stroga povijesna istina. Nešto između biografije i udvorne prièe.

i.

klitemnestra

(XII. stoljeæe prije Krista)

Zloèinka i nevjernica

DVANAESTAK stoljeæa prije naše ere, u zoru grèke civilizacije, Historija se tek pomalja u zlaæanim maglicama legende. Zar je važno ako Trojanskoga rata nije bilo! Ili ako je bio tek upad pirata na obalama Male Azije. Homerovi junaci èuvaju netaknutim njihov dah vjeènosti. Ahejci su se kao jedan digli i pošli osloboditi Helenu, Menelajevu ženu koju je ugrabio Paris, Prijamov sin. Za svoga su vodu izabrali kralja Arga i Mikene.

Agamemnon se oženio Heleninom sestrom Klitemnestrom, koja æe zauvijek ostati simbolom ženske nevjere i personifikacijom tragedije. Kako je opjevana u Odiseji: »ona vještakinja u zlu u strašnu, obasu sebe samu sramotom i kasnije žene slabe, koje æe živjet iza nje, ma bile i dobre.«

Ipak, zaslužuje li Klitemnestra tolike pogrde i tu sveopæu sramotu? Nije li ona bila samo žrtva prokletstva koje nitko ne može poništiti? Po jednoj predaji, njezina majka Leda, kæi etolskoga kralja, bila je zapravo Nemeza, nesmiljena boginja osvete i kazne.

14

Philippe Delorme

Kako ju nije uspio drugaèije zavesti, najviši bog Zeus uzeo je oblièje labuda. Posljedica te zabranjene ljubavi dva su božanska jaja. Iz njih æe se izleæi dva djeèaka, Kastor i Poluks, i dvije djevojèice, Helena i Klitemnestra.

Odgojena na dvoru spartanskoga kralja Tindareja, uslužna Ledina muža, Klitemnestra æe biti dana za ženu Tantalu II., Tijes-tovu sinu i daleku potomku prvoga Tantala, slavnoga kralja Lidije, kojega su bogovi osudili na vjeène muke. Tim brakom Ledina kæi ulazi u rod Atrejevia, koji pogaða kobna sudbina nakon što je na sveèanoj gozbi Atrej svome bratu Tijestu poslužio meso njegovih sinova.

Otada neumitna sudbina nastavlja svoj tijek. Tantala ubija njegov roðak, mikenski kralj Agamemnon, a ubija i njegovo dijete koje mu je na svijet donijela Klitemnestra. Ona sama pošteðena je samo zato da pod prisilom, protiv svoje volje, postane ženom ubojice. No, Klitemnestra se ne buni. Sudbina ju je predala Aga-memnonu. Bit æe mu besprijekornom drušicom. Kako je plodna, raða mu èetiri kæeri - Elektru, Ifigeniju, Ifijanasu i Hrizotemidu, te sina Oresta.

Je li otklonjeno prokletstvo Atrida? Otmica Helene ponovo æe ga raspiriti. Sa svojim mužem Menelajem, Agamemnonovim bratom, Klitemnestrina sestra vlada Spartom. Do dana kada ju Trojanac Paris, oèaran njezinom èudesnom ljepotom, nagovori da pobjegne s njime. Bijesni Grci skupljaju flotu u luci Aulidi. Ali, nema vjetra, ne mogu dignuti jedra. Prorok upozorava Agamem-nona da mora umilostiviti boginju Artemidu, zaštitnicu šuma, lugova, livada i polja, i žrtvovati joj svoju kæerku Ifigeniju. Kako bi ju privolio da otiđe iz Mikene, kralj smišlja varku.

Poruèuje joj da ju želi udati za u vatri prekaljena Ahileja, kralja Mirmidonaca.

I. Klitemnestra

15

Ne sluteæi što se sprema, Klitemnestra prati nesretnicu. Ali kad shvati užasan Agamemnonov naum, ona mu prigovara. U Ifi-geniji u Aulidi Euripid joj daje rijeè:

»Od svoje volje s tobom ja ne sklopim brak, veæ silom ti me ote prvom mužu mom kom Tantal bješe ime. Njemu zada

smrt, dok dijete koje rodih s prvim mužem tim sa grudi trže meni, o tle tresnu njim. A Kastor i Polideuk, braća moja, tad zablizavši na konjima krenuše u rat na tebe, aP te spase Tindar, otac moj, kom dođe ko prebjegar moleæ za svoj spas. Kad s tobom se pomirih, u tvoj dođoh dom i dobra bjeh ti žena, priznat æeš i sam, domaæica i ljuba, kako traži red. Sa radošæu si pod svoj dolazio krov. (...)

I tri ti rodih kæeri i djeèaka tog,
no sada jednu želiš oteti mi kæer.

A upita P te itko: èemu takav èin,
da P odgovor æeš dat iP ja da govorim?
'Menelaj svoju ženu vratio bi rad.'

Divota! Za zlu ženu ja da djecu dam,
da našom sreæom onaj iskupi se skot?«2

Atrid ne želi ništa èuti. Ifigenija je zaklana na Artemidinu žrtveniku - premda, po nekim autorima, boginja ju je, navodno, za-

2 Euripid, Ifigenija u Aulidi, Zagreb, 1961. preveo Bratoljub Klaiæ

16

Philippe Delorme

mijenila košutom. Ahejske lađe konaèno mogu otploviti na Istok. Klitemnestri je preostala samo mržnja za tog muža kojega nikada nije voljela i kojemu prijeti »kobnim povratkom«...

Upravu državom za svoje odsutnosti Agamemnon je povjerio rođaku Egistu, Tijestovu sinu. A pjesnik i sviraè, stari pjevaè De-modok, èuvat æe kraljicu. U Odiseji, Nestor, kralj Pila, prièa o Egistovoj izdaji:

»Dok smo se onamo mi pod Trojom borili mnogo, Dotle je mirno on sred Arga, konjogojne zemlje, Agamemnona ženu zaludit r'jeèma gledò. Èestita Klitemnestra nedolièno djelo od sebe Isprva odbijaše, jer srca bješe valjana. Uz nju je bio i pjevaè, a polazeæ Atrid u Troju Dobro pjevaèu tome prikrièi, da ženu mu èuva. Ali kad nju božja sudbina u nesreæu sape, Onda Egisto pjevaèa, povedav ga na pusti otok, Ostavi ondje, da plijen i hrana pticama bude, I nju hoæak hoæku odvede u kuæu svoju, Na oltarima svetim sažeže stegana mnogo, Priloge objesi mnoge u hramima, tkanine, zlato Veliko djelo izvršiv, što nikada nije se nado.«

Tako Klitemnestra, svladana požudom, postaje Egistovom ljubavnicom. U Euripidovoj Elektri ona priznaje:

»A žene lude su - ne mogu tajit to, -Pa kad griješit stane takve lude muž I ne mari za drugu, žena želi tek Za mužem povest se i dragog sebi naæ.

I. Klitemnestra

17

I onda grakne ukor, na nas saspe se, A krivce, da muškarce mine zao glas.«3

Kada se, nakon deset godina borbi, Grci konaèno vrata u domovinu, Agamemnonova sudbina veæ je zapeèaæena. Kao da želi raspiriti Klitemnestrinu mržnju, on sa sobom dovodi konkubinu, trojansku kraljevnu Kasandru. U najstarijim verzijama epskih pjesama kraljica je ipak nedužna, a podvalu je smislio Egist sam. No, po Homeru ona je jednako kriva, što se vidi iz rijeèi Aga-memnonove duše:

»Nije u lađama svojim savladao mene Posidon

Digavši vjetrove strašne, oluju digavši strašnu,

Niti mi pakostiše dušmani ljuti na suhu,

Veæ mi je Egist smrt priredio i zlu sudbinu

Te me je u kuæu pozvo, pa onda po gozbi sa ženom

Smako prokletnicom mene, ko vola kad uz jaslje kolju

Tako me prejadnom smræu umoriše, zatim drugare

Klahu bez prekida moje, bjelozube kako se svinje

Kolju, kad u kuæi gdje bogataša moguæg...

(...)

Ali bi jadalò srce veoma tvoje, da budeš Vidio, gdje uz krèage i stolove ležasmo pune, U sobi tada, a krv se po podu pušila naša! Èuo sam pretužni glas Kasandre, Prijama kæeri, Koju je Klitemnestra ubijala, podmukla žena, Pokraj mene, a ja sam na maèu umiro veæe; Padajuæ ruke dignem, aP spustim ih, i kuja ona

3

Euripid, Elektra, u: Grèke tragedije, Zagreb, Globus media, 2004, preveo Koloman Rac

18

Philippe Delorme

Odvrti se od mene i ne htjede, kad veæ k Aidu Idah, stisnut mi oèi i usta k tome zatvorit, Tako pasjaluka nema i grdila

goreg od žene, Koja u srcu svojem odlučuje takova djela. (...)

ona vještakinja u zlu strašnu

Obasu sebe samu sramotom i kasnije žene

Slabe, koje æe živjet iza nje, ma bile i dobre.«

Prema drugim antièkim piscima, izdajnica vlastitim rukama ubija Agamemnona. Dugo je vezla veliki plašt. Kralj izlazi iz kupaonice, Klitemnestra prebacuje plašt preko njega i bez po muke ga umlati. U prvom dijelu trilogije Orestija Eshil ju prikazuje sa sjekirom u ruci, oblivenu Agamemnonovom i Kasandrinom krvlju, kako se naslađuje svojim zloèinom:

»Na ovu bitku davno mislila sam veæ, i sad sam, makar kasno, izravnala spor. Za svojim èinom stojim, svjesna djela svog, izvrših to i neæu nijekat ovaj èin. Ni bježat ni odvratit ne mogaše smrt kad golem na njeg bacih krasno vezen plašt i stegnuh ga ko ribar mrežom ulov svoj. Zamahnuh dvaput na nj i dvaput kriknu on i pade mrtav tu, a ja kad vidjeh pad, zamahnuh treæi put, nek hvalu ima Zeus što mrtvima pod zemljom nada je i spas. Ovako pade on i zadnji pusti dah. Iz ljutih rana brižnu vrele krvi mlaz i grimizne me rose tamna osu kap. A ja se poveselih kao usjev mlad

I. Klitemnestra

19

kad blagoslovni s neba orosi ga dažd.

A vi, Argivci, sad osudite mi èin

il hvalite, svejedno! Ja se dièim njim.«⁴

Klitemnestra je uvjerena da je svojim neoprostivim èinom izvršila pravdu. Kaznila je ubojstvo Ifigenije, koju je žrtvovao nedostojan otac, no nije svjesna da je napisala novo poglavlje u krvavoj knjizi Atrida:

»A gdje si bio onda kad je èovjek taj

bez smilovanja svoju žrtvovao kæer

ko janje izmeđ svojih stada runastih

da time stiša traèkih vijavica huk

Sto tad progonstvom onaj ne osudi grijeh.

(...)

Zar nije upravo on

u dom nam unio jad?

Jer kakav je spremio jad

Ifgeniji, gorkom plaèu mom,

tom cvijetu jedva malo poniklom,

sam je doživio sad.

I neæe se moæi hvaliti u Hadu

da nije ga sustigao maè

kojeg se laæao sam.«

Domišljato opravdanje, ali u njemu se krije i pravi razlog drame. Klitemnestra je iz ljubomore ubila Agamemnona. I sa gotovo erotskim užitkom ona se naginje nad Kasandrin leš:

Eshil, Orestija I, Zagreb, dramska biblioteka Scena, 1965, preveo Bratoljub Klaiæ

KNJIŽNICA ZELINA

20

Philippe Delorme

»Tu leži taj što meni iznevjeri brak sa drugom Hriseidom liježuæ svaku noæ, a gle do njega ovdje njegov ratni plijen ta vraèara i ropski prilježnièki gnus, što na ladi, na klupi spavala je s njim.«

A kraljeva smrt oslobađa ju za Egista. Tim zloèinom ona prestaje biti preljubnicom.

»Ubojstvo to mi neæe pod krov unijet strah dok u mom domu Egist ognja pali plam, dok kao dosad bude volio me on.

A to za moju hrabrost nije rđav štit.«

Otada Klitemnestra gubi svaku mjeru. Službeno se udaje za Egista, njemu stavlja krunu na glavu. Legitimni nasljednik, mladi Orest, spašava se od bodeža ubojica bijegom stricu Strofiju, fo-kidskome kralju, koji ga uzima pod svoju zaštitu. Ali kraljica se ne zaustavlja na tome. Njezina kæi Elektra pomogla je Orestu u bijegu; stoga je zatvorena u palaèu, zasuta poniženjima i uvredama.

»Dotle kod kuæe smisli Egisto nesretno djelo Te Agamemnona ubi i pritisnu poda se narod; Sedam vladaše ljeta Mikenom obilnom zlatom, Ali u zo èas osmog Oresto dođe mu divni, Vrativ se iz Atene ubilca oèevog smaèe, Podmuklog onog Egista, što oca mu diènoga ubi. Kada ga ubi Oresto, Argejce poèasti daæom U spomen matere strašne i nejunaka Egista.«

I. Klitemnestra

Homer ovdje u nekoliko stihova sažima epilog sage o Atridi-ma. U pratnji Pilada, svoga vjernog prijatelja, Orest potajno odlazi sa Strofijeva dvora. Prorièe mu pitijsko proroèište:

»Bez štita, vojske, lukavstvom iz potaje

Sam rukom svojom smrt nek zadam pravednu!«

I tako je on potajno ušao u Mikenu, a pomogla mu je Elektra, èiju tužaljku zamišlja Sofoklo:

»Pa onda kakve l', misliš, dane provodim, Na prijestolu kad oèinskome opazim Egista gdjeno sjedi; spazim, haljine
Gdje nosi iste, ko on, i ljevanicu Kod ognjišta, gdje njega ubi, izlijeva; Kad spazim onu krajnju obijest njihovu -Ubicu
nam u oca našeg krevetu Sa zlosretnicom majkom, ako materom Zvat treba onu, koja s njime poèiva. A tako bestidna
je, te sa kletijem Zloèincem živi, nikakve s' Erinije Ne boji, nego kao da se smije tom, Sto biva, èeka, dok joj svane
dan, Kad ono ubi oca mog na prijevaru, -Tad kolo vodi, kolje janjad, žrtvu si Tu mjeseènicu, bogovima - spasu
svom.«⁵

Orest spremno slijedi svoju sudbinu. Međutim, prije njegove osvete, prokleta kraljica još se jednom pokušava opravdati:

5 Sofoklove tragedije, Zagreb, Matica hrvatska, 1913, preveo Koloman Rac

Philippe Delorme

»Sveđ otac ti je, ništa drugo, izlika;

Od mene, kažeš, pogibe. Od mene - da,

Znam dobro; tajit nije na pameti mi.

Al' Pravda njega pogubi, ne sama ja;

Njoj bješe ti pomagat, da si pametna

Ti bila, jer taj otac tvoj, kog plaèeš vijek, -

Taj sestru tvoju, od Helena jedini,

Odolje bozim' žrtvovat...

...Pa ja se ne kajem

Rad èina. Èini l' tebi se, da sudim zlo,

Sud stvori èestit, onda kori bližnje si!«

Sofoklovoj Klitemnestri kao jeka odgovara Euripidova:

»Kæer moju skloni; nju za ljubiu - kaza joj -

Ahilej žudi. Iz kuæe je odvede

U luku Aulidu, nad oltar diže je,

Vrat bijeli prereza mi Ifigeniji.

(...)

Još ne bih planula na muža ni ubila,-

Al dode s djevom, proroèicom mahnitom,

Nju u brak svede. (...)⁶

Međutim, Orest se ne da pokolebati:

»Ti morala si ljubiti bijednog oca mog,

no ovaj tebi bješe draži nego on.

Pa kad je tako, isti nek vas krije grob.«

Žrtvovanje èiste Ifigenije otkupljeno je žrtvovanjem besram Klitemnestre. Eshilov Orest opravdava ubojstvo svoje majke

»O Egistovoj smrti rijeèi ne tratim, tog sramotnika stiže zakonita kob.

I. Klitemnestra

A o njoj, koja skova propast mužu svom

od kog joj ispod srca disao je sin

što sad joj posta ljut i krvav dušmanin,

što o njoj vam se èini? Je li zmijski skot

što srcem svojim zlim, što srcem pakosnim

sve oko sebe truje dahom otrovnim?

(...)

Ne uzeh svojom voljom majci život njen, toj krvnici mog oca, kugi odvratnoj, u Delfima mi nalog da Apolon bog. I reèe mi da ako taj izvedem èin, ni bozima ni ljudima neæu biti kriv.«

ii.

izebela

(umrla 841. godine prije Krista) Idolopoklonica i prokletnica

UBibliji piše da su Židovi pod vodstvom Mojsija pobjegli iz egipatskog ropstva kako bi po cijenu dugog lutanja Sinajskom pustinjom došli do Obeæane zemlje. Deset stoljeæa prije Krista oni osvajaju zemlju Kanaan, od Mrtvoga mora na jugu do Tiberijade na Galilejskom jezeru na sjeveru i od Sredozemnoga mora do iza Jordanije. Za kralja je pomazan mladi pastir David, koji je porazio diva Golijata. Nakon èega Jeruzalem, grad mira, postaje prijestolnicom novoga kraljevstva.

Davida nasljeđuje sin Salomon, koji èetrdeset godina mudro i velikodušno vlada. On je podigao raskošan hram u kojemu je pohranjen Kovèeg saveza, simbol pokornosti Jahvi, Bogu jedinome. Međutim, nakon Salomonove smrti, njegov sin i prijestolonasljednik, nepomirljivi Roboam, nije u stanju održati jedinstvo židovskoga naroda. Na saboru u Sekemu, 930. godine prije Krista, dolazi do raskola. Judino i Benjaminovo pleme, vjerni Davi-dovoj lozi i monoteizmu, zadržavaju Jeruzalem. A deset drugih

28

Philippe Delorme

plemena, koja su ostala ujedinjena i za vladara Izraela izabrala Je-roboama, za prijestolnicu su prvo izabrali Sekem i poslije Samaru.

Na tu politièku podjelu naliježe vjerski raskol. Izraelovo kraljevstvo, odsjeèeno od Svetoga grada, daje se zavesti kultovima okolnih naroda. Obnovljena su stara svetišta u Betelu i Danu i u njima se štuje zlatno tele, poganski idol. Pola æe se stoljeæa vojske tuæi za prijestolje, sve dok Omri, oko 885. godine prije Krista, ne zasjedne na nj. Da osigura vlast, Omri pokušava dobiti podršku tirkog i sidonskoga kralja. Taj Etbaal - ili Itbaal - nije baš neki èestit vladar, jer se krune doèepao ubojstvom svoga prethodnika.

Fenicija je tada središte sredozemne trgovine. Živa trgovina protegnula se do Kartage i obala Atlantskoga oceana. U toj bogatoj zemlji blago i užitak iznad svake su metafizièke ideje. Za revne Izraeliæane Sidonci su bezbožnici, sljedbenici »demonu« Baala -ili Melkarta - i Astarte, njegove nebeske parnjakinje.

Naposljetku, zar Etbaal ne znaèi »Baal postoji«? To ime zvuèi kao èin vjere. Sto nedvojbeno i jest, barem za njegovu kæer Izebe-lu. Neki tumaèi biblijskih tekstova to su ime izvodili iz hebrejskog korijena koji znaèi »vještina« ili »dominacija«. Međutim, na temelju novih arheoloških otkriæa, osobito jednog peèata, pretpostavlja se da ono znaèi: »Zebub postoji«, jer Zebub je drugi naziv za Baala, dakle, »Belzebub«, u Evanđeljima sinonim za Đavla...

I baš tu Izebelu kralj Omri bira za ženu svome sinu Ahabu. Prijateljstvo Sidonaca zaista mu može biti korisno u borbi protiv sirijske sile koja, kao i tri tisuæe godina kasnije, baca oko na granice Izraela. Kada se Ahab uspne na prijestolje, oko 874. godine prije Krista, Izebelin æe utjecaj ojaèati.

II. IZEBELA

29

U Starome zavjetu naslov »kraljica« rabi se samo za strane vladarke, poput kraljice od Sabe koja je oèarala Salomona, ili Este-re, žene perzijskoga kralja Ahasvera. Za sve druge žene kraljeva obièno je naveden samo njihov položaj s obzirom na potomstvo. Njih se spominje tek da bi se na neki naèin ovjerilo rodoslovlje. Tako, na primjer, u Drugoj knjizi o Kraljevima možemo proèitati: »Sedme godine Jehuova kraljevanja Joaš je postao kraljem i kra-ljevao je èetrdeset godina u Jeruzalemu. Majka mu se zvala Sibja i bila je iz Beer Sebe.« (2 Kr, 12,2).

Sjetimo se da su Židovi s razlogom, nakon Eve, Adamove zavodnice odgovorne za izgon prvoga para iz zemaljskoga Raja, nepovjerljivi prema dražima slabijega spola! Neæe li Samson pasti u ruke Filistejcima samo zato što je dopustio da ga obmane - i u snu mu odreže kosu - Dalila, prostitutka i zavodnica? Dakle, za pisce Prve knjige o Kraljevima Izebela nije ništa bolja od Dalile: »Doista, nitko se nije prodao tako kao Ahab da èini što je zlo u oèima Jahvinim, jer ga je zavodila njegova žena Izebela. Èinio je vrlo odvratna djela: išao je za idolima baš kao što su èinili Amorejci, koje je Jahve protjerao ispred Izraelaca.« (1 Kr 21, 25-26).

I zaista, Izebela æe nagovoriti svoga slabog muža da položi žrtvu - neoprostiv grijeh! - fenièkim božanstvima njezina djetinjstva. Uostalom, vrlo je vjerojatno i sama, kao prijestolonasljedni-ca, bila sveæenica Astarte, boginje plodnosti i požude. Ahab se zapravo ne odrièe jedinog Istinskoga Boga, nego ga, na užas Jah-vinih vjernika, spaja s poganskim kultovima u prijateljsko zajedništvo.

»Ahab, sin Omrijeva, èinio je u oèima Jahvinim«, užasavaju se pisci Biblije, »više zla od svih svojih prethodnika. I malo mu bijaše što je hodio u grijesima Jeroboama, sina Nebatova, nego se još

30

Philippe Delorme

oženi Izebelom, kæerju Etbaala, kralja sidonskog, i poèe služiti Baalu i klanjati mu se; Baalu podiže žrtvenik u Baalovu hramu što ga bijaše sagradio u Samariji. Ahab je podigao i Ašeru i uèinio druga zlodjela i razljutio Jahvu,

Boga Izraelova, više od svih kraljeva izraelskih koji bijahu prije njega.« (1 Kr 16, 30-33)

Kako je Izebela pošao za rukom takav uspjeh? Situacija je, vidjeli smo, bila povoljna za ponovno buđenje paganizma.

Biblija spominje njegove filtre i èarolije. Je li Izebela vještica ili je samo svojim prirodnim èarima osvojila Ahaba?

Neki autori tvrde da se povremeno, za posveæenih orgija, u skladu s nekim starim obredima, odavala posebnom obliku prostitucije. Nije sigurno, a šutnja svetih tekstova o tome samo nam potvrđuje da vjerojatno nije istina.

Neosporno je, međutim, da je kaei kralja Etbaala donijela u Sa-mariju dotad nepoznat luksuz i rafinirane obièaje.

Zahvaljujuæi oèevu bogatstvu, mogla je hraniti i uzdržavati »èetiri stotine pedeset proroka Baalovih koji jedu za stolom Izebelinim.« (1 Kr 18,19). Ta »invazija« sveæenika zapodijeva pravi vjerski rat. Dok sluge Baala i Astarte pobjednièki likuju, Jahvine proroke - redovnike i sveæenike istovremeno - po Izebelinu nalogu bespoštedno progone i ubijaju.

Ahabov dvorski upravitelj Obadija uspijeva u dvije špilje sakriti sto proroka, po pedeset u svaku, gdje ih hrani kruhom i poji vodom.

Tada ustaje Božji èovjek, Ilija Tišbijac iz Tišbe Gileadske. Lik na rubu između povijesti i legende, taj neustrašivi vjernik usuđuje se stati pred Ahaba i ukoriti ga: »Živoga mi Jahve, Boga Izraelova, komu služim, neæe ovih godina biti ni rose ni kiše, osim na moju zapovijed.« (1 Kr 17, 1).

II. Izebela

31

Rekavši to, Ilija se skriva pokraj potoka Kerita nasuprot Jordanu. Po Gospodinovu nalogu, gavranovi mu jutrom i veèerom donose hranu. Kada zbog suše, koju je Ilija prorekao, presuši potok Kerit, proroka ugošæuje milosrdna udovica iz Sarfata, kojoj æe on èudom pribavljati hranu i èijega æe sina oživjeti.

Prolaze mjeseci i godine. Tri godine Ilijino prokletstvo pritišæe Izraelovo kraljevstvo izmuèeno najcrnjom glađu. Ahab konaèno odlazi potražiti proroka, neka mu se pokaže i neka »pusti kišu na lice zemlje« (1 Kr 18,1). Na povratku iz progonstva, Ilija ne mijenja svoj govor: »Ne upropašæujem ja Izrael, kaže mu, nego ti i tvoja obitelj, jer ste ostavili Jahvu, a ti si sljedbenik Baala.« (1 Kr 18, 18).

Nakon toga Ilija traži da se èetiristo i pedeset poganskih proroka u službi Izebele okupe na brdu Karmel. Obeæava da æe javno dokazati njihovu nemoæ. Ljut zbog njihove mlake vjere, dobacuje izraelskome narodu: »Dokle æete hramati na obje strane?« (1 Kr 18, 21). Ilija nudi pokus. Baalovi proroci podignut æe svoj žrtvenik, a on svoj, i žrtvovat æe svaki svoga junca. Neka lažni proroci zazivlju ime svoga boga da im zametne vatru, a on æe poslije njih svoga! Ovi se cijeli dan upinju, no uzalud, a Ilija im se ruga: »Glasnije vièite, jer on je bog; zauzet je, ili ima posla, ili je na putu; možda spava pa ga treba probuditi!« (1 Kr 18, 27). Zreci sve glasnije izvikuju molitve, zapadaju u bunilo, paraju se noževima i sulicama dok ih krv ne oblije. Njihova krv teèe utaman...

Kad je došao red na Iliju, on s dvanaest kamenova za dvanaest Izraelovih plemena podiže žrtvenik Jahvi. Na paljenicu izlije èetiri vrèa vode te zazove Gospodina. Plameni oganj zahvati žrtvenik i proguta paljenicu, drvo, vodu, èak i kamenje i prašinu oko njega. Prestrašen takvim èudom, narod pada nièice. Ilija naređuje da se

32

Philippe Delorme

lažni proroci pohvataju. Odvodi ih do potoka Kišona - kod današnje Haite - i do zadnjega ubije, a njihova tijela pobaca u vodu.

Na vijest o pokolju »i kako je maèem poubijao sve proroke« (1 Kr 19,1), Izebela se strašno razbjesni, što pisac knjige Biblijske žene, pouènoga djela iz 1846. godine, ovako opisuje: »Moænici ne dopuštaju da se njihovu savjest propituje; ima trenutaka kada im ponos, ako je izazvan, prekipi i izlije se u valovima osvete na one koji su se usudili podsjetiti ih da istina ima svoja prava i imaju hrabrosti za nju se boriti. Naroèito se nikada neæemo nekažnjeno usprotiviti ženi koja, zaslijepljena pokvarenošæu, mrzi vrlinu svim srcem, a dobila ga je da ljubi.«

Kraljica smjesta Iliji šalje glasnika: »Neka mi bogovi uèine sva zla i neka nadodadu ako sutra u ovo doba ne uèinim s tvojim životom kao što si ti uèinio sa životom svakoga od njih!« (1 Kr 19,2).

Opet Jahvin sluga nalazi spas u bijegu. »A sam ode dan hoda u pustinju; sjede ondje pod smreku« (IKr 19, 4), poetièno prièa Biblija. Prošavši Judino kraljevstvo, Ilija nastavlja prema jugu Palestine i ulazi u Arapsku pustinju. Bog ga stalno štiti i on se na kraju zaustavlja na brdu Horeb, blizu Sinaja, gdje je Mojsije primio ploèe Zakona. Smrt Baalovih sveæenika donijela je kišu kraljevstvu Izraelovu. No, Izebela ipak ne obraæa dušu svoju. Što se vidi iz epizode o Nabotovu vinogradu, kako piše u Svetome pismu. Ahab želi prisvojiti teren zasađen vinovom lozom nedaleko od njegove zimske palaèe u Jeruzalemu: »Ustupi mi svoj vinograd da mi bude za povrtnjak jer je blizu moje kuæe. Ja æu ti dati za nj bolji vinograd, ili, ako to želiš, dat æu ti novca koliko vrijedi.« (1 Kr21,2).

Iako je ponuda poštena, Nabot odbija ustupiti »baštinu svojih otaca«. Mrk i ljutit, Ahab je, èini se, ipak spreman odustati, no

II. Izebela

supruga ga kori: »Jesi li ti onaj koji kraljuje nad Izraelom! Ustani i jedi i budi dobre volje. Ja æu ti pribaviti vinograd Nabota Jizreel-ca.« (1 Kr21, 7).

Da se domogne vinograda, starješinama i glavarima Nabotova grada kraljica šalje pismo zapečaćeno kraljevskim pečatom, a u pismu piše: »Proglasite post i postavite Nabota na èelo naroda. Postavite prema njemu dva nitkova koji æe ga optužiti: 'Proklinjao si Boga i kralja'. Tada ga izvedite i kamenujte ga da pogine.« (1 Kr21, 9-10)

Izbeline zapovijedi izvršene su doslovno. Kad joj je javljeno da je Nabot umoren, ona æe Ahabu: »Ustani i zaposjedni vinograd što ti ga Nabot Jizreelac ne htjede ustupiti za novac. Nabot više nije živ, on je mrtav.« (1 Kr 21, 15)

Nakon te pljačke Jahve šalje Iliju da ustane i izađe iz svoga skloništa. »Umorio si«, grmi Ilija na Ahaba, »oteo si! Zato ovako veli Jahve: Na mjestu gdje su psi lizali Nabotovu krv, lizat æe psi i tvoju. (...) Evo tek što nisam navukao na te nesreæu. Pomest æu tvoje potomstvo, istrijebiti Ahabu sve što mokri uza zid, robove i slobodnjake u Izraelu.« (1 Kr 21, 19-21)

A kraljici prorièe kaznu: »Psi æe proždrijeti Izebelu na Jizreel-skom polju.« (1 Kr 21, 23)

Tri godine kasnije, 853. godine prije Krista, Ahab je, u ratu protiv Asiraca, smrtno ranjen kod Ramot Gileada. Tijelo mu je pokopano u Samariji, a njegova su kola oprana u samarijskom ribnjaku. »Psi su lizali njegovu krv«, zaključuje Biblija, »i bludnice su se ondje kupale, po rijeèi koju je rekao Jahve.« (1 Kr 22, 38)

Izebelu, pak, kazna neæe odmah stiaæi. Njezin zlokoban utjecaj nastavlja se i za dvogodišnje vladavine njezina starijeg sina Ahazi-

34

Philippe Delorme

ja, a zatim i mlaðega Jorama. Godine 841. prije Krista zapovjednik vojske Jehu kuje urotu protiv svoga vladara.

Pomazanje mu daje jedan proroèki sin, kojega je poslao Elizej, Ilijin nasljednik. Jehuu je povjerena misija da »pobije obitelj Ahaba« i na taj naèin ispuni Jahvino prokletstvo. Kad Joram ugleda Jehua, udara u bijeg, no Jehu ga prostrijeli strelicom posred srca.

Sad Izebela zna da su joj dani odbrojani. Nije li Jehu ovim rijeèima ukorio Jorama koji ga je upitao je li sve u miru: »Kakvu miru dok traju bludništva tvoje majke Izebele i njena mnoga èaranja!« (2Kr 9, 22)

Novi kralj odmah odlazi u Jizreel, gdje boravi stara kraljica. Ona se hrabro suoèava sa svojom sudbinom. Maže oèi i lice, resi kosu, kako opisuje Raèine u svojoj tragediji Atalija:

»Nesreæe joj umor gordosti ne daju, Lice joj se sjaše u mladaèkom sjaju Kao nekad, kad je krasila ga više, Da tragove gorke od vremena zbriše.«⁶

Zatim Izebela gleda s prozora kako Jehu ulazi u grad. »Kako je, Zimri, ubojico svoga gospodara?« (2Kr 9, 31),

pozdravlja ga ironièno aludirajuæi na urotnika iz prethodnog stoljeæa, ubojicu kralja Ela koji je vladao samo tjedan dana. Jehu ne odgovara, nego izdaje kratku zapovijed dvojici, trojici svojih dvorjana: »Bacite je dolje.« (2 Kr 9, 33)

Tijelo se u padu odbija o zidove i prska ih krvlju. Dok ulaze u palaèu da se okrijepe, konjanici gaze njezino tijelo.

Malo kasnije, Jehu ipak nareðuje dvorjanima da pokupe Ize-

Jean Raèine, Atalija, Srpska književna zadruga, Beograd 1913., preveo Sima Panduroviæ

II. Izebela

35

beline ostatke: »Pogledajte onu prokletnicu i sahranite je, jer je bila kraljevska kaèi.« (2 Kr 9, 34)

No, dvorjani æe naæi samo lubanju, noge i ruke. Ilijina osveta na kraju je izvršena: »U polju jizreelskom psi æe proždrijeti Ize-belino tijelo. Izebelino truplo bit æe kao gnoj u polju, da se neæe moæi kazati: Ovo je Izebela.« (2Kr 9, 36-37).

iii.

Kleopatra

(69-30. godine prije Krista) Zavodljiva i fatalna

: Kleopatrin nos bio kraèi, sasvim bi drugaèije bilo svijeta«. Pamtim o ovaj Pascalov aforizam koji hoæe reæi da je u svijetu izloženu neredu istoènoga grijeha sluèaj svemoæan.

Nosi li slavna egipatska kraljica na savjesti sudbinu svijeta? Nije li ona bila više objekt nego èinilac povijesti? Je li uistinu bila onako neodoljiva kakvom su je ovjekovjeèili Shakespeare i Hol-lywood, besmrtna zavodnica svih vremena, ženski zloduh Julija Cezara i Marka Antonija? Teško je reæi, jer pisci koji o njoj pišu ili su živjeli mnogo kasnije od samih dogaðaja, ili su neskriveno pristrani.

Nekoliko medaljona, novèiaæa ili kipova na kojima je prikazana daju naslutiti da nije bila neka ljepotica, odviše niska èela, šiljasta nosa, debelih usana, nezgrapna stasa. Plutarh tvrdi da »nije bila èarobna niti je plijenila na prvi pogled«.

Ali odmah nastavlja: »Razgovarati s njom bilo je neodoljivo...«

Philippe Delorme

Kleopatra je rođena oko 69. godine prije Krista, bez sumnje u Aleksandriji, a majka joj je nepoznata kraljeva konkubina, možda Egipćanka. No ime joj, koje na grèkome znaèi »Slava domovine«, otkriva korijene s oèeve strane. Ona je sedma žena u obitelji koja ga nosi. Dinastija Lagida, koje æe ona biti posljednji izdanak, potjeèe zapravo od Ptolomeja I. Sotera, Lagova sina i Aleksandrova prijatelja iz djetinjstva.

Tri stoljeæa taj makedonski rod željeznom rukom vlada seljacima na Nilu. Vlast helenskih faraona, tudinaca za pokoreni narod i Kleopatrinih prethodnika, èesto je osporavana. I njezina su oca, Ptolomeja XII. Auleta - što znaèi Flautist -, stanovnici Aleksandrije svrgnuli u korist njegove kæeri Berenike IV, a on je morao pobjeæi u Rim. A kada se uz pomoæ rimskih legija vratio na prijestolje, svoju je djecu, navodno, stavio pod njihovu moænu zaštitu.

Kada je 51. godine prije Krista umro, Kleopatri je bilo jedva oko sedamnaest godina. Prema njegovoj posljednjoj želji, kraljevna æe biti okrunjena zajedno sa svojim mlaðim bratom, Ptolomejem Dionizijem, kojemu je petnaest godina, ali ... tek pošto se, u skladu s incestuoznim obiæajima tisuæljnog Egipta, uda za njega. No, novi Ptolomej XIII., pod dirigentskom palicom svojih savjetnika Ahila i Potina, vrlo brzo æeli vladati sam. Uz podršku Pompeja Magnusa, jednog od moænih ljudi u Rimskoj Republici, on svoju sestru progna.

Malo poslije, 11. sijeènja 49. godine prije Krista, Julije Cezar je prešao Rubikon, došao do Vjeènoga grada i pokorio cijelu Italiju. Zatim je, 6. lipnja 48. godine prije Krista, razbio Pompejevu vojsku u ravninama Farsale. Poraženi tada nalazi utoèište kod svog starog štiaenika Ptolomeja XIII., koji ga, pogrešno vjerujuæi

III. Kleopatra

41

da æe ugoditi Cezaru, brzo daje ubiti. Tvrde da je vojskovoða, primajuæi krvavu glavu svoga suparnika, plakao...

Kleopatra je u meðuvremenu podigla vojsku i krenula osvojiti prijestolje svojih predaka. U potjeri za Pompejem, Julije Cezar je došao do Egipta i smjestio se u Aleksandriji. Prema Plutarhu, potajno je pozvao mladu kraljicu da mu se pridruži u obuzdavanju drzovita Ptolomeja i njegovih pomoænika. »Odmah je pristala«, prièa Plutarh, »a od prijatelja je povelala samo Apolodora iz Sicilije. Ukrcala se u mali brod i noæu stigla pred palaèu u Aleksandriji.«

Da proðe bedeme, koje su èuvali vojnici njezina brata, Kleopatra je dala da ju umotaju u tepih, a vjerni ju je Apolodor uprtio na ramena. »To je Kleopatrino lukavstvo«, kažu, »bilo prvi mamac na koji se Cezar uhvatio.« Veliki vojskovoða pobjednik - kojega su podlo nazvali »muškarcem svih žena i ženom svih muškaraca« - nije prezirao tjelesne užitke! Je li Kleopatra djevoja? Plutarh joj, èini se, pripisuje da je nekoliko godina ranije imala avanturu s Gnejem, sinom Pompeja Magnusa. Bilo kako mu drago, njezna kraljica koja mu se podaje u zaboravu svojih dvadeset proljeæa, za muškarca raskalašena poput Cezara birani je zalogaj. To više što je ljepotica naèitana i zapravo ga zavodi »ljupkošæu svoga razgovora«. Stoga ju Cezar prvo uzima za ljubavnicu, a tek poslije æe odluèiti da æe Kleopatra dijeliti prijestolje sa svojim bratom, kako je i bilo predviðeno oporukom Ptolomeja Auleta.

To nametnuto pomirenje nimalo ne odgovara ljudima oko mladog faraona. Jedan od njegovih glavnih savjetnika, Ahilo, huška na vojni puè. Opkoljeni u palaèi, Cezar i Kleopatra našli su se u teškom položaju. Da ne padne u ruke pobunjenih Egipćana, Rimljani svoju flotu, usidrenu u aleksandrijskoj luci, moraju zapaliti. Na nesreæu, vatra se širi, zahvaæa veliku biblioteku i djelo-

42

Philippe Delorme

mice guta njezine neprocjenjivo vrijedne zbirke. Malo poslije, 15. sijeènja 47. godine prije Krista, rimske trupe odnose pobjedu u odluèujuæoj bitki, za koje se Ptolomej XIII. nesretnim sluèajem utapa u rijeci. I Plutarh zakljuèuje: »Cezar cijelo Egipatsko Kraljevstvo prepusti Kleopatri, koja nedugo poslije rodi sina, u Aleksandriji prozvana Cezarionom.« Ploveæi velièanstveno uz svetu rijeku, par pristaje u Denderi, gdje je Kleopatra doèekana klicanjem i obožavanjem, poput faraona. Osvajaè bi rado produžio dalje prema jugu, do Etiopije, ali njegovi vojnici odbijaju iæi dalje od Asuana. On æe ratovati i u državi Pont u Maloj Aziji, zatim u Africi, i do zadnjega upokoriti sve Pompejeve pristaše. Na povratku u Rim on smjesta poziva Kleopatru i njezina drugog brata, desetogodišnjeg djeèaka Ptolomeja XIV Filopatora, kojega joj nameæe za fiktivna supruga.

Je " Kleopatra ljubavnica, saveznica, taokinja? Položaj egipatske kraljice posve je nejasan. Cezar ju smješta u raskošnu vilu na desnoj obali Tibera. Svoju ljubav javno oèituje, u hram Venere Roditeljice postavlja pozlaæeni kip svoje ljubavnice. Meðutim, nije mu na kraj pameti otjerati Kalpurniju, svoju zakonitu suprugu, niti se odreæi svojih prolaznih ljubavnih avantura...

Na martovske ide 44. godine prije Krista diktator je umoren usred Senata zato što je, kažu, æelio kraljevsko dostojanstvo. Poslije toga æe i njegovi ubojice, Brut i Kasije, poginuti u bitki kod Filipa, u Makedoniji, i sa sobom pokopati posljednje nade republikanaca. Oktavijan, Cezarov posinak - buduæi August - i jedan njegov general, Mark

Antonije, žele okupiti sve svoje nasljedstvo. Za početak, dva muškarca između sebe dijele svijet. Oktavijan dobiva Italiju i zapadne provincije; Antonije Istok s njegovim bogatstvom, među inim i Egipat.

III. Kleopatra

43

Kleopatra, koja se u srpnju 44. godine prije Krista vratila u svoje kraljevstvo, premišlja kome se prikloniti. Misli se da je potajno podržavala Cezarove ubojice. U svakom slučaju, ona je iskoristila nastalu pomutnju, ponovo se dočepala Cipra i dala ubiti svoga brata Ptolomeja XIV. Sada je ona jedina kraljica Egipta i vlada u ime sina Cezariona, koji je tim ubojstvom postao Ptolomej XV

U ljeto 41. godine prije Krista, nastavlja se veliki Cezarov naum, Antonije kreće u vojni pohod protiv Partske države. Poziva u Tarzu, u Kilikiji, Rimu podložne vladare ne bi li osigurao njihovu podršku. Je li već sreo Kleopatru?

Naravno, Antonije je bio u Aleksandriji 55. godine prije Krista. Tada je kao poručnik generala Gabinija bio poslan da Ptolomeja XII. vrati na vlast. Ali nije sreo mladu djevojku, koja je sigurno, prema istočnjačkom običaju, bila zatvorena u ginecej. Poslije su se vjerojatno sreli u Rimu, kad je ona bila gošća njegova gospodara Julija Cezara. No, tada je njihov odnos po svoj prilici morao biti strogo protokolarni.

U dvadeset i devetoj godini Kleopatra je u zenitu života. Svojim šarmom, inteligencijom i diplomatskom vještinom uspjela je sačuvati neovisnost Egipta. »Računala je da će snagom svoje ljepote«, objašnjava Plutarh, »i iskustvom stečenim u prethodnim vezama s Cezarom i Gnejem, Pompejevim sinom, lako osvojiti Antonija. Prva dvojica su je upoznala kad je bila doista mlada i neiskusna djevojka, a uz Antonija se našla u dobi kada je njezina ženska ljepota u punome sjaju a njezin um u punoj snazi. Pritom, ona donosi bogate darove, mnogo srebra i raskošnu opremu ugledne kraljice jednog kraljevstva u cvatu. No, kada odlazi Antoniju, ona ipak sve nade polaže u sebe samu, u svoje čari i ljubavne napitke.«

44

Philippe Delorme

Danas Kleopatra zna da Rim treba njezinu financijsku pomoć za nastavljanje svoje ekspanzionističke politike prema istoku. Zemlja faraona je bogata. Blago koje su Ptolomejevi stoljećima skupljali u kraljevstvu je posjedu. Antonije to zna, no Kleopatra ipak želi izobiljem ostaviti dojam na njega. Ona zna koliko je tašt i koliko voli raskoš. Egipćanka je prihvatila konzulov poziv i za putovanje od Cidna - današnji Tarsus u Turskoj - do Tarza Egipćanka je unajmila basnoslovnu galiju sa zlatnom pulenom, purpurnim jedrima, srebrnim veslima kojima su »ritam davali zvučni flaute i stapali se sa zvucima lira i frula«.

A ona je, veličanstveno urešena poput slike boginje Afrodite, ležala pod zlatom izvezenim baldahinom. Oko nje su stajali dječaci, kao kakvi amorci sa slikom, i lepezama ju hladili. Njezine najljepše služavke, odjevene u Nereide i Gracije, bile su za kormilom i na konopcima. Ćudni miomirisni mnogih parfema širili su se na obje obale.«

Zadivljena prizorom, svjetina hita k njoj, a Antonija ostavlja sama na podiju. »Venera je došla u posjet Bakhu!« ushićeno govore Antonijevi vojnici. Zaneseni pjesnik Lukan zaljubljuje se u tu kraljicu čije se »bijeće grudi naziru pod velom iz Sidona«. Ne udostojivši se sići s broda, Kleopatra poziva Antonija na svoj brod na veče. Lađa je osvjetljena, treperi tisuće svjetiljki, hrana slasna, dostojna božanske trpeze. Nakon takve gozbe, obrok koji sutradan priređuje vojskovođa doima se običnim, bljutavim i be-zukusnim.

Dok si okom trepnuo, Antonije je osvojen. Taj muškarac od četrdeset godina, senzualan i požudan, hrabar koliko i plemenit, upao je u mreže Egipćanke. Prihvata sva Kleopatrina objašnjenja o njezinu sumnjivu ponašanju za nedavnoga građanskog rata.

III. Kleopatra

45

Čak ga je uspjela nagovoriti da dade pogubiti svoju sestru Arsinoju, vječnu spletkaricu koja se sklonila u Artemidin hram u Efezu.

Antonije odgađa planirani vojni pohod i zimu provodi u Aleksandriji, uz svoju ljubljenu. Plutarh se žali: »Ondje je trošio i ljenčari rasipao vrijeme, 'najdragocjenije dobro', rekao bi Anti-fon, u zabavama i dokonim dječakim igrama. Kleopatra i on osnovali su društvo nazvano Neponovljivi život. Svaki dan su jedan drugome poklanjali gozbe i nevjerojatno mnogo trošili.«

Plinije Stariji zabilježio je nezaboravnu anegdodu. Kleopatra je imala dva bisera neprocjenjive vrijednosti. »Dok se Antonije svakodnevno ključao biranim jelima, Kleopatra je s oholim i izazovnim prezirom okrunjene kurtizane omalovažavala sjaj tih gozbi. Jednom ju je upitao bi li se išta moglo dodati bogatstvu njezina stola. Na to je ona odgovorila da je na samo jednoj večeri u stanju pojesti deset milijuna sestercija. Ne vjerujući da je takvo što moguće, Antonije je htio čuti kako. Okladili su se. Sutradan, na dan odluke, poslužila je Antoniju, doduše bogatu (...), ali običnu večeru. Antonije se stao rugati i tražiti obračun troškova. To je tek manji dio, izjavila je, večera košta koliko i inače, no

ona æe pojesti deset milijuna sestarcija.

Naložila je da donesu drugo jelo. Prema njezinim uputama, sluge su pred nju stavile posudu punu octa, èija jaka kiselina otapa biserje. Na ušima je nosila èudesne bisere, uistinu jedinstveno re-mek-djelo prirode. Dok se Antonije pitao što li æe napraviti, ona je skinula jedan biser, uronila ga u tekuæinu i, kad se otopio, progutala. Na isti je naèin htjela progutati i drugi. Tada je Planko, sudac oklade, prekinuo prepirku i izjavio da je Antonije izgubio, a ona održala rijeè. Slava nije uskraæena ni biseru blizancu. Kada je kraljica, pobjednica u tako znaèajnoj okladi, zarobljena, biser je

46

Philippe Delorme

prepiljen i polovica njihove veèere pretvorena je u dvije naušnice za Veneru u rimskome Panteonu.«

Je li Kleopatra iskreno zaljubljena u Antonija ili mu samo ugaða i zabavlja ga kako bi ga što lakše pokorila? Ne odvaja se od njega ni danju ni noæu. S njime kocka, kune, opija se, ide u lov. S njim je na vojnim vježbama i, »prerušena u slušavku, u jeftinoj haljini«, prati ga u njegovim noænim ludovanjima po ulicama Alek-sandrije, posjeæuje s njime sumnjiva mjesta i zajedno s njime zlostavlja prolaznike.

Time egipatska kraljica više dokazuje koliko ima duha i smisla za humor nego zavodnièke moæi, što oduševljava rimskog vojskovoðu. Plutarh piše: »Danas bi bile dosadne mnoge njezine tadašnje šale, no ipak æu isprièati jednu. Jednom je Antonije u Kleo-patrinu prisustvu pecao na udicu i ljutio se što nije uspio ništa uloviti. Zapovjedio je ribarima da poskriveèki zarone i na njegovu udicu nataknu ribu koju su oni ulovili. Tako je on dva, tri puta uspješno izvukao ribu na udici, no Egipæanka nije bila glupa. Pretvarala se da mu se divi, a istinu je isprièala svojim prijateljima i zamolila ih da sutradan svakako doðu na pecanje. Oni su se u velikom broju ukrcali u ribarske barke. Naložila je svome èovjeku da, kad Antonije baci udicu, preduhitri njegova ribara i na udicu natakne usoljenu ribu iz Ponta. Uvjeren da ima ribu, Antonije izvuèe udicu i svi su, naravno, prasnuli u smijeh: 'Veliki vojskovoðu', reèe mu tada Kleopatra, 'prepusti udicu nama koji vladamo Faro-som i Kanoposom. Ti pecaj gradove, kraljevstva, kontinente'.« Meðutim, Antonijevi egipatski »praznici« brzo završavaju. Parti pustoše Siriju i Malu Aziju. Stoga ih on, prije povratka u Italiju, u ljeto 40. godine prije Krista, odlazi zaustaviti. U listopadu, u Brindisiju potpisuje sporazum s Oktavijanom, kojim njih dvo-

III. Kleopatra

47

jica između sebe dijele svijet. Oktavijan je dobio vlast nad Zapadom, Antonije nad Istokom. S Lepidom, kojemu je pripala Sjeverna Afrika, dva muškarca sklapaju trijumvirat. Da zapeèate svoje prijateljstvo, Antonije, koji je netom izgubio ženu Fulviju, ženi Oktaviju, Oktavijanovu polusestru, mladu udovicu na glasu sa svojih vrlina i ljepote. Za to vrijeme Kleopatra raða blizance: djeèaka Aleksandra Heliosa i djevojèicu Kleopatru Senu - Sunce i Mjesec. Ali Anto-niju, èini se, nije do toga da upozna svoju djecu! Proæi æe tri godine prije nego što æe ponovo vidjeti svoju egipatsku ljubavnicu. Živi u Grèkoj, u nepomuæenoj ljubavi s Oktavijom, koja æe mu roditi dvije kæeri, obje nazvane Antonija u èast svoga slavnog oca.

Tek æe u jesen 37. godine prije Krista trijumvirat htjeti obnoviti odnose s Kleopatrom. I to ne bez razloga. Radi se o visokoj politici. Antonije je odluèio poæi u veliki pohod protiv carstva Arsakida. Opet mu trebaju novac i ljudstvo. Stoga poziva u An-tiohiju vladare »podanike« Rima. Kleopatra se bez promišljanja odaziva njegovu pozivu. Ona zna da Antoniju treba pomoæ Egipta. No, svoje savezništvo neæe samo tako pokloniti. Cijena je brak s Antonijem, èime dobiva naslov su-kraljice. Antonije se ipak ne rastaje od Oktavije. Zar je važno što je u bigamiji! Odsada æe jednu ženu imati u Rimu, drugu u Aleksandriji!

Rat koji traje od zime 37. do 38. godine prije Krista završava porazom. U brdima Armenije i Perzije Parti tuku rimske legije. Antonije gubi dvadeset tisuæa pješaka i èetiri tisuæe konjanika. Teška se srca povlaèi do obala Sredozemnoga mora, u Sidon, gdje Kleopatra sa svojim brodovljem dolazi po njega.

Dok se Antonije na Levantu povlaèi, Oktavijan uspješno osvaja zapadne provincije. Potukao je »arhipirata« Seksta Pompeja,

48

Philippe Delorme

koji je pustošio talijanske obale, i Lepidu oteo Afriku. Istovremeno, sve teže podnosi blisku vezu drugog trijumvira i vladarice Egipta. I kada 35. godine prije Krista, nakon jednog uspješnog pohoda, Antonije Cezarionu - sinu Cezara i Kleopatre - dodijeli naslov »kralja kraljeva«, Oktavijan u tome prepoznaje izravnu prijetnju. No, Antonije se ne zaustavlja na tome. I svojoj djeci koju mu je rodila Egipæanka podjednako dodjeljuje prijestolja: Aleksandar Helios bit æe kralj Armenije, Kleopatra Selena kraljica Cirenaike, a najmlaði, Ptolomej Filadelf, kralj Sirije i Male Azije. Tada Oktavijan odluèuje maknuti svoga suparnika i ponovo ujediniti Istok i Zapad. Prvo æe se poslužiti oružjem propagande i klevete. Jer, Antonije još uvijek ima mnogo pristaša u Senatu. Treba ih uvjeriti da je izdao Rim, da je

Rim žrtva njegove kobne veze s podmuklom èarobnicom. Tako je iz Plutarhova pera nastala klevetnièka legenda o »zmiji s Nila«: »Vrhunac svojih zlodjela Antonije je dosegao kad se zaljubio u Kleopatru. Ta je ljubav u njemu probudila i oslobodila mnoge dotad skrivene i uspavane strasti, a ugasila i zagušila ono malo što je, usprkos svemu, bilo u njemu dobra i poštena.«

Stoljeæe kasnije, Publije Anije Flor æe napisati: »Tako je jedna žena, jedna Egipæanka, za cijenu svojih usluga kupovala Rimsko Carstvo od jednog pijanog vojskovoðe.« A Josip Flavije æe natuknuti da Kleopatra, »izgleda, nije zarobila Antonija samo trgovinom svojim èarima, nego i ljubavnim napicima...«

Na optužbe svog starog prijatelja Oktavijana, Antonije odgovara otvorenim pismima nimalo uglaðena tona i rjeènika. Sveto-nije je saèuvao jedan soèan primjer: »Zašto si se promijenio? Zar zato što vodim ljubav s kraljicom? To mi je žena. Ne spavamo za-

III. Kleopatra

49

jedno od danas, poèeli smo prije devet godina. A ti, vodiš li ljubav samo s Drusilom? Kamo sreæe ako, dok èitaš ovo pismo, ljubakaš s Tertulom ili Terentilom, Rufilom ili Salvijom, Titisenijom ili bilo kojom drugom. Baš me briga gdje i koju natežeš.«

Tri stara trijumvira s verbalnih uvreda brzo prelaze na djela. Odluèujuæa bitka izmeðu dva pretendenta na Carstvo održat æe se 2. rujna 31. godine prije Krista kod rta Akcij na zapadnoj obali Grèke. Antonije želi odugovlaèiti, nadajuæi se dolasku svojih legija, no Kleopatra ga nagovori da krene u pomorsku bitku. Dugo æe izgledati da æe ishod borbe biti neodluèen. A onda iznenada, sa »ženskim nestrpljenjem dostojnim jedne Egipæanke«, kraljica izdaje zapovijed da njezinih šezdeset galija prijeðe neprijateljsku crtu i zaplovi prema Peloponezu. Antonije gubi glavu i, ako je vjerovati Plutarhu: »Umjesto da pokaže mudrost, ili barem hrabrost jednog vojskovoðe, da i ne govorimo o obiènom zdravom razumu, on potvrðuje ono što je netko u šali rekao da 'duša zaljubljena muškarca živi u tijelu stranca'.«

Antonije ostavlja svoje ljude i pohita za Kleopatrom. Ljubavnici bježe u Aleksandriju. Dvoje ljubavnika, èekajuæi kobni rasplet, u orgijama traže zaborav. »Pošto ga je Kleopatra opet primila u svoju palaèu«, izvještava Plutarh, »Antonije se ponovo bacio na gozbe, pijanke i rasipanje. (...) Raspustili su poznato društvo Neponovljivi život i utemeljili drugo koje, što se tièe rastrošnosti, razvrata i naslada, nimalo nije zaostajalo za prethodnim, a koje su sada nazvali društvom »Zajednièkog èekanja smrti«. U novo su se društvo uèlanili i prijatelji koji æe s njima mrijeti, i svi su zajedno veselo provodili vrijeme i naizmjenice redom prireðivali gozbe.«

50

Philippe Delorme

Kada se, nakon mnogo oklijevanja, Oktavijan naposljetku 1. kolovoza 30. godine prije Krista iskrcava u Egiptu, Kleopatra se sakriva u mauzoleju koji je dala za sebe podignuti. Boji se osvete pobjednika koliko i Antonijeva bijesa i oèaja. Šalje Antoniju glasnika, koji mu javlja da je mrtva. Plutarh nastavlja: »Povjerovao je i samoga sebe upitao: 'Što èekaš, Antonije? Fortuna ti je oduzela jedini i posljednji razlog koji te drži na životu.' Zatim je ušao u mauzolej i zavapio pred praznom grobnicom: 'O, Kleopatra', reèe, 'ne zadaje mi bol to što sam ostao bez tebe, jer æu zaèas i ja za tobom, nego to što se vojskovoða poput mene pokazao manje hrabrim od jedne žene.'«

Izrekavši te rijeçi, Antonije se baca na svoj maè. Na izdisaju traži da ga polože uz Kleopatru, želi umrijeti u njezinu grobu. Nekoliko dana kasnije, uz njega æe biti položena kraljica, koja æe radije u smrt nego da ju Oktavijan trijumfalno vodi u lancima.

Povodeæi se za Dionom Kasijem, i drugi æe povjesnièari tvrditi da je zavodnica, u posljednjem pokušaju da se spasi, pokušala zavesti Oktavijana kao što je veæ zavela Cezara i Antonija: »Pripremila je raskošnu odaju i veleban ležaj. Sebe je, naprotiv, prilièno nehajno uredila. Zalobnom je odjeæom htjela istaknuti svoju ljepotu (...) Nježnim pogledima i umiljatim rijeèima pokušavala je zavesti Oktavijana. On je vidio da je ona uzbuðena i obuzeta strašæu, ali se pretvarao kao da ništa ne primjeæuje. Pogleda uprta u pod samo joj je rekao: 'Imaj vjere, ženo, budi hrabra, ništa ti se zla neæe dogoditi!'«

Tada se Kleopatra zatvara sa svoje dvije slušavke, Irom i Kar-men. Odavno je ona na osuðenicima na smrt isprobavala razlièite otrove, htjela je znati koji izaziva najmanje bolnu smrt...

III. Kleopatra

51

»Ukrasila je cvijeæem i zagrlila grobnicu, zatim je naložila da joj pripreme kupku. Kada se okupala, sjela je za stol i bogato objedovala. Onda je sa sela došao seljak s košaricom smokava. (...) Zmija je, kažu, Kleopatri donesena sa smokvama, bila je skrivena pod lišæem, ona je tako naredila, jer nije htjela znati kad æe ju zvijer napasti. Ali, kad je uzela smokvu, ugledala ju je i rekla: 'tu je, dakle', pa posuvratila rukav i pružila ruku da ju ujede. Neki tvrde da je guju èuvala u vaz i da je, kad ju je Kleopatra zlatnim vretenom dražila i izazivala, skoèila i zakvaèila joj se za ruku. Nitko

ne zna pravu istinu, jer se isto tako govori da je otrov držala u šupljoj ukosnici, koju je uvijek nosila u kosi.
»Drama se brzo odvila. (...) Èuvari nisu ništa èuli i kad su otvorili vrata, našli su Kleopatru kako mrtva leži na zlatnoj postelji, odjevena u kraljevsku odjeæu. Jedna slušavka, Ira se zvala, izdisala joj je pod nogama. Druga, Karmen, posræuæi je, nesigurnim pokretima dotjerivala dijademu na kraljièinoj glavi. Jedan joj je muškarac ljutito rekao: 'Dosta, Karmen! Lijepa je!'

'Jako lijepa', odgovori ona, 'i dostojan potomak tolikih kraljeva.'

IV.

Mesalina

(oko 25-48. godine poslije Krista)

Razvratna i okrutna

ODUVIJEK je ona utjelovljenje poroka, pohote, gotovo neljudske pokvarenosti. Zao glas o njoj prkosi vremenu. U doba renesanse, pisac Galantnih dama Brantome naziva ju »velikom prostitutkom i droljom«. Za vremena Napoleona III., u knjizi Portreti Augustova stoljeæa, Charles-Ernest Beule malo je uviðavniji, no ništa manje okrutan: »Nenadano baèena na prijestolje, opijena pravom da joj je sve dopušteno, prepustila se svojim sve nezasitnijim nagonima, sve brojnijim strastima. Opori èulni užiçi i žestoka narav iscrpili su, izopaèili, uništili, progutali svu njezinu duševnu snagu. (...) Ona je bila ropinkja tvarnog, slušavka svoga tijela, samo je za pohotu znala.«

Stoga nije èudo što je u XX. stoljeæu razvratna vladarica nadahnula redateljke pornografskih filmova...

Takva je mraèna legenda o Mesalini koju su u doba Rimskoga Carstva proširili Tacit i Svetonije, jedini ili gotovo jedini autori iz èijih djela možemo nešto malo doznati o njoj. Jesu li iz ideoloških

56

Philippe Delorme

razloga ocrnili njezin portret, preuveličali joj mane i zloèine? Vrlo vjerojatno, premda inaèe možemo vjerovati njihovoj istinoljubivosti. Nedavno su neki istraživaèi tu ozloglašenu kraljicu pokušali rehabilitirati tumaèenjem da su njezina nedjela i seksualna pretjerivanja tek puka politička raèunica kao svaka druga. Ipak, valja priznati da nijedan dokument ne podržava takve, ma koliko dopadljive pretpostavke. Stoga se moramo držati uvriježena portreta koji su nam naslikali latinski autori, no pritom ne smijemo zaboraviti da on više slièi na karikaturu nego na realistiènu sliku... Valerija Mesalina, kæi Valerija Mesala Barbatusa, potomak je jedne od najplemenitijih i najstarijih rimskih obitelji. Unuka Antonije Starije, kæeri Antonija i Oktavije, ona je, dakle, Augustova praneæakinja. Dakako, majka joj je Emilija Lepida, optužena za incest s bratom Domicijem. Heretièno nasljeðe koje æ Mesalina nastaviti i do savršenstva razviti!

Roðena oko 25. godine prije Krista, Mesalina još nije navršila trinaest godina - legalna dob za udaju djevojèica u Rimu - kada je dana za suprugu roðaku Klaudiju, koji se približava pedesetoj. To je vrijeme kada Carstvo stenje pod principatom Kaligule, krvoloèna slaboumnika koji se proslavio samo po tome što je svoga konja Incitatusa imenovao konzulom.

Klaudije nije ništa bolji. Seneka mu u jednom od svojih pamfleta pripisuje duha koliko i bundevi! A povjesnièar Aurelije Viktor opisuje ga kao »nedostojno proždrljiva tupoglavca kratke pameti, ništariju i zadnjeg podlaca«. Osuda je, èini se, malo odviše stroga. Klaudije sigurno nije tako glup kakvim se prikazuje. On je vrstan filolog, jedan od posljednjih koji su znali odgonetati et-rušèanski jezik. Kad zacari, latinskoj æ abecedi dodati tri slova.

IV. Mesalina

57

Ali, on muca, šepa, on je beskièmeni padavièar. To je kukavica koja uživa u krvavim prizorima muèenja. Teške naravi, sklon bolesnim nastranostima, kad se uspne na prijestolje živjet æ u stalnome strahu da æ biti umoren, neæ ni jesti ako oko njega nema èuvara i ako ga ne poslužuju vojnici.

Mesalina je treæa žena te poremeæene osobe. Nakon Tiberije-ve vladavine, od stare republikanske »vrline«, uljudne èestitosti, ostala je samo uspomena. Medu aristokracijom, ženidbene se veze svode na puke ugovore koji se sklapaju iskljuèivo iz interesa. Nevjera je opæe pravilo. Naravno, takvo raspušteno ponašanje, nadahnuto Istokom, dopušteno je prvenstveno muškarcima. Ali i žene si dopuštaju stanovite slobode, osobito pripadnice najbogatijih staleža.

Tako se, dakle, Klaudije veæ dva puta ženio. Prva supruga, Plautia Urgulanija, »sjajna bludnica«, naglasit æ Brantome, osumnjièena je za zavjeru i otjerana zbog tobožnjeg preljuba. Elija Petina, druga žena, doživjela je istu sudbinu, no ne zna se toèno zašto. Mesalinu, treæu po redu, nitko nije pitao za mišljenje kad joj je izabran suprug koji bi joj mogao biti djed. S njezinih portreta gleda nas klasièna rimska ljepotica prilièno bujne kose, malih usta, istaknute brade i izboèenih jagodica. Guste kovrèe, vjerojatno tamne, padaju joj na èelo, iako ih ponekad, kad ide u obilazak sumnjivih mjesta, krije pod perikom.

Mesalina se, izgleda, u poèetku ponaša besprijekorno. Svome mužu, s kojim živi povuèeno, rada dvoje djece: Oktaviju

i Britani-ka. Ali, kad tribun Kasije Hereja 9. dana kalenda, 24. siječnja, prereze Kaliguli grkljan i okonča njegovu odvratnu tiraniju, njezina će se sudbina okrenuti. Već sutradan Klaudija, gotovo protiv njegove volje, Senat i pretorijanci proglašavaju carem.

58

Philippe Delorme

Mnogi ljetopisci u tom neočekivanom događaju vide samo šaljivu međuigru između dvije tragične vladavine, Kaliguline i Nerone. S novim će se cesarom zacijelo poigravati svi oko njega, od služinčadi do slobodnjaka na dvoru, a osobito žene, čije hirove i prohtjeve on slijepo sluša. Usprkos tome, Klaudije je omiljen vladar. Njegov principat poklapa se s jednim od najraskošnijih razdoblja rimske povijesti. Carstvo se i dalje širi. Klaudije će osobno poći pacificirati veliki Britanski otok, koji je nekoć osvojio Julije Cezar. U provincijama niču novi gradovi; izvode se veliki radovi. Carevi savjetnici, premda im je na umu vlastito bogatstvo, istovremeno razvijaju ustroj pravedne i efikasne uprave. Čak i jako kritičan Aurelije Viktor priznaje da se tom osrednjem vladaru događalo da »donese odlične odluke«...

Iako je Klaudije kao javni čovjek imao sreću da su mu se stekle sretne okolnosti, zapamćen je kao veličanstveni kukavica, kao jedan od najviše izigranih vladara u povijesti. Neočekivani uspon supruga probudio je sve Mesalinine uspavane strasti. Ona, doduše, nije dobila naslov Augusta, no prisvojila je, zajedno s Klaudijevim ministrima, apsolutnu vlast. Otada više neće biti toga što će moći utažiti njezinu žeđ za užitkom i moći. Pohotna do ludila, ona cara otvoreno izvrgava ruglu, a on, čini se, ništa ne primjećuje.

»Prvo se upustila u sve vrste preljuba, ne birajući, kako tko naleti, kao da koristi neko svoje pravo«, ljuti se Aurelije Viktor. A Tacit u Analima osuđuje »tu raspojasanu pohotnu ženu, o čijem razvratu zna cijeli Rim, osim Klaudija«. Da udovolji svome suprugu slabijem, Mesalina ga okružuje lijepim robinjama. Zapamćena su imena dviju robinja, Kleopatre i Kalpurnije, s kojima će se carica povremeno upuštati u lezbijске odnose. Ipak, njoj je nedvojbeno draži muški spol! Upoznat će na

IV. Mesalina

59

stotine muškaraca svih staleža, od najbogatijih i najuglednijih do priproste čeljadi iz Subure⁷, gladijatora i glumaca. U svoju postelju prima i mladiće koji se još nisu zagnuli togom, a kad ih se zasiti, jednostavno ih odbacuje, »uvijek spremna na svaku gadost, baš kao što je i neumjereno požudna«.

Lako ju je moglo zavesti kakvo lijepo lice, no događalo se da ju očera i iznimno ružan muškarac. Priča se da joj je trebalo najmanje osam snažnih muškaraca na noć. I da bi ih u zoru iscijeđene otpuštala! »Lassata viriŝ, necdum satiata« - Muškarci su ju zadovoljavali, no nikada zadovoljili, tvrdi Juvenal, koji ju jetko opisuje u jednoj od svojih najsočnijih satira:

»Baci pogled na suparnike bogova, poslušaj što je Klaudije podnosio. Čim njegova žena vidi da je zaspao, dovoljno luda da bi ju u postelji mogao zadovoljiti lakrdijaš u Palatinu, uzvišena drolja zaogrće dva ogrtača s kapuljačom i bježi, a prati ju samo jedna služavka. Crnu kosu krije pod plavom perikom, odlazi u bijedan smrdljivi bordel. Ulazi u praznu ćeliju, samo za nju rezerviranu! Ondje, potpuno gola, grudi joj u zlatnoj mreži, bludnič pod lažnim imenom Liciska. Pokazuje trbuh koji te nosio, o uzvišeni Britani-če! Miluje i prima prvoga koji naiđe. Traži novac. Zavali se, ispruži i pušta da na nju naskaču mnogi posjetitelji. No, ubrzo gazda svoje djevojke šalje kući. Ona odlazi teška srce. Namješta da zadnja zatvori svoju ćeliju. Još ju peče nadražena vulva, muškarci su ju umorili, ali ne i zadovoljili, ona se vraća. Odvratna, obraza nagarenih od dima svjetiljke, u carsku postelju donosi miris bordela.«

Subura, prometna ulica u Rimu, gdje se prodavalo povrće i drugi živež, prebivalište bludnica. (Mirko Divković, Latinsko-hrvatski rječnik za škole, II. izdanje, Zagreb, 1900.)

60

Philippe Delorme

No, Mesalina nije samo okrunjena nimfomanka. Svoje erotske podvige začinja užasnim okrutnostima. Tko se ne pokori njezinim hirovima, nemilosrdno je kažnjen, priča Aurelije Viktor: »Smicalicama kojima je takav soj itekako vičan, one koje nije uspjela zavesti ona optužuje da su htjeli nju.«

A vrhunac njezina prostaštva: Mesalinu zabavlja prisiljavati patricijske žene i djevojke na javno bludničenje u carskoj palači, pred očima njihovih muževa i očeva. Ako ovi bez pogovora pristanu i zajedno s njom promatraju takav prizor, za nagradu im dijeli počasti i zapovjedništva. »Ali one druge«, nastavlja Dion Ka-sije, »one koji nisu dopustili da se njihove supruge i kćeri tako ponižavaju, ona mrzi i na sve ih mile načine upropaštava.« I Tacit se ljuti: »Nema granica Mesalininim izgredima, ona se cjenka, ne iz pohlepe, nego iz čiste zlobe, svoj visoki položaj zlorabi kao povlasticu za drskost, javno izlaže svoju bestidnost, najodličnije ljude oba spola izlaže strašnoj sramoti.«

Sadističke perverzije carici su neiscrpan izvor užitka i bogatstva. »Nezaustavljiva u razvratu, nastavlja Tacit (...), ona

nekažnjeno grca u blagu i krvi građana.« Njezinim žrtvama, baš kao ni ljubavnicima, nema broja. U prvim godinama vladavine uklanja sudskog prefekta Justa Katona, koji joj prijete da će o njezinu ponašanju obavijestiti Klaudija. Klevete, lažne optužbe, izmišljene urote, nema tog nečasnog djela od kojega Mesalina prežive. Tridesetak senatora, tri stotine vojnika platit će i životom. Caričin oćuh Apije Silan, muž njezine majke, pogriješio je što ju je s gnušanjem odbio. U dosluhu s Narcisom, Klaudijevim osobnim savjetnikom, uvjerila je Klaudija da je Silan kovao zavjeru protiv države. I on je pogubljen. Tacit zaključuje: »Da je bio manje čestit, ili Mesalina manje razvratna, visoko bi se uspeo.«

IV. Mesalina

61

Iz istog razloga strašna je carica dala otrovati jednog Klaudi-jeva nećaka, senatora Marka Vinicija. Pompej Veliki i Sabinije zadavljeni su nakon što su joj se podali. Valerija Azijatika, pak, Mesalina prisiljava na samoubojstvo, jer priželjkuje njegovo golemo bogatstvo, osobito Lukulove vrtove - današnja vila Medici u Rimu - koji su u njegovu posjedu i on ih je lijepo uredio.

Žene koje, na svoju nesreću, izazivaju njezinu ljubomoru, bez milosti su kažnjene. Lijepa Julija Livila, Kaligulina sestra - a bila mu je i incestuozna konkubina - previše se sviđa Klaudiju. Mesalina ju optužuje za preljub. S filozofom Senekom -, tvrdi se da joj je bio pomagač -, Livila je prognana, a malo poslije toga umrla je tajanstvenom smrću. Jedna druga Julija, Druzova kćer, i ona Augustova nećakinja, doživljava sličan svršetak, baš kao i Popeja Sabina, čija se kćer udala za Nerona.

Potkupljivanjem ili prijetnjama, Mesalina je pridobila na svoju stranu cijelu svitu pokornih udvorica. Među njima je i otac budućeg cara Vitelija, koji joj je slijepo odan. Otkako mu je iskazana iznimna čast da joj skine sandale, nosi ih kao svete relikvije i pobožno ljubi.

Da povećava svoje osobno bogatstvo Mesalina ne prisvaja samo imetak svojih žrtava, nego ujedno vrlo unosno trguje građanskim pravima Rimljana, kao i civilnim i vojnim nametima. Međutim, ta će bogomoljka upasti u vlastitu klopku. Ludo će se zaljubiti u glumca pantomimičara Mnesteru, koji je Kaligulin ljubavnik. Više iz straha nego poštenja, Mnester odolijeva njezinu snubljenju. Dion Kasije nastavlja: »Kako ga ničim nije uspjela pridobiti da pođe s njom u postelju, ni obećanjima ni prijetnjama, ona je otišla mužu i tražila neka zapovjedi našem čovjeku 'da joj se povinuje'.« Uistinu slijep, car poziva Mnesteru i oštro ga kori što ne udovoljava svim Mesalininim zahtjevima! Pet će godina Mnester biti

62

Philippe Delorme

caričin ljubavnik. Priča se da je čak htjela dati rastopiti sav brončani novac s Kaligulinim likom kako bi se odlili kipovi njezina idola. A Klaudije i dalje zatvara oči: »Ljudi su vjerovali da on zaista ne zna što se događa i oćajavali su, jer on jedini nije znao što se zbiva u njegovoj palači.«

Godine 48. Mesalina se zagledala u Kaja Silija, mlada i lijepa častoljubivog patricija. Svetonije piše da se za njega zapalila »furo-ri proximo amore« - gotovo luđačkom ljubavlju. Zbog njega odbacuje Mnesteru, a Silije tjera svoju ženu Juniju Silanu. Imenuje ga konzulom za sljedeću godinu, poklanja mu kralja dostojnu palaču, u kojoj tjedne provodi s njime bježeci iz carske. Tacit piše: »Silije se nije klonio skandala ni opasnosti no, da je odbio Mesalinu, ništa ga ne bi spasilo od propasti. Osim toga, potihom se nadao da će prevariti Klaudija. Zasljepile su ga visoke počasti. Čekajući blistavu budućnost, tješio se uživanjem u sadašnjosti. A Mesalina je pak prkosila svima i svemu. Okružena mnogobrojnom pratnjom, više nije odlazila od kuće svoga ljubavnika. Pratila ga je na svakom koraku i obasipala počastima i bogatstvom. Trebalo je vidjeti sve te robove, careve slobodnjake, svu tu carsku pompu oko Silija. Čovjek bi pomislilo da je vlast već prešla u druge ruke.«

Jer Silije snuje mnogo više nego što je samo posjedovanje Mesaline. On želi Carstvo. Nagovara svoju ljubavnicu da ukloni Klaudija. On je slobodan, ništa ga ne veže. Ženu je otjerao, djece nema. Vjenčat će se, posinit će Britanika, Mesalinina sina. Tako ni ona neće izgubiti vlast...

Mesalina oklijeva. Ne iz ljubavi za Klaudija, nego zato što se boji da Silije, kad se zaista domogne vlasti, ne otjera i nju. Tada se dosjeti da bi se mogla odmah udati za svoga ljubavnika, ali samo prema rimskome zakonu koji dozvoljava mužu da svoju ženu

IV. Mesalina

63

udaje za drugoga uz uvjet da joj je dao zakonom propisan miraz! »Mesalinu je«, tumači Tacit, »kojoj je preljub već postao potrošen i dosadan, još samo neuobičajeni razvrat mogao uzbuditi.« Ako se upusti u bigamiju, ogriješila se o još jednu svetinju. »Za toliku pokvarenost krajnja bestidnost samo je užitak više.«

Ako je vjerovati Svetoniju, Mesalina je uspjela uvjeriti cara da će njezino vjenčanje biti samo predstava kako bi se »odvratila od njega i skrenula na druge opasnost što mu prijete«. Astrolog je zaista, nekoliko dana ranije, tom

lakovjernom kralju prorekao da æ se »Mesalininu suprugu« dogoditi velika nesreæa. Je li Klaudije, pristajuæi na tu komediju, mislio da æ prevariti sudbinu i da æ umjesto njega stradati Silije? On, dakle, stavlja potpis na braæni ugovor, za koji misli da je fiktivan, pa æak »nevjesti« odreðuje i miraz!

Slobodnjaci bliski caru, meðutim, manje lakovjerni od svoga gospodara, zabrinuti su za vlastitu sigurnost. Mesalina je veæ dvojicu od njih, Polibija i Mirona, prvo iskoristila kao ljubavnike, a zatim dala pogubiti. Kraljev osobni savjetnik Narcis strahuje da je sljedeæi na redu...

Car je otišao u Ostiju na polaganje ðrtve bogu Vulkanu. U Rimu se priprema nevjerojatno vjenæanje Silija i Mesaline. »Uvjeren sam da izgleda nevjerojatno«, èudi se Tacit, »teško je povjerovati da u gradu u kojemu se sve zna, u kojemu se o svemu govori, jedan graðanin, jedan izabrani konzul ima hrabrosti javno se vjenæati sa ženom svoga cara, i to još unaprijed odreðenog dana, utvrðenog sata, u prisutnosti uzvanika i svjedoka slušati sveæenikove molitve, svadbene pjesme, uæi u kuæu svoje supruge, položiti ðrtvu bogovima, sjesti za stol s gostima, pred njima se ljubiti i grliti i u nesmetanoj braænoj zajednici provesti noæ.«

64

Philippe Delorme

Uglavnom, je li to bilo zaista pravo vjenæanje? Ili možda parodija, neka vrsta bakanalije? Narcis upozorava cara: »Znaš li da su te otjerali? Siliju su svjedoci svi senatori, visoki èasnici, ugledni graðani. U njegovim su rukama tvoji robovi i tvoje bogatstvo. Ne požuriš li, novi suprug bit æ gospodar Rima.«

Klaudije je zapanjen, groznièavo ispituje svoga savjetnika. Źeli znati je li Silije veæ proglašen carem. Skuplja ono malo hrabrosti što mu je ostalo, »izbacuje iz srca vatrenu ljubav što je osjeæao za Mesalinu« i vraæa se u grad da u zaèetku uguši zavjeru i osigura lojalnost svojih vojnika. Bila je jesen, vrijeme godišnje proslave berbe groŹða.

Mesalina i njezin ljubavnik svadbenu su sveæanost pretvorili u gozbu u èast boga Bakha: »Postavljene su ogromne preše, goli robovi, koji su po obièaju izabrani meðu najboljom mladeŹi u palaèi, gazili su nogama èitava brda groŹða, dok se nije dragocjeni slatki sok izlio u prireðene posude. Oko njih su opijene žene, koje na sebi nisu imale ništa drugo osim krzna opasana oko bokova, izvodile divlje plesove potaknute od bogova vina - za koje se vjerovalo da su prisutni kod te sveæanosti - na naj-divljije razuzdanosti. Na èelu raspojasanih plesaèica bila je sama Mesalina, s kosom koja je divlje vijorila, s tirkom, palicom i Źezlom boga Bakha u ruci, kraj nje Silije, ovjenæan bršljanom, na visokim koturnima. Udarci tamburina i ritmièko udaranje rukama pratilo je bakanalske pjesme gledalaca, koji su se skupili oko plesaèa, potièuæi ih povicima na izgrede, koji su imali predstavljati vrhunac sveæanosti.«⁸

Arthur Weigall, Neron, Nakladna knjiŹara »Senoa«, Zagreb, 1944., prevela

Źenka Kus

IV. Mesalina

65

Brz dolazak pretorijanaca orgije pretvara u tragediju. Uzvanici panièno bjeŹe. Silije je uhvaæen i bez suðenja na licu mjesta smaknut. Za njim su pogubljeni i njegovi glavni pristaše - senatori, visoki èinovnici, èasnici. Mnogi su stradali zato što su prigodi-ce dijelili Mesalininu postelju, poput lijeènika Vekcija Valensa, pa æak i nesretnog Mnesteria, koji se uzalud pozivao na Klaudijev nalog da mora ispuniti svaku Mesalininu Źelju.

Dok se Klaudije mirno vraæa u svoju palaèu, Mesalina, koja je izbjegla pokolj, bjeŹi »u kolima u kojima se iz javnih vrtova odvozi korov«. Tacit dodaje da »ju nitko nije Źalio. Njezino uŹasno bešeæaæ ugušilo je svaku suæut«.

Prestravljena carica skriva se u Lukulovim vrtovima. Preklinje svoju djecu, Britanika i Oktaviju, da se bace ocu pred noge i mole milost za majku. Zaklinje Vibidiju, najstariju vestalku, da se i ona zaloŹi za nju kod cara: »Nije odustajala od Źivota, molila je milost, još uvijek se nadala, a povremeno je, ohola na vrhuncu nesreæe same, zapadala u bijes!«

Klaudije se, èini se, dao smekšati. Šalje Narcisa da pozove »u-bogo èeljade«, Mesalinu, kako bi pokušala opravdati svoje ponašanje. Poznavajuæi carevu prevrtljivost, slobodnjak javlja Mesalini da nema oprosta za »neugodno sjeæanje na braènu postelju«. Nareðuje jednom centurionu da smjesta poðe smaknuti Mesalinu, tvrdeæi da je to careva Źelja. Èasnik stiŹe u Lukulove vrtove i nalazi Mesalinu kako leŹi na podu. Pokraj nje sjedi njezina majka Le-pida, pruŹa joj bodeŹ i savjetuje neka se sama ubije. Izgubljena carica zareŹe bodeŹom vrat, zatim grudi, ali nema hrabrosti zadati konaèni udarac. »Ta porokom nagrðena duša bila je kukavna. Gušila se u suzama i ispraznim jadikovkama.« Centurion je bez rijeèi isukao maè i zarinuo joj ga u tijelo.

66

Philippe Delorme

Smrt je pokosila Mesalinu u cvijetu mladosti, u dvadeset i treæoj godini. Veæ sutradan je Senat izglasao damnatio memoriae. Na zaborav je osuðena æak i uspomena na nju. Svi njezini kipovi bit æ srušeni, njezino ime izbrisano sa svih javnih i privatnih mjesta. A njezin ubojica nagraðen poloŹajem i èašæu kvestora.

»Zašto carica ne objeðuje sa mnom?« èudi se Klaudije kad vidi da njegova žena ne dolazi na ruèak. Narcis mu

odgovara: »Mesali-ne više nema.« Car ne pita kako je umrla. Traži još jedan vrè vina iz Falerna i nastavlja jesti i piti. »Ni sljedeæih dana«, nastavlja Tacit, »nièim nije pokazao mržnju, ljutnju ili tugu, nije pokazao nikakva ljudskog osjeæaja ni kada je vidio njezine radosne tužitelje ni svoju uciviljenu djecu.«

Nekoliko mjeseci kasnije, ta neobièna osoba oženit æe se Agri-pinom, koja æe ga otrovati gljivama. Nije li sam Klaudije jednom izjavio da mu »brakovi baš i ne leže«?

V.

Teodora

(oko 510-548)

Strašna i pohlepna

NAKON 476. godine poslije Krista od Istoènog Carstva ostala je samo slavna uspomena. Rimski ideja našla je utoèište na obalama Bospora. U Bizantu æe preživljavati još gotovo cijelo tisuæljeæe. Tih zadnjih godina V stoljeæa, dok barbari pustoše Italiju, Galiju i Španjolsku, Carigrad se može dièiti naslovom prve metropole na svijetu. Ali, njegovo pravo srce ne kuca u carskoj palaèi, nego na Hipodromu. Ondje se okupljaju njegovi stanovnici i plješæu utrkama kola, pantomimama i borbama divljih zvijeri.

Hipodrom se proteže daleko preko granica golemog amfiteatra. Konjušnice, hangari, menažerije, garderobe i podzemne tamnice granaju se u veliku podzemnu mrežu, pravi prokrijumèareni grad, dvor èuda u kojemu vrve gladijatori i akrobati, bjegunci, astrolozi, glumci i svodnici. S pravom je Ivan Krizostom žigo-sao »to ognjište bluda, taj otrovni pehar, tu tešku zamku u koju padaju i propadaju tolike nesmotrene duše«.

Ondje raste buduæa carica Teodora. Njezin otac, Akakije, došao je sa Cipra ili iz neke azijske provincije i postao »arktrotrof«.

70

Philippe Delorme

Jednostavnije reèeno, on hrani cirkuske medvjede. Na žalost, umro je prerano i svoju udovicu i tri kæeri ostavio u najcrnijoj bijedi. Najstarija, Komito, zarađuje za život u nekoj glumaèkoj družini. A njezina mlađa sestra Teodora, odjevena u kratku tuniku ropkinje, pokazuje se s njom u burlesknim meðuigramama između dvije utrke.

No, u to doba, biti glumicom znaèi biti prostitutkom. Dijete još nije u pubertetu kada kronièar Prokopije u svojoj Tajnoj povijesti tvrdi da je ona veæ plijen razvrata, da je »svoje tijelo zloupotrebljavala odajuæi se protuprirodnim užitcima« : »Iako Teodora još nije bila sazrela da bi mogla opæiti s muškarcem niti je u njoj itko mogao vidjeti zrelu ženu, ona se ponašala kao muška prostitutka kako bi zadovoljila taj ljudski talog, èak i robove koji su svoje gospodare pratili u kazalište...«

Kako raste, bit æe sve oèitije da je buduæa carica loša glumica, ali æe zato rasti njezin ugled bludnice. »Poklanjala je svoje draži svakome tko bi joj došao«, tvrdi Prokopije. »Svoje je ljubavnike nadraživala pohotnim šalama i, vješta u izmišljanju uvijek novih užitaka, uspijevala je neodoljivo privuæi najveæe razvratnike.« Iako je izrazito sitne grade, ona »ima lijepo, jako ljupko lice«, ravan nos, male, lijepo ocrtane usne. Bijelu put istièe joj crna kosa, a žive crne oèi pronicljivo gledaju.

U amfiteatru izvrsno izvodi erotiène lakrdije, koje najavljuju naš današnji striptiz. »Nimalo èedno razotkrivala se i sprijeda i straga te na taj naèin gledaocima besramno pokazivala ono što uvijek mora ostati skriveno i biti nevidljivo. (...) Cesto je u dupke punom kazalištu, pred svima skidala odjeæu i šetala po pozornici gola, samo s rupcem oko slabina, i to ne zato što bi ju bilo stid publici pokazati i ostatak, nego zato što joj pravila nisu dopuštala

V. Teodora

71

da prijeđe tu granicu. Tako razgoliæena legla bi na pod i izvalila se na leda. Djeèaci iz kazališta na rubac bi bacali bacali zrnje jeèma. Doletjele bi za tu svrhu posebno dresirane guske i s tog joj mjesta kljucale zrno po zrno. Èinilo se da ona u tome uživa kao u kakvoj obiènoj bezazlenoj zabavi.«

U tom muškome svijetu, u kojemu zakon i religija guraju ženu u podređen položaj i zatvaraju je u uzak obiteljski krug, množe se prostitutke do pod svodove svetišta. »Crkva je vama bordel?« grmi sveti Ivan Krizostom. No, tajna Teodorina uspjeha prvenstveno se krije u njezinu gotovo potpunom nepoštivanju moralnih zabrana. »Nitko ju nikada nije vidio da se postidjela ili smela pred muškarcem. Ona je bez zazora prisustvovala najsumnjivijim skupovima.« Prokopije, koji sigurno pretjeruje, opisuje buduæu caricu kao pravo nemoralno èudovište, nalik na Mesalinu i njezine nepodopštine: »Napastovala bi svakoga koga bi srela, èak i nedozrele mladiæe. S neèuvenom je pohlepom grabila sve vrste užitaka. Èesto je odlazila na one gozbe na kojima svatko plaæa svoj dio i podavala se desetorici i više snažnih razularenih mladiæa. Cijelu bi noæ vodila ljubav sa svima, a kad bi se oni zadovoljeni povukli, ona bi odlazila njihovim slugama, njih trideset, ili tridesetak, i podavala se svima, i nije osjeæala ni najmanje gađenje od takve prostitucije.« I tu se povjesnièar pretvara u pornografa: »Pošto joj je obradio tri otvora koje je priroda stvorila, svome

je ljubavniku prigovorila da je preskoèio grudi, a one mogu pružiti nepoznate izvore užitka.*

Na zlu glasu kao bezbožnica, Teodora je ubrzo izbaèena iz društva. »Ugledni ljudi skretali su s puta od straha da im se odjeæa, ako ju sluèajno sretnu, ne zaprlja u dodiru s tom ženom.«

72

Philippe Delorme

Ona, međutim, sigurno veæ sanja o drugom životu. Kurtizana na jednoj gozbi upoznaje mladog patricija iz Tira. Taj Hekobol upravo je imenovan za konzula Pentapolisa, područja u današnjoj Libiji. Ludo zaljubljen u svoju milosnicu, vodi ju sa sobom u Afriku. Na žalost, veza je kratka vijeka. Je li Teodora nevjerna ili njezin zaštitnik prevrtljiv? U svakom sluèaju, Hekobolos ju brzo odbacuje.

Da preživi, nesretnica nastavlja svoju bludnièku prošlost. Na obalama Sredozemnog mora sudski ju èinovnici, pod optužbom da kvari mladež, tjeraju iz grada u grad. »To je zloduh!«, zgraža se Prokopije, »Nema mjesta koje nije uprljano ljagom Teodorina razvrata!« Neko je vrijeme bila u Aleksandriji, tadašnjem intelektualnom i trgovaèkom središtu, gdje, èini se, odustaje od puti i okreæe se duhovnim pitanjima. Kreæe se u vjerskim krugovima, èak posjeæuje Severa, patrijarha Antiohije, jednog od pristaša monofizitske hereze koja uèi da Krist ima samo jednu, božansku narav. U tom velikom egipatskom gradu buduæa se carica prijateljstvom veže za Makedoniju. Stara plesaèica prorièe joj buduænost: »O, Teodora, ti koja tražiš pravu ljubav, ne gubi nadu. Prva ljubav donijet æe ti mnogo suza, no brzo æeš se utješiti. Jedan æe te muškarac ljubiti više od svega na svijetu. Donijet æe ti bogatstvo, moæ i slavu kakvu i sam užiãa. O, Teodora, o slavna, dopusti da se tvoja preponizna podanica pokloni pred onom koja æe jednoga dana imati pod nogama cijeli Bizant.«

Naziru li se tada prvi poèeci Teodorina »preobraæenja«? Oko 520. godine, nakon povratka u Carigrad, ona unajmljuje skromnu kuæu nedaleko od carske palaæe. Tek joj je dvadeset godina. Jus-tin, stari nepismeni seljak ilirskog podrijetla, odnedavno je uzur-

V. Teodora

73

pirao carsko prijestolje. Pravi vladar u carstvu, međutim, njegov je neæak Justinijan. Èastohlepan èovjek velika znanja, taj neumoran radnik nazvan je »carem koji ne spava«.

Ne zna se ni kako je ni gdje Justinijan upoznao Teodoru. No, alkemija ljubavi toliko je snažna te æe zavodnicu optužiti da se poslužila nekim èarobnim ljubavnim napitkom. Bilo kako mu drago, snagu svoje ljubavi car dokazuje odabranici svoga srca kišom darova i nakita. Predstavlja ju dvoru i uzdiže na patricijski položaj.

»Za tog je muža ona bila utjelovljenje nježnosti i ljupkosti«, prièa Prokopije. »I poput svakoga tko neizmjerljivo ljubi, užiãao je obasipati ju svim moguæim poèastima i dragocjenostima.«

Teodora, međutim, nije zadovoljna položajem suložnice. Justinijan se želi ženiti. Ali njegova tetka, carica Eufemija, tome se žestoko protivi. Premda bivša barbarska ropkinja, koja je svoje ime Lupicija - Vuèica - promijenila u carskije, Justinova supruga ima osjeæaj za doliènost. Valja, dakle, èekati Eufemijinu smrt, nakon koje æe Justin, potpuno pod utjecajem svoga neæaka, prihvatiti njihovu vezu. Prije svega æe ukinuti stari zakon po kojemu se muškarac na visokom položaju ne smije oženiti glumicom.

Vjenèanje je proslavljeno iznimno sveèano. Na Veliki èetvrtak 527. godine, tri dana prije proslave Uskrsa, Justin svoga neæaka proglašava sucarem. Velièanstvena krunidba održana je 4. travnja u staroj crkvi Sveta Sofija. Patrijarh Epifan vjenèava suprušnike, daje im svetu pomast. Bivša prostitutka postaje Bazilisa, bogobojazna i sretna Augusta, carica Rimljana. Zaogræe se ljubiièastim i purpurnim, zlatom izvezenim plaštem. Nosi krunu s dva reda dragulja, s koje joj dijamantni privjesci padaju na ramena.

74

Philippe Delorme

Prošlost je izbrisana. Nova carica oprana je od svih poniženja i sramota. »Tako se Teodora, usprkos svemu što znamo o njezinu rođenju, odgoju i ponašanju, bez zapreka domogla najviših poèasti.« Prokopije se žesti: »Justinijana nije stid svoju osobu povezati sa ženom koju je muški rod prokleo. Ipak, ni u Visokoj Porti nitko nije iskazao nezadovoljstvo niti izrazio negodovanje zbog te ljage što je pala na cijelu državu. Naprotiv, svi su pred njom pali nièice kao pred božanstvom.« Èak ju i sveæenici udvorno nazivaju gospodaricom. Narod »sklopljenih ruku moli njezinu zaštitu«. Ni vojska nema ništa protiv.

Odsada æe Teodora imati presudan utjecaj na državne poslove. »Justinijanova je narav lakša od prašine«, tvrdi Prokopije. »Bio je igraèka u rukama rodbine, koja ga je navodila da radi što je njima po volji.« Prvoga kolovoza 527. godine umire njegov ujak Justin i ostavlja mu svu vlast. No, carstvom zapravo vlada braèni par. Prokopije, koji mrzi caricu, nema milosti kad piše o njoj. Treba li mu vjerovati kad tvrdi da je Teodorin duh »okorio u zvjerstvima? Ako je odluèila kome skinuti glavu, ništa ju nije moglo smekšati ni smesti. Naprotiv, za provođenje svojih odluka služila se

svom svojom moæi te se nitko nije usuđivao založiti se za onoga tko joj je pao u nemilost. Ni vrijeme ni okrutne kazne ni lukava zaklinjanja ni strah od Boga, ništa što obièno djeluje na svako èeljade nije moglo ublažiti njezinu mržnju.« Bazilisa oèito nije anđeo. Okrutna, nesmiljena prema neprijateljima, ta carica smatra da su »djeca do treæeg koljena odgovorna za grijehе svojih oèeva«. Oholost je instrument njezine vladavine, no zna biti do junaštva hrabra. Tko želi uživati u povlastici da ga ona primi u svoju blizinu, satima mora strpljivo èekati, ponekad i cijelu noæ antišambirati u »uskoj zagušljivoj sobi«. Molitelji se

V. Teodora

75

uvode hrpimice, »sa strahom u srcu, (...) kao krdo robova«. Po protokolu, moraju se pokloniti pred caricom, koja sjedi na zlatnome prijestolju optoèenom dijamantima, i »vrhovima usana poljubiti joj obje noge«. Zabranjeno im je govoriti, rijeèju se ne smiju obratiti Teodori, koja njih obasipa zajedljivim primjedbama i potom s prezirom bahato otpravlja gnjavatore.

Justinijan, međutim, na poticaj svoje strašne supruge, želi obnoviti jedinstvo Rimskoga Carstva. Uz pomoæ svojih generala Belizara i Narzesa, iz sjeverne Afrike, Italije i Andaluzije istjeruje Vandale i Gote. Na istoku, Perzijanci æe mu se zakleti na »vjeèni mir«... tek pošto im plati danak. Njegovo najznaèajnije djelo, Codex Iustiniani, Justinijanov zakonik, dugo æe biti bitan element pravnog života svih europskih naroda. Ali, takva prestižna politika je skupa. Da financira svoja osvajanja, Bazilej mora poveæati poreze. Pod lažnim izgovorima i lažnim optužbama, država najbogatijima oduzima nasljedstvo.

U takvoj situaciji Teodora je opet dragocjena pomoænica, izvještava Prokopije: »Nitko se nikada nije toliko bojao nekog tiranina, a i nitko kao ona nije znao otkriti tajne svojih protivnika. Imala je mnoštvo uhoda koji su je obavještavali o svemu što se događa na javnome trgu i u pojedinim kuæama. Nikada ju nismo smatrali ljudskim biæem, ona je za nas bila krvlju obliveno utjelovljenje zloduha koje pjesnici nazivaju vampirima, jer imaju ljudsko oblièje.«

Godine 532. puèani Carigrada ustaju protiv njezina samo-vlašæa. Pobuna poèinje na Hipodromu. Tri dana pobunjenici pljaèkaju i pale grad uz povike: »Nike, nike!«, Pobjeda, pobjeda! Justinijan je neodluèan, spreman je pobjeæi iz palaèe, ostaviti sve svoje blago i potražiti utoèište u nekoj vojnoj utvrdi u provinciji.

76

Philippe Delorme

U tom trenutku izbija na vidjelo sva snaga Teodorina znaèaja. Ona ne želi položiti oružje, neæe uzmaknuti bez borbe: »Kad se ja pojavim u javnosti, uvijek æe mi se obraæati samo kao carici!«

Preuzima vodstvo nad vojskom, potplaæuje mnoge pobunjenieke vode. Šalje generala Belizara s vojskom na Hipodrom, gdje je masa pobunjenika doslovce zbrisana. Pokolj je strašan. Sabljom je posjeèeno i strijelom pogođeno više od trideset tisuæa ljudi. Zarobljenicima je odrubljena glava ili su obješeni. Nekima su iskopane oèi i užarenim kliještima išèupan jezik.

Otada æe Teodora vladati sama. Petnaest stoljeæa kasnije, na mozaiku u crkvi svetog Vitalija u Raveni, u Italiji, ovjekovjeèena je njezina slika. Okrunjena biserima i dragim kamenjem, bivša prostitutka na tom je mozaiku prikazana kao svetica s nebeskom aureolom oko glave. Okružena svitom u procesiji, ona na oltaru podiže euharistijski kalež. Jer, Teodora ne odbacuje duhovnost. Prihativši monofizitizam, uspijeva postiaæi da za papu bude izabran njezin štiaenik, đakon Vigilije, koji æe u Rimu prijeæi na pravoslavlje i na nju baciti anatemu. Što se tièe pape Silverija, njega æe prognati u neki gradiæ na Siciliji, gdje æe ovaj poludjeti i umrijeti u bijedi...

Ni u svojoj najbližoj okolini carica ne trpi ni najmanju pogrešku. Kada se mladi patricij Bazijan usudio neumjesno natuknuti nešto o njezinu podrijetlu, izbièevan je, oslijepjen i uškopljen. Tri je dana, s natpisom: »Najpodliji zavodnik«, na javnome trgu izložen poruzi svjetine. Riznièar Prisko, otkriven u pronevjeri, mora uroniti ruku u kotao pun rastaljene kovine. Jedan je senator poput konja lancima vezan u konjušnici samo zato što je dao utoèište prognaniku. Ne može èuènuti ni zadovoljiti svoje potrebe. »Kako dobro rže!«, zabavlja se carica.

V. Teodora

77

Tvrđi se da je dala pogubiti èak i vlastitoga sina Ivana, kojega je zaèela s jednim od svojih bezbrojnih ljubavnika i koji je odgojen u Arabiji. No, Teodora je žena sazdana od suprotnosti i proturjeèja, ne preže od zloèina koliko ni od dobrih djela. Tako financira gradnju mnogih crkava, medu njima i velebne bazilike Sveta Sofija u Carigradu, koja je deset stoljeæa kasnije pretvorena u džamiju. Svjedoèi i o iskrenom milosrđu prema siromašnim prostitutkama. Za njih daje izgraditi veliki manastir na azijskoj obali Bospora, u koji je primljeno - ili zatvoreno - pet stotina »pokajnica«. Bazilisa je prešla zenit zrelog doba. Zdravlje ju izdaje, strašno je mršava. Kada 28. lipnja 548. godine, nakon teške agonije koju je izdržala s besprijeornom hrabrošæu, umire, nitko ne zna da je bolovala od raka dojke. Još nije

napunila pedeset godina. Justinijan je neutješan. S Teodorom gubi »slasti života«, njezinu podršku, gubi svoju prosvijetljenu savjetnicu. Mnoge gradove i jednu provinciju nazvat æe njezinim imenom. Cijeli Carigrad prati preminulu caricu do crkve Svetih Apostola, gdje æe spavati svoj vječni san u zlatnome sarkofagu i porfir-noj grobnici. »Poèivaj, Bazilisa, zove te Kralj kraljeva, Gospodar gospodara!«

VI.

FREDEGUNDA

(oko 545-597)

Mahnita i èastohlepna

DARKAges«, mraèno doba. Ovim su izrazom Anglosak-sonci nekoæ nazivali rani srednji vijek. Doba mraka, nasilja i neznanja. Današnji povjesnièari malo su izmijenili njihovu prosudbu. Šesto stoljeæe, prvo poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva, oni radije nazivaju »kasnom antikom«. Ne zato što ga smatraju blistavim poglavljem naše povijesti. No, oni ne prihvaæaju stav da je merovinška dinastija tek neobièna galerija barbarskih, nesposobnih i okrutnih vladara. Jer, usprkos surovim vremenima i obièajima, potomci legendarnog Faramunda znali su se nametnuti kao nastavljaèi, dakako, nevjesti, latinske i kršæanske civilizacije. I baciti sjeme onoga što æe biti Francuska.

Poslije Klodvigove smrti, 27. studenog 511. godine, njegova èetiri sina po germanskome obièaju dijele posjede svoga oca. Nakon mnogih ratova, zavjera i ubojstava, najmlaði, Klotar I., ostaje jedinim kraljem Franaka. Poslije njegove smrti 561. godine, državu opet dijele njegova èetiri muška nasljednika. Najstariji, Hilde-

82

Philippe Delorme

bert I., nastanjuje se u Parizu, odakle vlada Chartresom, Orle-ansom, Toursom i Poitiersom. Gontran dobiva u dio staro kraljevstvo Burgundiju, Berrv i neke zemlje u provinciji. Sigibert I. u Metz u postaje kraljem Austrazije, prostrane istoène regije između Meuse i Rajne. A bogata Neustrija, od Loire do Oceana, sa Soissonsom kao glavnim gradom, pripala je Hilperiku I.

Hilperik se rodio oko 537. godine. Vlada od dvadeset i èetvrte godine i, nepobjediv u nadmetanjima u muževnosti, služi na èast franaèkoj tradiciji. U svojoj Povijesti Francuske Mezerav tvrdi: »I Hilperik je imao više žena istovremeno, sve iz nižih staleža, s kojima se po miloj volji ženio i odbacivao ih.« Iako preobraæeni na katolièanstvo, kraljevi toga doba uglavnom su poligamni. Međutim, kako crkva nije htjela blagosloviti ta višekratna vjenèanja, oni su mirne duše sklapali neku vrstu civilnoga braka, friedelebe, ili »divlji brak«. Prema germanskome zakonu, plemiæ se na taj naèin može »prstenom i novcem« vezati s kojom god hoæe ljubavnicom, ali ju isto tako, kad mu se prohtije, može i otpremiti.

Pravni položaj merovinške žene i inaèe nije nimalo zavidan. U podređenom položaju, proglašena po prirodi slabom, ona je uvijek pod zaštitom nekog skrbnika ili zaštitnika, prvo oca, a zatim muža. Tek kad obudovi ponekad može steæi relativnu neovisnost. U to doba bogatstvo velikaša mjeri se brojem njegovih pasa, konja... i žena! Supruge drugog reda, suložnice i služavke, žive zajedno u posebnom krilu dvorca i, pod vodstvom službene kraljice ili glavne miljenice, bave se kuæanskim poslovima, tkaju ili šiju odjeæu.

Tako je bilo i s Hilperikom I. Grgur Tourski ostavio je o njemu vrlo mraènu sliku. Po njegovu mišljenju, on je, za razliku od svoga brata, »dobroga kralja« Gontrana, bio bezbožan vladar, »Ne-ron i Herod svoga vremena«. Zadojen Svetim pismom, Grgur

VI. Fredegunda

83

Hilperika proglašava novim Ahabom, kraljem Izraela koji se klanjao poganskim idolima. Kao apostol prave vjere, on æe se ustoboèiti pred njim poput proroka Ilije u Bibliji. A Hilperikova Izebela zove se Fredegunda, »neprijateljica Boga i ljudi«...

Na našu nesreæu, još više na nesreæu Fredegunde, Deset Knjiga Grgura Tourskog praktièki su jedini izvor u kojemu je saèuvana uspomena na nju. Rani srednji vijek najmaglovitije je razdoblje naše povijesti, koje je ostavilo vrlo malo dokumenata. U njemu se istina i legenda nerazmrsivo prepleæu. Tako je i portret Fredegunde sigurno iskrivljen neizmjernom mržnjom što je prema njoj gaji biskup iz Toursa.

Dakle, što znamo o onoj koja æe postati jednom od najsajnijih merovinških vladarica? Pretpostavlja se da je rođena u Mont-didieru, ili u nekom drugom gradu u današnjoj Picardiji. Vrlo se malo zna o njezinim roditeljima, baš kao i o daljim precima. Je li bila Frankinja, Saksonka ili možda Galoromanka? Njezino ime, Frede gundis, što znaèi »Mir i rat«, oèito je germansko. No vjerojatno ga je dobila kasnije, možda od suprug. Dolazi iz služin-skog staleža, prvo je bila sobarica, zatim uzdanica - nekoliko stoljeæa kasnije reklo bi se »dvorska dama« - kraljice Audovere, prve Hilperikove žene. Lijepa koliko i èastohlepna, Fredegunda se brzo našla u kraljevoj postelji. No, ubrzo ju neæe moæi zadovoljiti samo kraljevska ložnica i sporedna uloga.

Za Hilperikove odsutnosti kraljica rađa kær. Treba li èekati kralja za krštenje? Lukavica savjetuje da se obred ne odlaže: »Gospo, moj gospodar kralj vratit æe se kao pobjednik. Hoæe li se obradovati nekrštenoj kærkici?« Anonimni pisac Liber Historiae Francorum, Knjiga povijesti Franaka, kojemu dugujemo ovu anegdodu, nastavlja: »Na te rijeèi

84

Philippe Delorme

kraljica naloži da se pripremi krstionica i pozove biskup koji æe krstiti njezino dijete. Kada je biskup stigao, nije bilo žene koja bi po svome položaju mogla držati malu na krštenju. Tada Fredegunda reèe majci: Trna li bolje osobe od vas za takvu dužnost? Vi ju držite.'

Audovera ju poslušala. Kad se kralj pobjednik vratio, Fredegunda mu pode u susret i reèe: 'Neka je hvala Bogu što se naš gospodar vraæa kao pobjednik nad svojim neprijateljima i što mu se rodila kærkica. Buduæi da mu je kraljica, zbog kæeri Hildesinde, sada kuma, s kime æe moj gospodar noæas spavati?'

Kralj odgovori: 'Ako ne mogu spavati s njom, spavat æu s tobom.'

Kralj ude u palaðu, kraljica mu s djetetom u naruèju dotrèi u susret, a kralj ju doèeka rijeèima: 'U svojoj si prostodušnosti napravila kobnu grešku. Više mi ne možeš biti ženom.'

I pošalje ju, zajedno s kæeri, u samostan. Biskupa koji je obavio krštenje otjera u progonstvo. A Fredegundu uèini svojom kraljicom.«

Anegdota je živopisna, dobro ilustrira Fredegundinu pod-muklost. No, je li istinita? Liber Historiae datira iz vremena vladavine Tenderika IV, više od stoljeæe i po nakon svih tih dogaðaja. Nadahnuta Grgurom Tourskim, ona je ujedno i odjek više ili manje uljepšane usmene predaje koja bi lako mogla biti anakronièna. Jer, kanonsko pravilo po kojemu je zabranjen brak između kumova i roditelja djeteta, propisano je tek koncem VII. stoljeæa na Trulskom koncilu.⁹ Osim toga, da je Audovera bila Hilperikova

Trulskim koncilom naziva se Treæi carigradski koncil, održan 680-681. godine u dvorani s kupolom (trullus) u carskoj palaèi u Carigradu (prev.).

VI. Fredegunda

85

zakonita supruga, za Crkvu bi, bez obzira na promijenjene okolnosti, ta veza bila neraskidiva. No, oni su vjerojatno bili vezani friedeleh-om. A prevrtljivi kralj po svoj je prilici našao odliènu izliku da uzme mladu i privlaèiju družicu. Tako se, dakle, Fredegunda penje na prijestolje. Belgijski povjesnièar Godefrov Kurth, jedan od najboljih poznavatelja mero-vinškog doba, pjeni se od bijesa kad opisuje »tu mahnitu vražju ženu koja silnu energiju i inteligenciju troši na smišljanje spletki i pripremanje zloèina. Potpuno lišena svakog osjeæaja za etièno, samo gonjena uspaljenim strastima, uvijek opijena slavoljubljem i žedna osvete, ona bez milosti udara na svaku prepreku, svaku prijetnju, poniženje ili smetnju. Okretna i ledena kao zmija, do savršenstva vješta u umijeæu podmetanja, èime se i uspela tako visoko i ovladala Hilperikom, ona spretno drži u šaci srce tog pohotnog i prevrtljivog silnika, štoviše, vrti ga oko malog prsta, i nema tog zloèina na koji ga neæe navesti, jer æe on, pod njezinim utjecajem, zlostavljati èak i vlastitu krv, zatirati vlastito pleme«.

Meðutim, Fredegunda je tek na poèetku karijere. Iako ju je Hilperik nagradio, iako joj je dodijelio kraljevske povlastice, nije mu na kraj pameti vezati se s njome zakonskim ugovorom, što se tada zvalo muntehe. To više što su takav brak mnogi smatrali nedostojnim Klodvigova unuka. Hilperikov brat, pak, èestiti Sigi-bert koji vlada u Metz, ne ljubaka poput njega sa služavkama. On oko 567. godine uzima za suprugu Brunhildu - ili Brunehu -, kær Atanagilda, vizigotskog kralja Španjolske. Brunhilda nije samo prava kraljevna, nego je u Europi poznata i po iznimnoj ljepoti. Hilperiku je povrijeðena taština te odluèuje oponašati brata. Brunhilda ima stariju sestru Galsvintu. U Toledo šalje poslanstvo

86

Philippe Delorme

da isprosi njezinu ruku. Glas o njegovu razvratu stigao je prije poslanika. Nije važno! Otpraviti æe sve suložnice, obeæava, odsada æe biti uzor vjernosti. I sama æe se Fredegunda morati povuæi. »Otac je povjerovao njegovim obeæanjima«, objašnjava Grgur Tourski, »i poslao mu kær opremljenu bogatim mirazom, baš kao što je i prethodnu.« Prièa se još da je nesretna Galsvinta, odlazeæi iz roditeljskog doma, tri dana ridala...

Iste godine umire Hildebert, kralj Pariza. On je prvi franaèki kralj koji je ekskomuniciran, jer je, osim sa zakonitom ženom, napadno javno održavao vezu s dvije sestre, Markovegom i Mero-fledom, od kojih se ova druga zaredila. Njegovo nasljedstvo prisvaja Hilperik i dodjeljuje ga kao dostojnu udovštinu¹⁰ svojoj novoj supruzi. Galsvinta je donijela iz Španjolske basnoslovan miraz u zlatu. Njezin joj suprug za uzvrat predaje u morgengabe - jutarnji vjenèani dar - gradove Bordeaux, Limoges, Cahors, te provincije Beran i Bigorre.

Vjenčanje je proslavljeno u Rouenu. Hilperik se drži obećanja, priseže da se neće ogriješiti o bračnu vjernost, dokle god je Galsvinta živa neće uzimati druge žene. Cini se da je iskreno zaljubljen u svoju španjolsku kraljevu, uslužan je, besprijeckorno se ponaša, premda iz interesa, naglašava Grgur: »Ljubio ju je strasno samo zato što mu je u miraz donijela veliko bogatstvo...«

Međutim, opasna Fredegunda, prividno pomirena, ne priznaje poraz. U svojim poznatim Prièama o merovinškom dobu (Re-cits des temps merovingiens), Augustin Thierrv prièa da je tražila »još samo jednu milost, a ta je da ju ne tjera iz dvorca, nego da ju,

Udovština, hist., dobra koja suprug, za sluèaj svoje smrti, predaje supruzi' na uživanje (prev.).

VI. Fredegunda

87

kao nekoæ, vrati medu kraljevu žensku služinèad. Iza krinke poniznosti u dubini se krila ženska podmuklost i taština, od èega se kralj Neustrije nije zaštitio«.

Jer, Hilperikova je vjernost krhka. Za samo nekoliko mjeseci on se zasitio èari svoje vizigotske kraljice i ponovo pao u mrežu zavodnice. Ostavljena Galsvinta odmah cvili. Slijedi plaè, pa prigovori, žali se kralju »da neprestano mora podnositi uvrede. Predbacujuæi mu da joj ne ukazuje ni najmanje poštovanja, traži dopuštenje da se slobodno vrati u svoju zemlju, a njemu æe ostaviti blago koje je donijela sa sobom«.

Na lukav savjet svoje ljubavnice, Hilperik ne može na to pristati, pokušava umiriti Galsvintu, tobože se kaje, »umiljava joj se nježnim rijeèima«. Kako ogorèena kraljica odbija svaku nagodbu i prijeti da æe sve iznijeti u javnost, on ju potajno daje zadaviti. »Našli su je mrtvu u postelji«, završava Grgur. »(..)Kralj je uredno oplakao njezinu smrt i nakon nekoliko dana ponovo je uzeo Fredegundu za ženu.«

Na nagovor svoje žene Brunhilde, Sigibert želi osvetiti šurja-kinju, to više što se Hilperik, da dovrši svoje nedjelo, upravo službeno oženio Fredegundom. Mudri kralj Gontran nastoji održati mir između svoja dva brata. Franaèko Veliko vijeæe, okupljeno u Andlau, u Alsaceu, odlučuje da æe zemlje koje pokojnica dobila za morgengabe pripasti Brunhildi i njezinim nasljednicima, »kako bi se tom mjerom ponovo uspostavili mir i ljubav između dva slavna muža, Hilperika i Sigiberta.

Tom nagodbom zapravo nitko nije zadovoljan. Najmanje Fredegunda, koja ju doživljava kao uvredu. Rat se više ne može izbjeæi. Hilperik gubi bitku s bratovom vojskom, 573. godine u Tour-naiu upada u klopku. Fredegunda je, suosjeæajno izvještava

88

Philippe Delorme

Augustin Thierrv, »u napadima straha i oèaja bjesnila poput divlje zvijeri«. Trudna je i gotovo na vrijeme rada sina »u metežu opsade i straha od smrti što ju danonoæno opsjeda. Prva joj je misao bila da dijete, u kojemu je vidjela samo novi izvor opasnosti, ostavi i pusti da umre bez hrane i njege«.

Ipak, užasna se kraljica pribire. Novorođenèetu daje hebrejsko ime Samson, neobièeno za jednog franaèkog kraljeviæa, ali »koje su njegovi roditelji izabrali kao znamen oslobođenja«. No, Fredegunda je žena koja izaziva sudbinu.

Obmanjuje dva mlada plemiæa iz Therouanne i nagovara ih da ubiju kralja Austrazije, piše Grgur Tourski i nastavlja: »Naoružani jakim noževima s otrovnom oštricom, zvanima franaèki nož, zavedeni èinima kraljice Fredegunde, oni su pod nekom izlikom prišli kralju i udarili svaki sa svoje strane istovremeno. Sigibert jaukne i padne. Malo poslije ispusti dušu.«

Hilperik iskorištava paniku medu vojnicima ubijena kralja, mirno izlazi iz Tournaia, hametice potuèe bratove vojnike, a ostatke austrazijske vojske tjera do Pariza. Fredegunda iskorištava situaciju da se doèepa svoje zaklete neprijateljice Brunhilde, no želi saèekati bolju priliku za osvetu, pa ju privremeno smješta u dvorac u Rouenu.

Hilperik je u braku s Audoverom imao tri sina. Najstariji, Ti-bert, veæ je poginuo na bojnome polju. Drugi, Merovej, tada de-vetnaestogodišnjak kojega maæeha iz dna duše mrzi, zaljubljen je u Brunhildu. S njom æe se i tajno oženiti, uz blagoslov rouenskog biskupa Pretekstata.

Na tu vijest, Fredegunda se zaklinje da æe kazniti krivce. To više što Pretekstat, umjesto da ju pokuša umiriti, na njoj iskaljuje svoj sveti bijes: »Iz ovog æeš se kraljevstva zemaljskog u bezdan

VI. Fredegunda

89

survati! Ako želiš zaslužiti život vjeèni, okani se ludosti i zlobe i okreni plemenitim osjeæajima, išèupaj iz sebe tu strašnu oholost što te bez prestanka izjeda!«

Te su rijeèi Fredegundi prelile èašu, te ona smješta šalje ubojice da zauvijek ušutkaju drskog prelata. Na sam Uskrs, dok pjeva psalme u katedrali, Pretekstat je proboden. Kraljica ima drskosti na pretek, dolazi gledati njegovu agoniju.

Ali, biskup joj se i na izdisaju usuđuje prkositi: »Božja je volja što odlazim sa ovoga svijeta. A ti, koja si izvor svih

zločina, neka si prokleta na zemlji. Tvojom æ glavom Svevišnji osvetiti moju smrt!«

Fredegundu æ zapasti naizgled posve drugačija sudbina. Dizenterija joj odnosi jednoga za drugim oba sina, Samsona i Klodoberta. Grgur Tourski ovaj put je milostiviji prema njoj, opisuje očaj i prekasno kajanje nesretne kraljice, koja govori Hil-periku:

»Bezgranično milosrđe Božje odavno podnosi naša zlodjela. Cesto nam je slalo upozorenja, vrućice i druge nevolje, a mi nismo slušali. Sada smo izgubili sinove. Ubile su ih suze siromaha, plač udovica, uzdasi siročadi, nemamo više za koga zgrtati. Otimali smo, a nismo znali za koga grabimo. Ostale su bez vlasnika te riznice pune grabeži i prokletstva. (...) Ako hoćeš, dođi, zapalimo naše nepravedne porezne knjige. Neka nam bude dovoljan prihod koji je dostajao tvome ocu, kralju Klotaru.«

Ta nagla promjena neæe dugo trajati. Meroveju su uskraæene Brunhildine èari, dobit æ tonzuru i biti zatvoren u samostan, a potom ubrzo i likvidiran. Sto se tièe Klodviga, najmlaðeg Audo-verina sina, Fredegunda je, kako tvrdi Grgur Tourski, uvjeren da je on kriv za smrt svoje polubraæe: »Netko je došao kraljici i rekao: 'Klodvigova himba oduzela ti je sinove. Zaljubljen u kæer

90

Philippe Delorme

jedne tvoje služavke, tvoju je djecu ubio urocima njezine majke. Stoga znaj, ništa te dobra u budućnosti ne èeka, više nema nade da se jednoga dana domogneš vlasti.'

Na to kraljica, u smrtnome strahu, pomahnitala od bijesa, ojađena zbog nedavnog gubitka djece, dade ugrabiti djevojku na koju je Klodvig bacio oko, okrutno ju izbatinati, odrezati joj kosu te, opet na njezin nalog, objesiti na kolac, a kolac izložiti pred Klodvigovim stanom.«

Nakon toga je Klodvig, u dronjcima, u lancima doveden pred svoju maæehu. Na njezinu je zapovijed odveden u kraljevski dvorac u Noisvju pokraj Marne, gdje su nesretnoga kraljeviæa kraljièini plaæenici ubili. A kad je kraljica obavijestila Hilperika da mu se sin ubio, kralj nije suzu pustio. Kasnije æ Fredegunda ubiti i Audo-veru, koja je bila zatoèena u samostanu. Klodvigovu i Mero-vejevu sestru Basinu kraljièine æ sluge silovati, a zatim predati straži samostana Sainte-Croix u Poitiersu.

Ostao je još jedan zloèin koji se obièno pripisuje Fredegundi. To je ubojstvo vlastita muža, kralja Hilperika, poèinjeno 584. godine. Opaka i krvoloèna, ta je guja bila i prevrtljiva: »Ne mislim na njezine preljube«, piše Mezerav. »Njima je sve držala u strahu, a njezin muž nije trebao oèekivati vjernost od žene kojom se u preljubu i oženio.«

Dok Grgur Tourski daje naslutiti da bi jedan komornik, imenom Eberulf, mogao biti Fredegundin ljubavnik, pisac LiberHis-toriae je jasan: »Kraljica Fredegunda je lijepa, živa i domišljata uma, no nevjerna je svome suprugu. Tada je Landerik bio dvorski upravitelj. Bio je to vrlo nadaren èovjek. Kraljica ga je jako voljela i s njime bila u ljubavnièkoj vezi. Jednoga dana kralj se rano spremao u lov u Chelles, u okolici Pariza, a kako je silno ljubio kralji-

VI. Fredegunda

91

cu, vratio se iz konjušnice u trenutku kad je ona prala kosu u svojoj ložnici i nježno ju pogladio po leđima. Uvjeren da ju gladi Landerik, ona je uzviknula: »Ti si, Landerièe?'

Kad se okrenula i vidjela da je to kralj, strašno se prestrašila. Kralj je, duboko ogorèen, otišao u lov. Fredegunda je, međutim, pozvala Landerika i isprièala mu što se dogodilo: 'Jasno ti je', rekla je, 'što ti je èiniti, jer od sutra nas èekaju samo muke paklene.'

Oèajni Landerik je, roneæi suze, uzviknuo: 'Proklete oèi koje su se u te zagledale! Izgubljen sam, spasa mi nema.'

'Ne boj se', odgovorila mu je ona, 'poslušaj moj savjet, pa neæemo propasti. Kad se veèeras kralj vrati iz lova poslat æemo ubojice, koji æe ga smaknuti i vikati da ga je ubio Hildebert Austrazij-ski. A kad njega više ne bude, vladat æemo zajedno s mojim sinom Klotarom.'

Tako je i bilo. Pala je noæ, Hilperik se vratio iz lova, a ubojice mu, opijeni vinom koje im je dala Fredegunda, zabiju nož u trbuh u trenutku kad je silazio s konja i kad su se njegovu ljudi vraæali svojim kuæama. Samo je zastenjao i pao mrtav. Slušajuæi kraljièinu zapovijed, ubojice su uglas povikale: 'Gle što kralj Austrazije Hildebert uradi našem gospodinu kralju.' Tada se vojska rastrèala na sve strane u potrazi za krivcem, ali vojnici nisu našli nikoga i vratili su se kuæi.«

Treba li vjerovati ovoj, bez sumnje djelomice izmišljenoj prièi? Landerik æ poslije toga biti Fredegundin majordom, ali zaključivati da joj je zbog toga bio i ljubavnik... Bilo kako mu drago, nakon Hilperikove smrti bivša æe služavka, kao namjesnica, odlučeno i nepopustljivo štititi prava svoga najmlaðeg sina, kralja Klotara II., rođena samo nekoliko mjeseci prije smrti svoga oca. Naravno, prema obièaju onog vremena, neæe zazirati od nasilja, a

92

Philippe Delorme

okrutnost i podmuklost bit æ njezini politički instrumenti. Ipak, Mezerav je možda preoštar kad ju ovako osuđuje:

»Nagrcu se Fredegunda zločina,
Ubojstava i preljuba. Tisuæ nedjela
Na državu ljagu baciše

Sjeæanje na njih cijeli svijet zgroziše.«

Kada je 597. godine preminula, Hilperikova udovica svome je sinu oporuèno ostavila prosperitetno kraljevstvo. On æ se još morati, umjesto majke, osvetiti ostarjeloj kraljici Brunhildi. Vjeèna Fredegundina suparnica bit æ uhvaæena i vezana za rep divljega konja, koji æ joj kopitima raskomadati tijelo. Fredegunda æ se, pak, tiho ugasiti. Umrijet æ prirodnom smræu u pedeset i petoj godini. Uz crkvene poèasti bit æ ispraæena do posljednjeg poèivališta u pariškoj opatiji Saint-Germain-des-Pres.

VII.

Izabela Francuska

(1292-1358)

Ismijana i osvetoljubiva

Uvisokom hrastovu naslonjaèu s engleskim lavovima na naslonu sjedi Izabela, brade oslonjene na dlan odsutno promatra svjetlucanje vatre u kaminu. Dvadeset i dvije su joj godine. Zlatna kosa spletena joj je u duge pletenice podignute iznad ušiju poput dviju uski od amfore.«

Tako poèinje prvi svezak Prokletih kraljeva, poznate povijesne sage Mauricea Durna. U njoj je Izabela, »Vuèica Francuske«¹¹, jedan od glavnih likova. Uvrijeðena supruga, bit æ zapamaèena kao ona koja je izazvala sablazan. A njezina æ osveta imati za posljedicu stoljeæe ratova između kuæa Valois i Plantagenet.

Vladavina njezina supruga Eduarda II. jedna je od najjadnijih vladavina engleskog srednjovjekovlja. Stasit, ljepolik, dostojan-

She - Wolf of France. Nadimak je dobila mnogo kasnije, a preuzet je iz Shakespeareova Henrika VI, gdje tako nazivaju Margaretu d'Anjou, Hen-rikovu suprugu. (Prev.)

96

Philippe Delorme

stvena držanja, taj užicama predan vladar, bijedan je slabia. Izrazita naklonost prema ništarijama, koje æ birati za svoje miljenike, na kraju æ ga stajati engleske krune. Nije na vlasti ni godinu dana kad 1308. prelazi La Manche i ide ususret onoj koja mu je od djetinjstva zapisana. Izabela Francuska, kæi kralja Filipa IV Lijepog, ima samo petnaest godina. U tom političkom braku, koji treba uèvrstiti slogu između dva velika zapadna kraljevstva, nema mjesta osjeæajima.

Iako se u poèetku èini da Eduarda privlaèe èari mlade kraljevine, svu svoju ljubav on ipak èuva za ljubljenoga Piersa Gavestona, mraèna gaskonjskog viteza kojega ženi svojom neæakinjom Margaretom od Gloucestera i postavlja za potkralja Irske. Obasipa ga darovima, no to mu nije dosta, nego mu poklanja i dragulje od ženina miraza. Ponosna Izabela teško podnosi takvo poniženje. Vrlo se brzo pokorna ravnodušnost, što osjeæa za svoga kralja i gospodara, pretvara u prezir.

Gavestonova smrt, a ubijen je u lipnju 1312. godine za pobune baruna, na neko vrijeme približava supružnike.

Sljedeæe godine Izabela rada sina, buduæeg Eduarda III. Međutim, primirje je kratka vijeka. Kralj je poludio za novim ljubavnikom, Hughom Despenserom koji, sa svojim ocem Hughom Starijim, grofom od Winchestera, osobom od Eduardova povjerenja u pitanjima upravljanja zemljom, ubrzo preuzima stvarnu vrhovnu vlast.

Uvrijeðena kraljica, puna mržnje, prvih mjeseci 1314. godine odlazi u posjet svome ocu. U Parizu žive tri princeze, vrsnice su joj, supruge njezina tri brata. Margareta, kæi burgundskog vojvode Roberta II., udata je za najstarijega, buduæeg Luja X., tada kralja Navarre. A njezine roðakinje, dvije kæeri palatinskog grofa

VII. Izabela Francuska

97

Otona IV Burgundskog, Ivana i Blanka, supruge su Filipa od Poi-tiersa i Karla, drugog i treæeg sina Filipa Lijepog. Prema nekim prièama, Izabela je vidjela da kese ukrašene dragim kamenjem, koje je ona nešto ranije poklonila Margareti i Blanki, vise o pojasu dvojice buduæih vitezova, braæe Filipa i Gau-tiera d' Aunav. Je li tada prokazala svoje šurjakinje?

»Nisam došla u Francusku da bih plakala nad vlastitom sudbinom, oèe«, stavlja joj u usta Maurice Druon. »(...Nego) zato što su se moja braæa oženila djevojeurama (...), zato što sam to doznala i što sam poput vas neumoljiva kad je u pitanju èast.«

Je li se ikada ovakav razgovor vodio u kraljevskom dvorcu Maubuisson pokraj Pontoisea? Ne možemo sa sigurnošæu tvrditi. U svakom sluèaju, tog utorka u Velikome tjednu, 9. travnja 1314. godine, izbija skandal zbog snaha Filipa

Lijepog...

»U Navarri je kraljica (bila) uhiæena kao djevojeura i sluþavka i odvedena u zatvor u Gaillard, što je potreslo kraljevstvo«, izvještava Geoffrov Pariški. Źena princa Luja, prijestolonasljednika, i Źena njegova brata Karla javno su optuþene za preljub. Jesu li Margareta Burgundska i njezina roðakinja Blanka zaista bile preljubnice? Nisu li bile samo nesretne Źrtve zlobne spletke kraljice Izabele?

Bilo kako mu drago, njihovi »voljeni prijatelji«, baæeni na muke, priznaju sve što se od njih traŹi. Smjesta su osuðeni i s nepojmljivim divljaštvom pogubljeni. Od naŹivo oderanih i uškopljenih gizdavih vitezova ubrzo su ostala tek dva krvava dronjka obješana na stablo u Pontoiseu. A princeze æe, ošišane i zaogrnutе u kostri-jet, trunuti u utvrdi Chateau-Gaillard. Margaretu æe slomiti neljudski uvjeti, te æe veæ sljedeæe zime - ukoliko zloèinaèka ruka nije pripomogla njezinu osloboðenju - otiæi Bogu na istinu. Blan-

98

Philippe Delorme

ka æe, pak, osam godina zepsti u tamnici. Kad zatrudni sa svojim tamniæarom, bit æe joj dopuštено da se zareði. Ivani, Źeni grofa Filipa od Poitiersa i Blankinoj sestri, suci nisu pronašli ljubavnika. No, ona je svojom Źutnjom Źtitila dvije nevjernice. Bit æe poslana u dvorac u Dourdanu i nakon nekoliko mjeseci osloboðena.

To je gola istina, koju je romantiæna priæa napuhala pod nazivom »Sablazan u kuli Nesle«. Zaista, gotovo je sigurno da u ispos-nièkoj kuli trudnice Filipa Augusta, koja se nalazila na keju Conti, na mjestu današnjeg Francuskog instituta, nikada nije bilo nikakvih ljubovanja ni razvrata, nikakvih orgija princeze Burgundske. Legenda, koju je Frangois Villon ovjekovjeèio u svojoj baladi Gdje su gospe iz davnih vremena, ionako æe se proširiti tek cijelo stoljeæe kasnije. Oduzimanjem Źena sinovima Filipa Lijepog, proces u Mau-buissonu pridonijet æe utrnuæu izravne loze Kapetoviae. U manje od deset godina umrijet æe bez muških nasljednika redom Luj X., Filip V i Karlo IV nakon èega æe se njihov roðak, Filip VI. Valon-ski, doèepati krune. Ali, tada æe mu se kao protivnik isprijeèiti Eduard III. Engleski, Izabelin sin...

Za sada, Vuèica Francuske vraæa se na svoj otok, gdje ju i dalje obasipaju uvredama. Kroniæar Froissart izvještava: »Taj milostivi gospodin, Hugh Despenser, bio je sve moæeniji i sve odaniji kralju. Pritom je reèenoga kralja potpuno zaludio i osvojio te se cijela zemlja èudila, i nitko nije imao što traŹiti na kraljevu dvoru ako njemu nije bilo po volji.« Kako je ostala bez svoje grofovije Cournouailles i svih prihoda iz svoje privatne Źkrinjice, Izabela se naposljetku poŹalila svome bratu Karlu Lijepome da se u kuæi njezina supruga prema njoj odnose kao prema »plaeenoj sluþavki«. Ipak, ona pazi da nièim ne

VII. Izabela Francuska

99

pokaŹe svoje osjeæaje i mrŹnju. Prilika za protunapad ukazuje joj se 1325. godine. Godinu dana ranije, Francuzi su osvojili englesku Gvenneu, a kraljica je naumila otiæi na kontinent i pregovarati o miru.

Ondje razgovara s polubratom Eduarda II., kentskim grofom Edmondom od Woodstocka, i dijelom prognanih engleskih plemiae. Njihov je voda barun galske pokrajine Marche, Roger Mor-timer od Wigmorea, koji je nekoæ bio na strani Thomasa Lan-castera i sudjelovao u njegovoj neuspjeloj pobuni. Zatoèen u londonskom Toweru, Mortimer je pobjegao uz pomoæ Adama Orletona, biskupa Hereforda. Izabela ga uzima za ljubavnika i tvrdoglavo odbija vratiti se u Englesku. Štoviše, uspijeva nagovoriti supruga da joj njihova sina Eduarda, princa od Walesa, pošalje u Francusku. Kada je Eduard II. shvatio da je nasamaren, bilo je prekasno. Kralj se strašno razbjesnio. Prvoga prosinca 1325. godine šalje iz Westminstera ljutito pismo: »Gospo, (...) javljamo vam, nalaŹe-mo i zapovijedamo, da više ne prihvaæamo vaŹe laŹne isprike i izlike, u najveæoj hitnji vi nam se vraæajte.«

Naravno, Izabeli nije na kraj pameti poslušati i baciti se u kandŹe Despensera, objašnjava Guillaume iz Nangisa: »Znajuæi da kralj ima savjetnika koji se kad god je stigao nabacivao na nju lĵagom i sramotom, a na èije je glasine kralj bio ravnodušan, ona se s razlogom bojala vratiti onamo.«

Umjesto toga, ona sklapa savez s grofom od Hainauta. Na èelu èete od tisuæu i petsto vojnika, Vuèica Francuske iskrcava se 24. rujna 1326. godine u Suffolku. Umorno od tiranije Despensera, englesko plemstvo masovno joj se pridruŹuje. Izabela tvrdi da se Źeli boriti samo protiv »loŹih kraljevih savjetnika, koji kao da su

100

Philippe Delorme

ga zaèarali svojim pogubnim savjetima«. Meðutim, Eduard II. u panici, »zaveden savjetima zlobnika«, odlazi iz London i bjeŹi u Galiju. Kada se 16. studenog htio ukrcati u brod za Irsku, uhvaæen je kod Neatha.

Zbaèen s prijestolja u korist svoga sina, zatoèenik je »u lancima i pod jakom straŹom« doveden pred Henrija Lancastera, piŹe Tortcol12, i kukavno su ga potezali od dvorca do utvrde. Njegov ljubavnik, mladi Hugh Despenser, izdrŹava kaznu u lancima, što Froissart podrobno opisuje: »Prvo su ga, uz veliku buku truba i trumbeta, potezali u

sanduku po cijelome gradu Herefordu, iz ulice u ulicu. Zatim su ga odvukli na glavni gradski trg, gdje se okupilo mnoštvo svijeta. Ondje su ga svezali na vrh ljestava da ga svi, i veliki i mali, mogu vidjeti. Na rečenom mjestu naložili su veliku vatru. I dok je on tako vezan stajao na ljestvama, prvo su mu odsjekli spolovilo i mošnje, jer je bio heretik i sodomit, baš kao i kralj, kako se govorkalo. I (...) bacili su ih u vatru i spalili. Zatim su mu rasporili trbuh, izvadili srce i utrobu i bacili u vatru da izgore, jer mu je srce bilo lažno i izdajničko. (...) Poslije (...) su mu odsjekli glavu i poslali je u grad London. Potom su ga raščetvorili. Āetvrtine su poslali u Āetiri, poslije Londona, najveća grada Engleske.« Još je samo valjalo odlučiti o sudbini svrgnuta kralja. Budući da je primio sveto pomazanje, nije bilo uputno pogubiti ga kao Dispensera. Stoga Izabela i njezin ljubavnik Mortimer odlučuju oprezno provesti svoj naum. John Maltravers i Thomas Gournav,

Henry »Tortcol« Plantagenet, grof od Lancastera i Leicestera (1281-1345), vođa urote protiv Eduarda II., koja je dovela do njegove abdikacije. (Prev.)

VII. Izabela Francuska

101

njegovi Āuvari u Berkelevju, 21. rujna 1327. godine dobivaju sibi-linsku poruku s potpisom biskupa Orletona, kasnije rizničara Engleske: »Edivardum regem occidere nolite timere bonum est.« Na latinskome, ta se rečenica može razumjeti na dva načina: »Eduarda kralja ubiti, nemojte se bojati, to je dobro«, ili pak: »Eduarda kralja ubiti nemojte, bojati se dobro je.« Tamničari Maltravers i Gournav odabrali su prvi prijevod.

Ljetopisac Jean de Wavrin opisuje sav užas tog događaja: »Kada rečeni sir Eduard povećera, bijaše vrijeme poćunku, te se on povuće u spavaonicu i leže u postelju. I kada se pokvareni i nevjerni izdajice uvjeriše da je zaspao, upadoše u sobu, s njima i njihovi skutonoše, te na njega položiše tešku dasku i jako pritisnuše. To probudi kralja te se on, bojeći se da će ga ubiti, okrene trbuhom prema dolje. Tada razjareni nevjerni izdajice uzeše debeo probušeni rog te mu ga zabiše u debelo crijevo duboko koliko su mogli. Zatim uzeše bakrenu šipku, svu crvenu koliko bijaše užarena, te mu je kroz rečeni rog utjeraše u tijelo. I stadoše vrtjeti šipku među crijevima. Mrcvariše ga dokle ne vidješe da je mrtav...«

Još će tri godine Vućica Francuske i njezin ljubavnik Roger Mortimer, koji je dobio naslov grofa od Marche, zajedno vladati, sve dok mladi Eduard III. ne odluči zbaciti njihovo skrbništvo. U listopadu 1330. godine sa šaćicom vjernih ljudi uvući će se u dvorac u Nottinghamu. I danas postoji podzemni prolaz kojim su se poslužili. Zove se Mortimer's Hole, Mortimerova rupa. Mala Āeta neočekivano upada u sobu u kojoj Izabela sa svojim ljubavnikom spava. Kraljica navrat-nanos ustaje: »Gospodo, zahtijevam, ne nanosite zla tijelu ovog ljubaznog viteza, on je naš dragi i voljeni rođak.«

102

Philippe Delorme

Mladi Eduard više ne sluša. Mortimer je uhićen. Parlament je donio presudu: neka bude obješen na Tvburnsko stablo u Londonu. A Vućicu Francuske odvest će, sa svim obzirima koje zahtijeva njezin položaj, u dvorac Rising, u kojemu će biti zatočena dvadeset i osam godina, do smrti 22. kolovoza 1358. godine.

VIII.

LUKRECIJA BORGIA

(1480-1519) Pohotna i uzvišena

VEĆ pola tisućljeća ona raspiruje maštu, raspaljuje strasti. U predgovoru svoje drame iz 1833. godine Victor Hugo pita: »Sto je Lukrecija Borgia? Zamislite najodvratniju moralnu izopaćenost, onu najgnjusniju i najpotpuniju, stavite ju gdje joj je mjesto, u srce fizički lijepe i kraljevski uzvišene žene, i prokuljat će zloćin...«

Dakako, romantičarskom se pjesniku prohtjelo tom Āudovišnom biću pripisati osjećaj majćinske ljubavi, tako da će »vam ta izopaćena duša postati gotovo lijepom«. Naraštaji pisaca i povjesničara krvavim su tonovima nastojali prikazati Lukreciju Borgiju kao dramatičan lik dijabolićne ljepote, kao bešćutnu zavodnicu i ubojicu. To je druga lady Macbeth, »od ljudi omražena, prezrena, odbaćena, prokleta, od neba osuđena, svemoćna bijednica...«.

Dvadeseto stoljeće, doba velikih opreka, ipak će pokušati preispitati taj neumoljivi sud. Tridesetak godina nakon Huguove tragedije, godine 1866., markiz Campori objavljuje u Modeni pr-

106

Philippe Delorme

vu obranu Lukrecije Borgije naslovljenu Una vittima della Storia, Lucrezia Borgia, Lukrecija Borgia, žrtva povijesti. Zatim se, u ime povijesne istine, njemački ućenjak Ferdinand Gregorovius proglašava vitezom u službi te nesretne kraljice koja je, po njegovu mišljenju, oklevetana: »Lukrecija Borgija je najnesretniji ženski lik u povijesti. Je li ona zaista najveći krivac, ili samo nosi breme kletve kojom ju je svijet nepravedno oklevetao? (...) O Aleksandru VI. i Cezaru napisana je povijest, a Lukrecija Borgia dobila je samo legendu. Prema toj legendi, ona je Menada kojoj je u jednoj ruci boćica s otrovom, a u drugoj bodež. Ta Furija istovremeno ima blagost i ljepotu Gracije.«

Treba li, zajedno s Gregoroviusom, karikaturu zamijeniti svetačkom ikonom, slikom iznimne žene koju krase uzvišenost duše, srca i uma? Istina je sigurno negdje između tih dviju krajnosti. Premda i sama proturječne naravi, Lukrecija je sigurno ispaštala zbog ukaljane ugleda rodbine s očeve strane. Samo ime Borgia povezano je s najgorim izopačenostima i najcrnijim zlodjelima talijanskog petnaestog stoljeća. Nije li se govorilo da je u njihovu posjedu bio naputak za spravljanje strašnog i tajanstvenog otrova cantarella, na bazi arsenovog oksida, smrtonosna otrova koji ubija i ne ostavlja traga? Po sjenovitim hodnicima palače, po mraćnim zakucima, bodežom ili maćem, plaćenicima su bez milosti izvršavali njihove naloge...

U Rimu, u kojemu sve vrije od zavjera meću aristokracijom i u kuriji, kardinal Rodrigo Borgia zauzima najviši položaj. On zgraće bogatstvo iz nadarbina opatija i biskupija. U svojoj palaći, između mosta Sant-Angelo i Campo di Fiore, on jede iz zlatnog posuđa, gomila umjetnićka djela i skupocjeno pokućstvo. Pa ipak, Borgije su u Italiji došljaci. Dugo su se njihovi preci, mraćni

VIII. Lukrecija Borgia

107

hidalzi u službi kastiljskih i aragonskih kraljeva, borili protiv Maura. Tada su se zvali »Borja« i imali su leno Jativa, jedno malo trgovište šezdesetak kilometara južno od Valencije.

U povijest je prvi ušao Alfonso Borgia, rođen 1378. godine. Kao tajnik aragonskog kralja Alfonsa V Velikodušnog, pratio je svoga gospodara u Italiju kada je ovaj krenuo u osvajanje Napulj-skog Kraljevstva. Bio je nadbiskup Valencije, zatim, 1444. godine, kardinal, a jedanaest godina kasnije izabran je za papu pod imenom Kalist III. Dok se penjao na pontifikalno prijestolje, Alfonso Borgia sa sobom je uzdizao i svoju obitelj. Usvojio je nećaka Roderica - ili Rodriga -, sina svoje sestre Izabele i Jofrea Lanzola. Kad mu je bilo dvadeset i pet godina, 1456., mladić je vojnu karijeru zamijenio studijem prava i kardinalskim purpurom... sveudilj ostajući laikom.

»Lijep je, umiljata i nasmiješena lica«, izvještava ljetopisac. »Otmjeno se i slatkorjećivo izražava. Samo što pogleda lijepu ženu, rasplamsa u njoj ljubavni žar i privuće ju jaće nego što magnet privlaći željezo.« Ni kada se zaredi, Rodrigo Borgia neće se odreći erotskih užitaka. Prepuštati će im se toliko da će ga 1460. godine papa Pio II. morati službeno ukoriti zbog bakana-11 ja koje je s više veseljaka priredio u nekom vrtu u Sieni. »Sramotno je i spomenuti što se sve događalo, jer nije dostojno tvoga položaja, ne samo djela, nego i rijeći kojima ih je moguć opisati. (...) Prosudi sam: pristaje li dostojanstvu Svete Stolice i ornatu koji si zaogrnuo skretati djevojke s njihova prava puta, slati darove i vina milosnicama i tratiti život ne misleći na drugo doli na nasladu?«

Odmah valja upozoriti da je u ono doba meću crkvenim dostojanstvenicima takvo ponašanje bilo uobićajeno i gotovo nikoga

108

Philippe Delorme

nije sablažnjavalo. Tako kardinal Borgia priznaje petoro djece iz svoje gotovo službene veze s Vanozzom Catanei, plebejkom iz Mantove. Cezar će biti najstrašniji, bezobziran, proraćunat i nasilan, u kojemu će Machiavelli naći predložak za svoga Vladara. »Od sve papine djece«, piše firentinski povjesničar Francesco Guicciardini, »jedno je naslijedilo sve očeve mane. Kao da se rodilo samo zato da opaki Aleksandrovi naumi dobiju dovoljno bezoćenu ništariju koja će ih biti u stanju provesti.«

Sto se tiće Lukrecije, ona je ugledala svjetlo dana 14. travnja 1480. godine. Od Adriane Mila, udovice Ludovica Orsinija, roćake kardinala Rodriga, dobila je dobru naobrazbu. Uz talijanski i španjolski, ući i francuski jezik. Ujedno zna ponešto latinskog i grćkog. Glazba, slikanje, poezija i vjeronauk od nje ćine savršenu plemkinju. I ljepote je iznimne, s onim plavim oćima i mlijećenom puti. No, glavni joj je ukras gusta plava kosa koju gotovo svakodnevno pere i s najvećom pomnjom ćešlja.

Vrlo brzo taprelatova kći postaje zalog moći. Još joj nije ni jedanaest godina kada je, 26. veljaće 1491. godine »la Senora dona Lucerzia de Borja, djeva koja prebiva u Rimu, nezakonita kći presvijetloga kardinala Rodriga Borje«, ugovorom napisanim na katalonskome jeziku, zarućena za don Cherubina Juana de Cen-tella, vlastelina Val d'Avora u Kraljevini Valenciji. Ali, veza nikako nije probitaćna, i njezin joj otac brzo nalazi bolju partiju u osobi don Gaspara de Procide, sina grofa od Aversa, takoćer španjolskog plemića nastanjena u Napulju.

Ovaj bi se brak vjerojatno ostvario da se Borgijama sreća nije opet nasmiješila. Nakon smrti pape Inocenta VIII., kardinalu Rodrigu, vicekancelaru Crkve, uspješlo je napokon, 11. kolovoza 1492. godine, s glasovima dvije trećine ćlanova konklave, kojima

VIII. Lukrecija Borgia

109

nije štedio na poklonima, dokopati se papinske mitre. Događaj bez uljepšavanja priopćuje Guicciardini: »Poslije Inocenta je došao Rodrigo Borgia iz Valencije, glavnoga grada jednog španjolskog kraljevstva. Dugo je bio kardinal i

imao visoki položaj u Svetome kolegiju. Svoje imenovanje djelomice duguje razmiricama između kardinala Ascanija i Giuliana Rovere. No, za svoje promaknuće najviše može zahvaliti samome sebi, jer je glasove mnogih kardinala kupio što gotovim novcem, što ustupanjem velikog broja nameta i bogatih prihoda koje je uživao. Te su prodane duše, zaboravljajući zakon Božji, besramno prodale Borgiji moć da nedostojnom trgovinom skrnavi duhovno blago u svetištu vjere, i to u ime Isusa Krista.«

Dakako, Rodrigo Borgia, koji se sada zove Aleksandar VI., savršeno se uklapa u galeriju onih svećenika XV. i XVI. stoljeća kojima su važniji bili bogatstvo i ovozemaljski užici, nego nebeski poslovi. Nimalo ne zaostaje za njima. Naprotiv, jer novi je papa inteligentan. »Na žalost«, naglašava Guicciardini, »imao je toliko mana da ga sve njegove dobre osobine nisu mogle iskupiti. On je zapravo bio rijetko sposoban i oštrouman. Bio je dobar savjetnik, vrlo uvjerljiv i pronicljiv, nevjerojatno je spretno i okretno znao voditi velike poslove. No, sve te njegove talente zasjenjivala je bezočna æud: on je bestidni lažac, podmukli podlac, bezvjernik, lakomi škrtac, nezasitno æastohlepan. Do barbarstva okrutan, želio je samo podignuti svoju kopilad, za koju je bio spreman žrtvovati sve.« Papinoj kæeri treba suprug najslavnijeg roda. Odmah je raskinut ugovor s Gasparom od Aversa. U lipnju 1493. godine Aleksandar VI. udaje Lukreciju za Giovannija Sforzu, velikaša iz Pesa-ra, koji je u rodu s moænim milanskim vojvodom Ludovicom

110

Philippe Delorme

Morom. Međutim, brzo je zažalio zbog svoga izbora. Jer, Gio-vanni je tek obiæan i osrednji kondotijer¹³, nezakoniti potomak nekog poboænog ogranka. U oèima Aleksandra, ništa nije dovoljno dobro kad je u pitanju njegova ljubljena kæer. Lukrecija zasluæuje krunu! Ali, prije nego što joj nade muæa koji æe je biti dostojan, mora se riješiti ovoga kojega veæ ima...

Njegova Svetost nije htjela odmah pribjegavati radikalnim rješenjima, nego je, uz pomoæ Lukrecije i Cezara, odluèila svome zetu utjerati strah u kosti! Jedne proljetne veèeri 1497. godine mlada žena nalaæe sobaru svoga muæa da se sakrije iza zidne tapiserije. Zatim u sobu ulijeæe Cezar i govori sestri kako je izdan nalog da se Giovannija Sforzu ubije. Tresuæi se od straha, sobar hita upozoriti svoga gospodara, koji æivu glavu spašava bijegom u svoj dvorac u Pesaru.

Supruænici su još uvijek odvojeni kad, dva mjeseca kasnije, tragièna smrt krvlju ukalja papinu obitelj. Cezarov i Lukrecijin stariji brat Giovanni Borgia, vojvoda od Gandije, ubijen je 14. lipnja, dok je jahao ulicama Vjeænoga grada. Prema Guicciardiniju, jeki tadašnjih govorkanja, ubojstvo je naruèio sam Cezar: »Ponio ga je bijes protiv vojvode (od Gandije) zato što ga je Lukrecija Borgia, njihova sestra, voljela više od njega, a obojica su bila u nju zaljubljena. Zasljepljen od ljubomore i povrijeðene taštine, jakih motiva za najgore zloèine, taj je zlikovac dao ubiti svoga brata noæu, kada je ovaj sam šetao ulicama Rima, i njegovo tijelo baciti u Tiber. Govorkalo se, ako je u takvu besprimjernu strahotu uopæe moguæe povjerovati, da je braæi vlastiti otac bio suparnik u borbi za sestrinu naklonost...«

Kondotijer, voða najamne vojske u Italiji od XrV-XVI. stoljeæa (prev.)

VIII. Lukrecija Borgia

111

Lukrecija incestuozna? Sramna ljubavnica vlastite braæe i roðena oca, svetogrdna nositelja papinske mitre? Ovu, nièim dokazanu, nego samo ogovaranjima i pamfletima podupiranu optuæbu ponavljali su mnogi povjesniæari i romanopisci. Lukrecija je pokvarena i razvratna, u to nema sumnje. Ali, na udaljenosti tolikih stoljeæa, èini se da nesretna žena nije toliko kriva, koliko je instrument u rukama svoje muške okoline, ærtva okrutnog vremena. Obitelj ju je zatvorila u dominikanski samostan San Sisto na Via Appiji, odakle se neæe moæi usprotiviti poništenju braka s Giovannijem Sforzom. Pozivajuæi se na laænu izliku da brak nije konzumiran, Aleksandar VI. poništava ga 20. prosinca 1497. godine. »Nije mogao podnijeti da mu suparnik bude nekakav muæ. Zato je razvrgnuo brak, premda konzumiran, izgovarajuæi se suprugovom toboænjom spolnom nemoæi, što je pred povjerenicima dokazao uz pomoæ dvojice plaæenih laænih svjedoka.« I Guicciardini zakljuèuje: »Nikada jedan otac nije s takvom straæu ljubio svoju djecu.«

Lukrecija je sluæbeno proglašena djevicom, što je izazvalo smijeh cijele Italije. To više što, tri mjeseca kasnije, ona raða djeèaka i daje mu ime Giovanni! Dvije papinske bule nazvat æe ga »infans romanus«, »rimsko dijete«. U prvoj je oznaèen kao »sin Cezara Borgije i nepoznate majke«. U drugoj je malog Giovanni-ja posvojio papa osobno »usprkos njegovu grešnom roðenju«. Kako to protumaèiti? Da je Lukrecijin sin plod njezinih grešnih odnosa s Cezarom ili s Aleksandrom? Ili barem da pravi otac nije vojvoda od Gandije, njezin drugi brat, koji je zbog toga prije nekoliko mjeseci ubijen? Neki autori misle da je pravi Lukrecijin ljubavnik bio neki Pedro Caldes, ili Protto, papin komornik, èiji je lèš, vezanih ruku i nogu, izvuèen iz Tibera 14. veljaèe 1498. go-

112

Philippe Delorme

dine. Aretino, autor Pohotnih soneta, ide još dalje i kaže da je taj Protto bio istovremeno »oèev i kæerin ljubavnik«.

Samo jedno je posve sigurno: »infans romanus« nije sin Giovannija Sforze...

Sad kad je rastavljena, Lukrecija se mora neodložno udati. Ovaj put Aleksandar VI. baca oko na Alfonsa Aragonskog, princa salernskog i vojvode od Biseglie. Rijeè je o još jednome kopiletu, ovaj put o nezakonitu sinu pokojnoga napuljskog kralja Alfonsa II. Njegova sestra Sancia veæ je udata za Goffreda Borgiju, najmlaðeg Lukrecijina i Cezarova brata. Koristeæi kæer kao pijuna u svojoj diplomatskoj igri, papa æeli uèvrstiti veze s napuljskom kraljevskom kuæom koja se, nakon istjerivanja Francuza, vratila na prijestolje.

Zaruke su objavljene 20. lipnja 1498. godine, ali zaruènik dolazi u Vatikan tek sljedeæi mjesec, na proslavu vjenèanja. Sa sedamnaest godina Alfonso je »najljepši mladiæ ikada viðen u Rimu«. Ljubav je obostrana. S muæem svoje dobi Lukrecija je, èini se, konaèno upoznala ljubav. I kada vojvoda od Biseglie naglo odlazi iz Vjeènoga grada, bojeæi se valjda kakve zavjere, Lukrecija moli oca dopuštenje da pode s njim. Aleksandar VI. oklijeva, zatim ju 8. kolovoza 1499. godine postavlja za namjesnicu Spoleta u Umbriji. Breve spoletskim priorima pohvala je njegovoj »dragoj kæeri u Isusu Kristu«:

»Uzdajuæi se u osobitu razboritost, uzornu odanost i èestitost te vojvotkinje, kako smo to pobliæe razložili u drugim bre-vama, oslanjajuæi se, pak, na vašu uobièajenu poslušnost Svetoj Stolici, nadamo se da æete, kako vam duænost nalaæe, prihvatiti vojvotkinju Lukreciju za svoju regenticu i u svemu joj biti poslušni...«

VIII. Lukrecija Borgia

113

Alfonso æurno odlazi æeni u Spoleto. Zajedno se vraæaju u Rim, gdje Lukrecija 1. studenoga 1499. godine rada, ovaj put zakonitog sina. Na kræetnju u staroj Sikstinskoj kapeli prisutan je cijeli kardinalski zbor i svi poslanici pri Svetoj Stolici. Dijete, po djedu nazvano Rodrigo, nosi zapovjednik papinske garde, u pratnji su rimski guverner i poslanik cara Maksimilijana I.

Meðutim, sav taj sjaj nekome se ne sviða. Cezar Borgia je u Francuskoj, gdje ga je Luj XII. postavio za vojvodu de Valenti-noisa. Vratio se 26. veljaèe 1500. godine i ponosno paradira s tisuæu vojnika i stotinu kopljanika. Aut Caesar aut nihil, »Cezar ili ništa«, njegovo je oholo geslo, a njegovu èastohleplju nema granica. Omiljenost Lukrecije i njezina muæa baca sjenu na njegovu slavu. To više što mu je, otkako je vazal francuskoga kralja, veza s Napolitancem postala neugodna...

Tragedija se dogodila jedne lipanjske veèeri. Vojvoda od Biseglie prolazi ispod loæe crkve sv. Petra, prate ga samo jedan štito-noša i jedan plemiæ, kad pijana rulja navali na njega i izbode ga bodeæima. Palatinska garda stiæe prekasno. Moæe samo sprijeèiti da tijelo ne bace u Tiber. U æurbi prenesen u stan Aleksandra VI., Alfonso dobiva odrješenje od svoga svekra koji je, èini se, iskreno potresen. Vidjevši ga, Lukrecija je samo kriknula i onesvijestila se. Meðutim, njezin je muæ æiv. U jednoj sobi u Vatikanu, pod zaætitom æesnaestorice naoruæanih slugu, hrabro se bori protiv smrti. Lukrecija i njezina æogorica Sancia njeguju ranjenika, same pripremaju hranu da ga tko ne otruje.

Prolaze tjedni. Alfonso se oporavlja, Cezar bijesno mozga: »Sto nisi napravio danas, uradit æeæ sutra.« Dana 19. kolovoza 1500. godine upada u sobu svoga æogora s Miguelom Corella, svojim vjernim plaæenim ubojicom, koji konopom zadavi vojvo-

114

Philippe Delorme

du. »To se ubojstvo nemilo kosnulo gospode Lukrecije«, mirno iznosi ljetopisac i dodaje: »Iako je navikla mijenjati muæeve prema hiru ili interesu obitelji, duboko ju je potreslo što je na tako nasilan i zlokoban naèin obudovjela...«

Ne imenujuæi izravno Cezara Borgiju, poslanik Mantove opisuje krivca: »Usuditi se takvo što uraditi, na takvome mjestu, neæaku jednoga æivuæeg kralja, sinu jednog pokojnoga kralja i zetu jednoga pape, mogao je samo èovjek koji je moæeniji od njega.« Aleksandar VI. nastoji zataækati aferu. Alfonso je gotovo potajno ukopan, bez mise i opijela, pod kamene ploèe kapele Santa Maria delle Febbri.

Neutjeæna udovica Lukrecija povlaèi se u svoj dvorac u Nepi-ju u pokrajini Viterbo. Koncem godine vratit æe se u Rim, no još nije preboljela tugu za izgubljenim suprugom i uzdiæe: »Mogu samo plakati.« Papa joj je i dalje posebno privræen. U ljeto 1501. godine papa izbiva iz Rima te Lukreciji povjerava upravljanje palaæom i brigu za tekuæe poslove, kako duhovne tako i zemaljske, s »potpunim ovlaætenjem da otvara pisma koja stignu«. Takva odgovornost polako vraæa papinoj kæeri dobro raspoloæenje i smisao za skaredne æale. Kad je umjesto pape predsjedala konzistoriju, lisabonski ju je kardinal upozorio da netko mora pisati zapisnik. Lukrecija mu je dogovorila da ona zna pisati. »Ubi est penna uestra?«, »Gdje vam je pero?«, upitao ju je kardinal na latinskome. Igra rijeèima je ækakljiva ako znamo da r'i jeèpenna podsjeæa na penis, muæko spolovilo...

Lukreciji je moæda drago što æe se po treæi put udati. Udat æe se za vojvodu Ferrare i Modene, Alfonsa d'Este, sina i

nasljednika Ercolea I. Nitko ju, naravno, nije pitao za mišljenje, ali njezin budući suprug jedan je od najbogatijih ženika u Italiji. Kad se pono-

VIII. Lukrecija Borgia

115

vo udaje udovica, običaj je da se napravi veliki urnebes s maćom drekom, što na iskvarenom papinskom dvoru lako sklizne u bludničenje. »Kad god njezino gospodstvo otiđe papi«, žali se poslanik Ferrare, »provede noć u plesu i igrama koje traju do dva, tri sata. A to je za nju jako loše.«

Dana 31. listopada 1501. godine Cezar Borgia poklanja sestri raskošnu proslavu na koju je pozvano pedeset najljepših rimskih bludnica. O tom »Balu kestena« vrlo podrobno u svome Dnevniku izvještava papin ceremonijar Johannes Burchard, ne izostavljajući nijedan bludni detalj: »Kad su s banketa odnesena jela, otvoren je ples pedeset najljepših bludnica u gradu s uzvanicima, koje su u početku plesale odjevene, a poslije gole. Poslije plesa je odigran balet za papu i njegovo dvoje djece, koji su sjedili na poeasnim mjestima. Na pod su postavljeni kandelabri i oko njih prosuto kestenje, a kurtizane su ih skupljale pužeći između voštanica.

Nakon toga, krenulo je ozbiljno. Uzvanici su se razodjenuli, bacili na pod i uzjahali prostitutke, ili one njih. To parenje odvijalo se pred svima prisutnima. Sluge su brojile orgazme svakog muškarca, jer je papa jako držao do muškosti, a mušku je snagu mjerio brojem ejakulacija. Kada su svi posustali, Njegova je Svetost dijelila nagrade - ogrtače, èizme, šešire i fine svilene tunike. Dobili su ih oni koji s kurtizanama doživjeli najviše orgazama.«

Svečanosti koje je 2. veljače 1502. godine priredio vojvoda Ercole za dolazak svoje snahe u Ferraru sigurno neće biti tako pornografske, ali zato mnogo sjajnije. Na èelu povorke sedamdeset i pet strijelaca na konjima nose boje kuće d'Este, bijelo i crveno, a iza njih osamdeset trubača i mnogo svirača. Zatim dolazi plemstvo Ferrare na èelu s Alfonsom i njegovim šogorom Hanibalom Bentivoglijom u pratnji osmorice paževa. Lukrecija zauzima po-

116

Philippe Delorme

èasno mjesto u sredini povorke. Jaše na bijelome konju prekrivenom grimizom, pod purpurnim baldahinom. Blista od ljepote u sjaju svojih dvadeset proljeća, na sebi ima camorru, haljinu od tamnog baršuna širokih rukava s tankim zlatnim prugama i sber-niu, brokatni plašt podstavljen hermelinom. Glavu joj, bez dija-deme, poput vela pokriva blistava zlatna mreža posuta dijamantima.

Za Lukreciju započinje nov život. Na ferarskome dvoru, jednom od najljepših u Europi, ona otkriva radosti milosrđa i pobožnosti. Moći će se slobodno odati svojoj strasti za muziku i književnost. Pjesnik i humanist Pietro Bembo, kojega neki ubrajaju u njezine bezbrojne ljubavnike, poput starih trubadura izgara od nedvojbeno platonske ljubavi: »Uza sve èari, kojima se s tobom ne mogu mjeriti ni Agenorova kći ni Helena spartanska, koju je oteo Trojanac Pariš, ti si posvećena umjetnosti i nauci. Ti ne dopuštaš da ti sjaj ljepote zatamni duh.«

Pošto je dinastiji d'Este rodila muškog nasljednika, budućeg vojvodu Ercolea II., rođena 1508. godine, Lukrecija radi više pobačaja koji joj uništavaju zdravlje. Dana 14. lipnja 1519. godine donosi na svijet mrtvorodenèe. Zapada u postporođajnu groznicu i dva dana prije smrti, 22. lipnja, ona diktira uzvišeno smjerno pismo Giovanniju Mediciju, papi Leonu X.:

»Presveti Oèe i moj preèasni Gospodaru.

S najvećim strahopoštovanjem u duši ljubim svete noge Vaše Svetosti i ponizno se preporučam Vašoj svetoj milosti. Nakon što sam, zbog teške trudnoće, više od dva mjeseca trpjela velike boli, 14. ovog mjeseca ujutro rodila sam Božjom voljom djevojèicu i nadala se da će me porod osloboditi i donijeti mi olakšanje. No, dogodilo se suprotno i ja moram platiti danak prirodi. Velika je

VIII. Lukrecija Borgia

117

milost našeg dobrotivog Stvoritelja što mi je dao svijest da sam došla do kraja života i da će on, pošto prethodno primim sve sakramente od svete mati Crkve, za nekoliko sati završiti. Došavši dotle, sjetila sam se da kao kršćanka, premda grešnica, ponizno zamolim Vašu Svetost da se u svojoj dobroti udostoji udijeliti mi potporu iz riznice svoga duhovnoga blaga i svojim blagoslovom mojoj duši dati sveto odrješenje...«

ix.

Margareta Valonska

(1553-1615)

Učena i slobodoumna

KRALJICE Margot« nikada nije bilo. Taj hipokoristik raširio je Alexandre Dumas tek u XIX. stoljeću. Pa ipak, što li je sve napisano o prvoj ženi Henrika IV! Njezino bludničenje, stvarno ili izmišljeno, hranilo je maštu generacija pisaca, više romanopisaca nego povjesničara. Incestuozna spletkarica, razvratna nimfomanka...

Hoæemo li prihvatiti tu karikaturu Margarete Valonske, naslikanu u doba koje je uglavnom više cijenio pokorne i malo priglube æene? Zanimarimo li priæe o njezinu lakom moralu, ona je prvenstveno obrazovana i uæena, prava renesansna dama. Govori Ńpanjolski, talijanski, græki, na latinskome umije improvizirati besjedu. Oboæava Plutarha i Cicerona, oduŃevljava se hermetiænim piscima poput neoplatoniæara Marsilia Ficina, a Montaig-nea smatra svojim prijateljem. Nije li ju vlastita majka, Katarina Medici, nazivala »najizvrsnijom princezom na svijetu«?

122

Philippe Delorme

Margareta je vatren , • , • , , i . v . .

& ' vua ljubavnica - premda ce kroniæan i pam-

fletisti pretjerivati pi* , , , , , v , , , t- > r i > u Cl Q njezin0j raskalassenosti - , no jednako

je tako iskrena i usrdn- , , • . L i • i •

i ia vjernica, koja ce bez krzmanja s agenskim

biskupom Tanusom . v . , , v .. A1 . ..

r J regosom pjeŃice hodocastiti u Akvitaniju.

Proturjeæna osoba, oh_ . ,

' u* je i arbiter elegancije. U mladim godina-

ma, u onim nesigurni^ , , , , • i |

o <m vremenima kada se luksuzom i modnim

sitnicama rastjerivala . • , , • , i

; °pca tjeskoba, ona je stvarala modu.

»Vi ste ta koja ræ, K, ; v, . . , •• , •• • , , . . .

misija i stvara lijepo odijevanje«, reci ce joj

kraljica majka. »Kako , , i i- i- i

' ' god se odjenuli, dvor ce se povesti za vama,

ne vi za dvorom.«

Roæena u Saint Qerrnain-en-Laye u nedjelju, 4. svibnja 1553.

godine, najmlaæa kæi fj -r TT • v , » , ••

. . ^ennka 11. i Katarine Medici po svojoj pra-

tetki, sestri Franje I. i . , , v

l aobiva ime »Margareta margareta«, sto na

starom francuskome •>, , , • n- r • ~ t i • | • v i-

^tiaci »Biser bisera«, lek joj je sest godina

kada njezin otac, smrt, , a r r - i c

' lno pogoæen kopljem, pogiba na turniru. 5>a

svojom braæom raste* , . v • , u-r- i •

' u Amboiseu, »vise prirodno poput biljaka i

æivotinja, nego ao j^ razum<< Mladoga kralja Franju

II. vrlo brzo u straŃni r i i j •

, , rri mukama odnosi gnojna upala srednjeg

uha. Dolaskom na vl, , , , , , , . . .

4St drugog Margaretina brata, Karla IX., u

Francuskoj se poæinjp

\ r je raspirivati netrpeljivost izmeæu protestanata i katolika.

Veæ Ronsard pjeva ^ . • Jv i- . •

o toj princezi od Ńesnaest proljeæa i o »njezinu boæanskome stvntv- 1- v 1 j tr | || 1-^ritelju, æudu prirode«.

Kosa joj je tamna, ali

æesto nosi plavu perjl, , , . . v _ ,

r ^u sa zlatom napudranim kovrcama. bmeæe

joj se oæi, nadsvoæene ^ , , , ,

' »crnim, poput luka od ebanovine izvijenim

obrvama«, bistrinom U_- ^ v« j 1

^njese. JNosnice »poput zive vazda u pokretu«, usta ljupko oblik vi 1 1 •• 1 •• 1-r v°Vana, celo »od bijela

mramora, prijestolje

uzviŃenosti«. Dvije jn; , , , ,

JVJ) dojke, »vjesnice mladosti«, izgledaju poput »dva mliječna br^*, i-, , •• i ,, , r ^uljka«, poput »dvije nabrekle dunje«.

IX. Margareta Valonska

123

Jedan od njezinih upravitelja, Pierre de Bourdeille, slavni Brantome, tvrdi: »Nitko nije znao na tako lijep naèin pokazati svoje draži. Viðao sam ju kad bi ponekad ostavljala svoju prirodnu kosu, bez umjetne perike, koju je, premda je bila crna, znala tako lijepo smotati, uviti i udesiti.«

I autor Galantnih dama dodaje: »Osim lijepa lica i lijepog vitkog stasa, bila je velièanstveno dotjerana i odjevena. Njezino lijepo lice, bijelo kao èisto vedro nebo, krasilo je bezbroj velikih bisera i skupocjenog dragog kamenja, ponajviše dijamanta brušenih u obliku zvijezde.«

No, ta lijepa gospoðica daleko je od zanosne vjetropirke. Ona se miješa u politiku. Podržava svoga brata Anžuvinca, buduæeg Henrika III., koji se s èinom feldmaršala bori protiv kalvinista. Èak æe, navodno, priznati da ju je on »posjeo u sedlo«, odnosno, uveo u putene užitke. Bilo kako mu drago, Margareta postaje jednom od najbližih savjetnica njihove majke Katarine Medici, koja zapravo vlada kraljevstvom. Ali, u njoj se budi i ljubav za Henrika Lorenskog, vojvodu de Guise.

Idila je otkrivena 25. lipnja 1570. godine. Margareta je zateèena u njegovoj postelji. Karlo IX. i Katarina Medici izdevetaju je na mrtvo ime i razderu joj odjeæu. Vojvoda de Guise èudom izvlaèi živu glavu...

»Uzavrela joj vrueæa krv«, zakljuèuje kraljica majka i prisiljava kaer da uz svaki obrok pije »ptièji uvarak koji æe joj smiriti èula«. Da sprijeèe nove sablazni, valjda, zaruèuju je za sina cara Maksi-milijana II., nadvojvodu Rudolfa, maðarskoga kralja zaljubljena u astrologiju, zatim za don Carlosa, mlaðeg sina španjolskoga kralja Filipa II., pa za portugalskog kralja Sebastijana. No, na kraju æe mladi kralj Navarre, Henrik Burbonski, jednom od svojih pod-

124
Philippe Delorme

muklih igara koje su utrle put vjerskim ratovima, dobiti Margare-tinu ruku.

Vrlo razuzdana »kraljica Margot« naizgled odlièno pristaje uz »Zavodnika«. No, osim stida što ju spajaju s heretikom, »slugom Sotone«, jedna tako profinjena kraljica može samo osjeæati prezir prema neotesanu bezbožniku kojega joj nameæu. Henrik IV. poslovièno je prljav. I sam priznaje da mu se »pod pazuhom malo osjeæa«... i ne pomišljajuæi da tome nade lijeka. Sjeæajuæi se kasnije intimnih nestašluka sa svojom ženom, priznat æe: »Nije èudno što je njoj bilo odvratno grliti me kad sam se prašan i znojan vraæao iz rata, lova ili drugih vježbi, i to toliko odvratno da je mijenjala plahte na kojima bismo smo zajedno ležali samo petnaest minuta.« A jedna od njegovih najpoznatijih ljubavnica, Henriette d'Entragues, otvoreno mu je rekla da »smrdi kao strvina«.

Margareta, dakle, kisela lica izgovara presudno 'da' 18. kolovoza 1572. godine u crkvi Notre-Dame u Parizu. Neki kronièari tvrde da joj je brat Karlo IX. grubo pogurnuo glavu kako bi ju prisilio na pristanak. A izopæeni zaruènik za vrijeme obreda mora strpljivo èekati pred crkvom! Povijest je ipak saèuvala krvlju ukaljano sjeæanje na taj »krvavi pir«. Poslije samo tjedan dana dogodio se pokolj u Bartolomejskoj noæi.

Sam Bearnežanin spasio je glavu odrièuæi se svoje protestantske vjere. Neki progonjeni velikaši izbjegli su smrt krijuæi se u Margaretinoj sobi. Ne može se osporiti da je mlada devetnaestogodišnja žena u toj nesreæi pokazala neobiènu snagu karaktera. »Meni ništa od svega toga nisu rekli«, napisat æe u svojim Memoarima. »Hugenotima sam bila sumnjiva jer sam katolkinja, a katolicima zato što sam se udala za kralja Navarre.«

IX. Margareta Valonska

125

U razuzdanoj atmosferi na dvoru posljednjih Valonaca, na kojemu živi u zlatnome kavezu, mladi Henrik Navarski neobuzdano se odaje užitcima, a Margot niže ljubavnike. Jedan od njih je èetrdesetèetverogodišnji provansalski èasnik Hvacinthe-Bonifa-ce, grof La Mole. Tom zavodniku, »više Venerinu nego Marsovu pokloniku«, odrubljena je glava 30. travnja 1574. godine zbog optužbe da je kovao zavjeru s najmlaðim sinom Katarine Medici, Frangoisom d'Alengonom. Govorkat æe se da je uciviljena ljubavnica od krvnika otkupila njegovu glavu i dala je balzamirati.

Mjesec dana kasnije, Karlo IX. umire a prijestolje æe pripasti Henriku III., velikome vladaru kojemu je potomstvo zapamtilo samo ekstravagantno odijevanje, neke ljubavne sklonosti i izum igraèke bilboquet14, a zaboravlja da se borio za nacionalno pomirenje i da su njegovi »miljenici« ružièasto ili ljubièasto napudrane kose bili opasni ubojice. Za to vrijeme kraljica Navarre podliježe dražima Bussvja d'Amboisea, drska i prgava plemiæa. U svijetlim trenucima, pjesnik dami svoga srca posveæuje ovakve stihove:

»Jedina mi je želja Vas željeti Svaki moj uzdah za Vama uzdiše.«

Henrik III. mrzi ga iz dna duše, te Bussv mora bježati iz Pariza. Malo poslije njegova bijega, kraljeva miljenika Du Guasta, koji je Margot nazvao »la reine delle Putane«, »kraljicom drolja«, ubija barun Viteaux. Ako je vjerovati

Micheletu, ubojstvo je naručila Margareta i ubojicu isplatila podajući mu se na kamenim pločama kapele Grands-Augustins. Bussvoja æe, pak, tri godine kasnije, ubiti

Bilboquet, franc, zašiljena palica na koju treba nataknuti probušenu loptu, uzicom privezanu za palicu. (Prev.)

126

Philippe Delorme

uhode jednog ljubomornog muža, grofa Montsoreaua. Margareta ga je odavno zamijenila drugim sudionikom u dvoboju, Charlesom de Balzac d'Entragues, poznatoga i kao Lijepi Entraguet.

Za vrijeme lova u šumi Senlis, 4. veljače 1576. godine, Henrik Navarski bježi. Utočište nalazi u svojim dvorcima Nerac i Pau. Dok je njemu potpuno ravnodušno ženino loše vladanje, ona pokušava posredovati između njega i svoga brata Alengona, koji je postao prijestolonasljednikom i vođom stranke umjerenih ili »političkih«. U ljeto 1578. godine Margareta se vraća svome zakonitom suprugu.

»Nisam se udala svojom željom ni voljom«, izjavit æe Henriku III. »Ako ste me silom udali za navarskoga kralja, ne znači da me možete spriječiti da tražim svoju sreću.«

Svoj »ljubavni dvorac u Neracu« Margareta pretvara u kulturno i književno stjecište u tada modernom talijanskome duhu. Priređuje kazališne predstave nadahnute Tassom, koje navještaju pastore XVII. stoljeća. Sto se tiče etikete, ona je ondje krajnje razuzdana, jer »muškarci ćešæe posežu za stražnjicama dama nego za posluženim slasnim jelima«. Margaretin dragan sada je Clermont d'Amboise, koji ju je »bezbroy puta ljubio, u suknjama, na vratima njezine sobe«, blago primjećuje Bearnežanin, i dalje pomalo ljubomoran. Poslije njega doæi æe Henri de La Tour d'Auvergne, zatim Jacques de Harlav de Champvallan, obojica medu najprivlačnijim muškarcima onoga doba. Za Champvallona, »jedino sunce njezine duše, njezino veliko srce, njezino sve, njezina Narcisa«, kraljica Margot osjeća razornu strast.

U međuvremenu, u Guvennei se rasplamsava sedmi hugenot-ski rat. Henrik Navarski stiže u Cahors 30. svibnja 1580. godine.

IX. Margareta Vai.onska

127

Henrik III. u Fleixu sklapa sedmogodišnji mir s hugenotima. Premda i sama krajnje raspojasana, Margareta na kraju postaje sumnjičava prema Bearnežaninim erotskim maštarijama. »Trpjela sam što ne bi otpjela, neću reći jedna kraljica, nego ni obična gospođica.«

Stoga se, 31. ožujka 1582. godine, ona vraća u Pariz. Govorka se da u svojoj palači Couture Sainte-Catherine, gola, u postelji osvijetljenoj bakljama, pod crne taftene plahte prima lijepog Champvallona. Njezin brat Henrik III. bjesni zbog takvog skandala. Na jednome je balu izjavio: »Kraljici Navarre nije bilo dosta bluda s gaskonjskim pitomcima, pa je pošla tražiti overnjanske mazgare i kotlare.«

Margareta nastavlja put prema jugu. Henrik Navarski uopæe nije oduševljen što mu se vraća njegova nestašna supruga. Jer, on već nekoliko mjeseci živi u nepomuæenoj idili s jednom damom visoka roda, Dianom d'Andouis, groficom de Guiche, lijepom Corisandom.

Smræu vojvode od Alengona, 10. lipnja 1584. godine, buduæi Henrik IV postaje zakonitim nasljednikom francuskog prijestolja. Sveta liga ustaje protiv buduæeg vladara - hugenota. U trideset i drugoj godini Margareta se, ostavljena od muža, u nemilosti Henrika III., odlučuje priključiti pobuni. U ožujku 1585. godine bježi u Agen, jedno od svojih lena, i buni narod protiv Bearneža-nina. Sljedeæe jeseni mora bježati iz pobunjena grada, a život joj spašava, na sapima svoga konja, jedan od njezinih ljubavnika, kapetan d'Aubiac. Poražena, progonjena, nesretna kraljica morat æe se povuæi u Carlat, zatim u zlokobnu utvrdu Usson u pokrajini Auvergne, u kojoj æe provesti dvadeset godina zatočeništva.

128

Philippe Delorme

»To je opasna zvijer!« pjeni se Navarežanin, kojemu je sada jedina želja postati udovcem. Katarina Medici i Henrik III. spominju mogućnost rastave. Ali, markiz Canillac, Margaretin tamničar i nedvojbeno ljubavnik, zgađen Henrikom III., prelazi u Ligu. Svoj dvorac u Ussonu predaje zatočenicima. »Jadan èovjek! Što je mislio?« uzrujava se Brantome. »Da može držati zatvorenom, pokorenom, zatočenom onu koja svojim lijepim očima i lijepim licem može pokoriti i u lance okovati vas ostatak svijeta!«

Kada je fratar Jacques Clement 1. kolovoza 1589. godine ubio Henrika III., Navarežanin se dao na ponovno osvajanje ljljanova prijestolja. Međutim, sada je Margareta službena kraljica Francuske. Francuzi su umorni od pola stoljeća građanskih ratova. Umjereni obiju strana, i većina naroda s njima, žele mir. Henrik IV pristaje prijeći na katoličku vjeru. Dana 22. ožujka 1594. godine Parižani otvaraju vrata svom legitimnome vladaru. Nantskim ediktom 1598. godine uspostavljen je mir između katolika i hugenota.

Margareta u Ussonu vodi bogat intelektualni život. Over-njanski pjesnici i uèenjaci poput braæe Urfe ili njezina starog prijatelja Brantomea èesti su gosti na tom otočæu vedrine. Kraljica se ipak nije opametila. »Ona je slobodna, zna što

hoæe, ima muškaraca koliko želi«, oduševljava se Agenais Joseph Scaliger, koji možda ne luèi razliku između slobode i razuzdanosti. U svakom sluèaju, kako stari, kraljica se sve raspojasanije upušta u ljubavne avanture. Podaje se dirigentu crkvenoga zbora... nekom Claudeu Françoisu. Prigodice ne odbacuje ni draži mlaðahnih zbornih pjevaèa. Zatreskat æe se u sina nekog drvodjelca iz Arlesa, njih æe dvoje »èesto (ostajati) nasamo, zatvoreni u kabinetu sedam, osam dana i noæi«.

IX. Margareta Valonska

129

Margareta piše stihove, prilièno osrednje, a »poslije veèere« sastavlja Memoare u kojima otkriva svu otmjenost i finoæu svoga duha. U svome odgovoru jednom teologu, piscu Tajnih pouka, ona navješæuje feministièke stavove: »Nepodnošljiv je vaš prezir prema (mome spolu) kad držite da ga muškarac mora poštivati zato što je slab i nemoæan.« Buduæi da je stvorena poslije muškarca, žena je zapravo iznad njega. »Bog je prvo stvorio najniže, tek na kraju uzvišene i savršene.«

Za to vrijeme, Henrik IV je, ustolièen u Parizu, i dalje suprug Margarete Valonske. Kako su odvojeni, nema djece. A njemu treba muški zakoniti nasljednik. Uvažavajuæi više državne obzire, Margareta naèelno prihvaæa poništenje braka. Ali, ona se neæe povuæi pred Zavodnikovom službenom ljubavnicom, Gabriellom d'Estrees, koja žudi za francuskim prijestoljem! Bourbonaska dinastija još se nije dovoljno uèvrstila da bi si mogla dopustiti jednu takvu mezalijansu. Francuskoj bi se rugali svi europski dvorovi. U iznenadnom napadu kreposti Margareta, još uvijek zatoèena u Ussonu, izjavljuje da nikada neæe pristati na razvrgnuæe braka ako svoje mjesto mora ustupiti jednoj »takvoj smrdljivoj drolji«. Meðutim, Gabrielle d'Estrees umire u pravi èas, na Veliku subotu, 10. travnja 1599. godine. Henrik IV neko je vrijeme u žalosti. Ipak šalje u Firencu izaslanike da prose ruku vojvodine neæakinje Marije Medici, èijim æe mirazom moæi platiti dio svojih dugova. Sad kad je Gabrielle mrtva, Margareta pristaje na razvod.

»U tom braku po zakonu je provedena samo rastava«, zakljuèit æe u rukavicama Jean-Baptiste Matthieu u svojoj Pohvali povijesti. Sveta rota¹⁵ ima zaista na pretek dokaza za poništavanje bra- Sveta rota, vrhovni papinski sud u Rimu (prev.)

130

Philippe Delorme

ka. Pod predsjedanjem kardinala Aleksandra Medicija, baš se zgodno steklo, sud posebno istièe duhovnu bliskost sudionika -Henriku IV kum je Henrik II., Margotin otac -, kao i izostanak pristanka. Kraljica potvrðuje da se udala pod prisilom svoje majke Katarine Medici i brata Karla IX. Poznavajuæi æud stranaka u sporu, crkveni suci ne žele ispasti smiješni i pozivati sa na nekonzu-miranost braka! Uostalom, Margot, koja nikada nije škrtarila na povjerljivim izjavama, brzo pojašnjava: »Kad smo se vjenèali, oboje smo bili mladi, oboje tako pohotni da nas nije bilo moguæe zaustaviti.« A kralj æe prisnažiti: »Dvoje mladih, temperamentnih ljudi poput kraljice i mene, zar je moglo biti drugaèije?« Drugom zgodom Zavodnik æe priznati: »Dobrano se veæ okušala i prije braka i svatko æe spremno povjerovati da mi nije trebalo mnogo da nataknem tuk na utuk.«

Usprkos tim ne baš uglaðenim povjeravanjima, presuda o poništenju braka nikoga ne èudi. I tako u petak, 17. prosinca 1599. godine, Crkva sveèano dopušta »Vrlo Kršæanskome Kralju i Pres-vijetloj Kraljici da se po drugi put vjenèaju«. Dvanaest dana poslije toga Margot postaje »vojvotkinjom Valois«. Ipak zadržava naslov i položaj s pripadajuæom izdašnom rentom.

Kraljica Margot ponovo æe se pojaviti u Parizu u ljeto 1605. godine, nakon èetvrt stoljeæa izbivanja. Sablast neke druge vladavine, gotovo i druge dinastije, skandalozna se kraljica s navršenih pedeset godina preobrazila u debelu bubuljièavu staru damu s dubokim dekolteima, koja svoju æelavu lubanju krije pod plavom perikom. Ako je vjerovati Tallementu des Reauxu, taj je umjetni ukras izraðen od kose »plavokosih lakaja, koje je povremeno davala šišati.«

IX. Margareta Valonska

131

Henrik IV konaèno je oprostio svojoj prvoj supruzi - nakon što je ona došla na sjajnu ideju i svoj imutak prepisala prijestolonasljedniku. To je Burbonima potpora kuæe Valois. Dana 28. srpnja kralj i kraljica primaju, dakle, vojvotkinju Valonsku u Louv-reu. Zavodnik joj pred cijelim dvorom ide ususret, a Marija Medici, okružena svojim dvorskim damama, èeka ju na najvišoj stepenici glavnoga stubišta. Iako u poèetku oprezna, Firentinka æe se brzo prijateljititi s onom koja joj je, kao kaèi Katarine Medici, daleka roðakinja.

Kraljica bez krune stanuje u nadbiskupskom dvoru u Sensu -u kojemu je danas knjižnica Fornev, u èetvrti Marais. Usprkos godinama, njezini su seksualni apetiti i dalje nezasitni. Prièe o njezinim podvizima s mladim priležnicima izazivaju podsmijeh. Jedan od njih, Gabriel Dat de Saint-Julien, ubijen je 5. travnja 1606. godine u koèiji svoje ljubavnice, hicem iz pištolja posred lubanje. Krivac je neki Vermont, osamnaestogodišnji mladiæ, »ljubomorni ljubavnik« kojega je Margot nešto ranije izbacila iz svoje postelje. »Neka smaknu zlikovca!« pjeni se stara kraljica.

Zadiže suknje, trga podvezice, neka njima smjesta zadave Vermona! Ovaj æ pak veæ sutradan biti pogubljen pred vratima palaèe u Sensu. Margareta s prozora gleda pogubljenje, a onda pada u nesvijest.

»Utješit æ se«, ruga se Henrik IV »Naæi æemo joj tuce konju-šara boljih od njega!« Zadnji Margaretini kuæni prijatelji bit æ Hector Regnault de Bajaumont i mladi Villars, nazvan »kralj Margot«, kojega njegova zaštitnica, da oživi svoju mladost, prurušava u kostim Henrika III. Posljednji potomak kuæe Valois živi još samo u prošlosti. Tallemant des Reaux tvrdi da je »tada na jastuèiæu za pojaèanje bokova imala uokrug ušivene džepove i u svakome džepu kutiju sa srcem jednog pokojnog ljubavnika, jer ona je

132

Philippe Delorme

bržno, kako su umirali, davala balzamirati njihova srca«. I zakljuèuje: »Osim ljubavnog ludila, inaèe je bila jako razumna.«

Ekstravagantna æ kraljica 1607. godine dati sagraditi prekrasnu palaèu na lijevoj obali Seine, preko puta Louvrea, na slobodnom zemljištu Pre-aux-Clercs. U njoj su se, kao rijetkost za ono doba, našli biblioteka i kazalište. Od palaèe su danas ostali samo rijetki tragovi u Ulici Seine i proèelje kapele u dvorištu Škole lijepih umjetnosti.

U toj æ palaèi »stara gipsana svetica« doèekati smrt, ali neæe polagati žrtvu samo kultu Venere. Uz svoju æ palaèu dati sagraditi samostan i kapelu za redovnice augustinke. Pariškoj sirotinji dijelit æ velikodušne milodare. Njezin mali dvor, istovremeno rastrošan i pobožan, kao da uskrisuje blistavu dekadenciju stoljeæa dinastije Valois. Oko nje je okupljen krug velikih umova i pisaca. Od slavni priznatih književnika to su Malherbe, Mathurin Regnier, Theophile de Viau. Ali, i buduæi utemeljitelji Francuske akademije: Mainard, Racan ili Gombauld.

Nakon ubojstva Henrika IV, 17. listopada 1610. godine, vratit æ se u Reims na krunidbu Luja XIII., jamca kontinuiteta Ka-petoviaæa. Ugasit æ se u noæi s 24. na 25. ožujka 1615. godine u šezdeset i drugoj godini. Njezin odlazak najavljuje, možda više nego ijedan drugi događaj, svršetak renesanse i poèetak velikog XVII. stoljeæa. Ženomrzac Richelieu odat æ joj rijetko priznanje: »Govorila je bolje od žena svoga vremena i pisala uglađeno, što inaèe njezin spol nije u stanju.«

x.

Kristina Švedska

(1626-1689)

Nepojmljiva i neshvatljiva

JEDAN je zlobnik rekao da ju je »priroda poèela stvarati kao ženu a dovršila kao muškarca«. Kristina Švedska je doista jedan od najneobiènijih likova u povijesti. A glumica Greta Garbo, glumeæi ju, nije uspjela proniknuti u njezinu tajnu. Životopis Kristine, možda više nego ijednog drugog vladara, isprepleten je autentiènim svjedoèanstvima, legendama i ogovaranjima.

Gustav II. Adolf, najveæi švedski vladar, više od svega je želio sina. On je, znamo, pobijedio Dance, Nijemce i Ruse. Ali, bez muškog potomka dinastija Vaša mogla bi se, nakon jedva više od stoljeæa postojanja, ugasiti. Dana 8. prosinca 1626. godine kraljica Marija-Eleonora Brandenburška konaèno rada. Novorođenèe je kosmato, koža mu je tamna, glas snažan i dubok. Nema sumnje, dječak je! Babice brzopleto objavljuju veselu vijest. Kad bolje pogledaju, uviđaju pogrešku. »Nastala je velika zabuna kad su vidjele da su se prevarile«, prièa jedan suvremenik. »Na jedvite su jade razuvjerile kralja.«

136

Philippe Delorme

Kralj se, međutim, nije dao smesti. Tu muškobanjastu djevojku odgojit æ kao da je sin kojega nikada neæe imati, bez svih onih »ispraznosti njezina spola«. Kristina o tome prièa u svojim Memoarima: »Kralj je odredio (...) da moram dobiti muški odgoj. (...) Strogo je zabranio da me zadoje kakvim, mome spolu svojstvenim osjeæajem, osim èastoljubivošæu i skromnošæu. U svemu ostalome htio je da budem kraljevia i da nauèim sve što mladi kraljevia mora znati.«

Gustav Adolf neæe stiæi procijeniti rezultate svoje odluke. U vihoru osvajanja pogođen je tanetom iz arkebuza u bitki kod Liitzena 16. studenog 1632. godine. Kristini je tek pet godina. No ona ipak nasljeđuje oca, ali pod skrbništvom regentskog vijeæa. »Bila sam mala«, sjeæa se, »no na prijestolju sam se držala i izgledala tako odraslo da sam kod svih izazivala poštovanje i strah.«

Kraljica majka, Marija-Eleonora, maknuta je s vlasti zbog napadaja ludila, a pravi gospodar države je kancelar Axel Oxenstier-na, »švedski Richelieu«. Kristina odrasta u skladu s naložima pokojnoga kralja. Nije li odreðeno da mora izuèiti »umijeæe vladanja kraljevinama kao kršæanski vladar«? Njezin uèitelj, Johannes Matthiae, određuje joj dvanaest sati rada dnevno. Uèi jezike i povijest, zemljopis i politièku znanost, vježba gimnastiku. Vrlo brzo kraljevska uèenica iznenađuje dubinom razumijevanja filozofije i teologije. Zanimaju je, što je za XVII. stoljeæe rijetkost,

astronomija i kemija, znanosti koje se jedva i smatraju znanostima. Na francuskome jeziku, a govori ga teòno poput svih suvremenih vladara, zapisivat æe svoje misli i uspomene. Jednako dobro govori sedam drugih jezika, razumije dvanaestak. Ne smijemo preskoèiti latinski i grèki, pa èak i arapski i hebrejski.

X. Kristina Švedska

137

Uoèi osamnaestog roðendana, 7. prosinca 1644. godine, traži da joj regentsko vijeæe preda kormilo vlasti. Kao uvjerena mirotvorka, brzo okonèava Tridesetogodišnji rat potpisivanjem Vest-falskog ugovora, kojim je Švedska dobila Pomeraniju i više drugih njemaèkih provincija. Nakon toga se s užitkom predaje duhovnome radu. Njezini opunomoæenici diljem Europe kupuju slike, rukopise i rijetke knjige. »Snježna Minerva« privlaèi u Stock-holm, »Novu Atenu«, najveæe uèenjake i mislioce: Grotiusa, Sau-maisea, a posebno Descartesa, koji æe na obalama Baltièkoga mora i preminuti.

Tu izrazitu sklonost intelektualnim vježbama Kristina dopunjuje oholim prezirom prema udobnosti. »Nec falso nec alieno«, »ništa lažno, ništa umjetno«. Nevjerojatno žilava, ona spava samo nekoliko sati, ide u lov na medvjede. Nosi mušku odjeæu, ne mari za uljepšavanja, izlazi u javnost prljavih ruku i crnih noktiju. Poderane košulje pune su joj mrlja od crnila. Ta neobièna kraljica bez krzmanja izjavljuje: »Nepodnošljivo mi je odvratno i mrsko sve što rade i govore žene.« A gospoða d'Aunav æe objasniti: »Kraljica Kristina èesto je govorila da ju muškarci ne privlaèe zato što su muškarci, nego zato što nisu žene.«

Tolika mržnja prema vlastitome spolu, kao i njezin izgled i izbori, navest æe neke novije povjesnièare na pretpostavku da je Kristina možda bolovala od manje-više utvrðenog oblika herma-froditizma. Ni pravi muškarac ni prava žena: to bi bila njezina mraèna tajna. No to je tek smjela pretpostavka koja se, doduše, oslanja na šakljiva svjedoèanstva, ali ju pobijaju mnogi dokazi. Sama je kraljica u svojoj autobiografiji sroèila ovu neobiènu molitvu: »Zahvaljujem ti Gospodine što si me stvorio ženom, to više što Svojom milošæu nisi dopustio da mi ijedna slabost moga spola

138

Philippe Delorme

zatruje dušu koju si u svojoj bezgraniènoj dobroti uèinio muškom, baš kao i drugi dio moga tijela...« Jedan Holanðanin, koji ju je 1654. godine opisao, ne može se naèuditi: »Ženski joj je bio samo spol. Vanjština, držanje, èak i glas bili su posve muški.« »Sve u svemu, meni je izgledala kao lijep djeèak«, kaže vojvotkinja od Montpensiera, a jedan talijanski prijatelj dodaje: »Izgledala je više kao muškarac nego kao žena.« No, je li taj njezin hermafroditizam genetska anomalija ili psihološka sklonost? »Duša je bespolna«, izjavljuje kraljica. »Razliku meðu spolovima stvaraju priroda i odgoj.« Ipak, izaziva sumnju u svoju intimnu prirodu kad kaže: »Ne mogu se udati. To je za mene tako. Ne želim reæi zašto. Ne sviða mi se. Usrdno sam molila Boga da promijenim mišljenje, ali bez uspjeha.« Jedno priopæenje švedskog državnog savjeta možda podiže samo vršak vela: »Njezino Velièanstvo ne može se udati i ima dobre razloge za to, no nipošto ih ne može reæi.«

Jer, Kristina uporno odbija sklopiti brak. »Naprasita sam, ponosna i podrugljiva, nikome se ne klanjam. Ja sam bezvjernica, nisam pobožna, a po svojoj žestokoj i silovitoj naravi jednako mi je važna ljubav koliko i slavoljublje. No, ljubavi sam uvijek odolijevala, ali samo iz ponosa i zato što se nikome ne pokoravam.« Kad je navršila dvadeset godina, za kralja supruga predlažu joj Fridri-ka-Vilima, buduæeg brandenburškog izbornog kneza, a ona odbija s obrazloženjem da bi se iz tog braka mogao roditi »jedan Ne-ron baš kao i August«. I dodaje: »Brak donosi toliko neugodnosti koje sada ne mogu prihvatiti, a ne mogu ni odrediti trenutak kada æu biti u stanju svladati tu odbojnost.« Možda je Kristina samo željela slobodu? Svoga njemaèkog roðaka Karla Gustava, kralja Zvveibruckena, ona 1649. godine

X. Kristina Švedska

139

proglašava zakonitim nasljednikom. To je debeo momak vlažnih ruku, troma uma, odviše njemaèki, misli Oxenstierna. No, tim èinom mlada kraljica više ne mora misliti na potomstvo. Sljedeæe godine, 20. listopada, ona je sveèano okrunjena kao »kralj Šveda, Gota i Vandala«.

Malo poslije krunidbe zapoèinje ono što æe potomstvo nazvati sablažnjivom vladavinom miljenika. U tome glavnu ulogu ima Burgundac Pierre Bourdelot. Taj lijeènik bez diplome postaje »profesorom razvrata« mlade kraljice. Razvratnik ju uèi da se smije i uživa u životu. Zajedno s Kristinom, koja je dotad upoznala samo suhu filozofsku spekulaciju, prevodi Ovidijevo Umijeæe ljubavi, u kojemu su opisani erotski položaji. Pjeva joj uz gitaru razuzdane Aretinove pjesme i uvodi u tajne kuhinje svoje zemlje.

Otrprilike u to doba pamfletisti i novinari »Paladi Sjevera« pripisuju prve ljubavne pustolovine. Zagledala se u »anðeoski plavu kosu« grofa Magnusa de La Gardie, dalekog francuskog porijekla, kojemu dodjeljuje položaje poslanika, pukovnika, senatora, glavnog domara i riznièara. Svakome tko ju zna osvojiti Kristina dijeli naslove, poèasti

i rente. Njezini podanici, strogi luteranci, poèinju joj predbacivati zbog velikih troškova: »Jako je rasipna i druži se s muškarcima. Ne vodi raèuna o tome što se pristoji i ne poštuje obièaje«, zgraža se jedan od njih. Govorka se da ljubi sa svoja dva lijeènika, Bourdelotom i Salviusom no, navodno su joj ljubavnici i profesor grèkoga Vossius, Klaus de Thott, španjolski poslanik Pimentel, kojemu je, kažu, ona prva pristupila. Rašireno je uvjerenje da se Kristina upušta u homoseksualne odnose. U mladim se danima, navodno, podavala svojoj uzdanici Ebbi Sparre, koju jedan engleski poslanik naziva kraljièinom »bed felloiv«, družbenicom u postelji. Ona je jedina žena, kažu, kojoj je kraljica

140

Philippe Delorme

bila sklona. »Od svih mojih veza ta je ljubav bila najrazumnija, najèišæa i najnježnija.« Takva reèenica bila bi više od priznanja... da nije uzeta iz Apokrifnih uspomena koje je 1830. godine sklepaò neki Scipion Marin. Nisu li stoga njezine »strasne ljubavi jedne Safo za mlade lezbijke« puke tlapnje romantièarskog pisca? Jer Kristina æe uistinu otvoreno napisati »božanstvenoj Ebbi«: »Dvanaest sam godina imala tvoju ljubav. Tvoja sam, ne možeš me izgubiti, prestat æu te voljeti kad prestanem disati.«

Međutim, ta ju ljubav neæe sprijeèiti da se za svojih putovanja zagleda u druge žene poput Rachele Silva, èarobne portugalske Židovke, neæakinje njezina povjerenika u Hamburgu. Pošto je podijelila radosti postelje s kraljicom, ljepotica se opravdava izjavom da joj ono što je »radila s jednom od najslavnijih vladarica u Europi više služi na èast nego na sramotu«.

Kasnije æe, spominjuæi u jednome pismu svoj boravak u Francuskoj, bavarski izborni knez potvrditi: »Ona jako voli lijepe žene. U Lyonu joj se svidjela jedna. Ljubila ju je posvuda, po vratu, oèima, èelu, jako zaljubljeno, èak ju je htjela ljubiti i jezikom u usta, no žena nije pristala.«

Valja istaknuti da se Kristina nikada neæe hvaliti svojim ljubavnim podvizima, bili oni stvarni ili izmišljeni. Potomstvu je ostavila sliku dostojanstvene kraljice koja vlada svojim osjeæajima i nagonima: »Mojoj strastvenoj i nagloj æudi važna je ljubav baš kao i slavoljublje. (...) Ma što govorili zli jezici, vi znate da sam nedužna, da su to klevete kojima žele ocrniti mene i moj život. Da se nisam rodila kao žena, priznajem, po svojim bih sklonostima, možda, bila lak plijen razvrata.«

No, neke njezine izjave proturjeèe tom idealiziranom portretu: »Užitak nije uvjet za postojanje ljubavi, ali je gotovo nužan za

X. Kristina Švedska

141

njezinu sreæu.« Ili: »Ne možemo biti potpuno sretni ako ne uživamo u predmetu svoje sreæe.«

Sa dvadeset i sedam godina Kristina napokon želi punim pluaèima udahnuti život. Kraljevska komedija više ju ne zabavlja. »Veæa je sreæa nikoga ne slušati, nego zapovijedati cijelome svijetu.« Uostalom, njezino je mišljenje da je »salijski zakon¹⁶, koji ne pušta žene na prijestolje, posve pravedan. Žene nikada ne bi smjele vladati«. Grom iz vedra neba: 6. lipnja 1654. godine ona u Up-psali saziva Staleže. U njihovu prisustvu Kristina se odrièe krune u korist svoga rođaka, koji time postaje kralj Gustav X. Za sebe zadržava samo prihod od nekoliko otoka i oblasti u Švedskoj, Pomeraniji i Mecklemburgu. Vodi se geslom »Fata uiam inueient«, »Sudbina æe mi pokazati put«. Bit æe »putujuæa kraljica« u vjeènom dobrovoljnom progonstvu. Njezino æe kraljevstvo odsada biti posluga, doge i ljudi u njezinoj pratnji, nad kojima zadržava apsolutnu vlast.

Nevjerojatna Kristina! Njezin portret pomalo je karikatura-lan: »Neskladna je stasa. Pogrbljena je, išèašena kuka te hrama, nosa dužega od stope, prilièno lijepih oèiju, ali ne i lijepa pogleda. Ružno se smije, lice joj se nabora kao kad komad pergamenta bacite na užareni ugljen. Jedna joj je dojka za pola stope niža od druge i toliko uvuèena ispod ramena te izgleda kao da joj je polovica prsnog koša potpuno ravna. Usta joj nisu ružna, samo se nikada ne bi smjela smijati. Ne njeđuje zube. Strašno smrdi, tko joj se približi mora zaèepiti nos. Nosi crnu periku. Naèin na koji se odi-Zakon Salijaca, starog franaèkog plemena, po kojemu žene nemaju pravo nasljeđivanja zemlje predaka, a u XIV. je stoljeæu proširen i na uskraèivanje prava nasljeđivanja krune. (Prev.)

142

Philippe Delorme

jeva neobièan je koliko i ona sama. Da bi se razlikovala od svoga spola, ona nosi jako kratke suknje s kaputiaem, šešir, mušku kravatu ili rubac koji vezuje poput jahaèa. A kad kao dama stavi šal, košulju zakopèa do brade i stavi mali muški plastron s orukvica-ma kakve mi nosimo. Kad ju vidite s onom crnom perikom, kratkom suknjom, zakopèanu do grla, podignutih ramena, rekli biste da se namjerno prurušila.«

U oèima svojih suvremenika bivša švedska kraljica nije samo izgledom ekscentrièna. Godinu i po dana nakon abdikacije, ona se u Innsbrucku odrièe i protestantizma. Zaprepaštenje je sveopæe, to više što Kristina nikada nije tajila da ne vjeruje. »Da postoji Bog, lijepo bih nadrapala!« izvalila je jednom. Prišavši isusovcima, vjerojatno se htjela

izbaviti od strogih pastora koji ne praštaju puteni grijeh.

Nova katolkinja putuje u Italiju. Odjevena poput Amazonke, na konju, 20. prosinca 1654. godine ulazi u Rim. Papa Aleksandar VII. daje joj sakrament krizme. Nakon toga, Kristina se nastanjuje u palaèi Farnese, gdje podjednako užiiva u raskoši i bludu. Vrlo brzo izlazi na zao glas, te mora nastaviti hodoèašæe. U ljeto 1656. godine iskrcaiva se u Marseilleu. Ondje sreæe mladoga vojvodu de Guise, kojega ubrzo upisuje u listu svojih milosnika. On nju ne opisuje s velikim oduševljenjem: »Lijepa ruka, lijepo oblikovana, bijela, ali više muška nego ženska šaka, prilièno èudna kosa, zapravo perika krupna muškarca, u muškim cipelama, a i ton i glas su joj muški, kao i gotovo svi njezini postupci.« Kurtizana Ninon de Lenclos, tada zatvorena u samostanu, navodno ju je gola doèekala u svojoj æeliji, gdje su vodile nježne razgovore. Kažu da je svrgnuta kraljica navodno pokušala zavesti i gospoðu Thianges, sestru Montespanove. A ona i dalje podjedna-

X. Kristina Švedska

143

ko iskazuje istinsko gnušanje prema ženskome spolu. Kada se dvorske dame guraju oko nje da ju pozdrave, izjaviti æe: »Zašto su se te brbljavice pomamile, pa me navalile ljubiti? Možda zato što izgledam kao muškarac?« Princeza Palatina æe reæi: »Gospoda Kristina je otmjena dama, premda jako nezgrapna. Vojvotkinja Montpensier mi je prièala da je, kako je bila jako svijetle puti, svoje ljubavnike doèekivala potpuno gola, na postelji prekrivenoj crnim baršunom. Bila je jako osvetoljubiva, krajnje raskalašena, i govorila je o stvarima o kojima govore samo najveæi razvratnici.«

Kad oduzmemo izmišljotine i klevete, ostaje sigurno da Kristina voli društvo mladih obožavatelja, otmjenih i lijepih, ali ne jako pametnih. Dok se ne zasiti, kuje ih u zvijezde i obasipa darovima. A onda ih odbacuje ne štedeæi uvrede i zlostavljanja. Najdramatièniji je sluèaj markiza Gian Rinalda Monaldeschija. Kraljièin veliki kavalir navodno je kovao zavjeru protiv nje. Ona ga je bez suđenja, 10. studenog 1657. godine, dala pogubiti u Galeriji jelena u Fontainebleauu. »Sada ga mogu ljubiti«, promrmljala je, »jer smrt briše sve!«

»Nije to kraljica kažnjavala svoga podanika, bila je to žena koja ubojstvom okonèava svoju ljubavnu prièu«, zakljuèiti æe Vol-taire. Gospoda Motteville, dvorska dama Ane Austrijske, u nekoliko je redaka dala svoje mišljenje o »Švedskoj Semiramidi«: »Uopæe nije bila nalik na ženu, nije bila nimalo suzdržana. (...) Svaka njezina rijeè bila je æudljiva, nagla i bestidna, bilo da je govorila o religiji ili o stvarima o kojima joj èednost njezina spola nalaže da se suzdrži. Klela je ime Božje, razvratan joj je bio um baš kao i djela. (...) Razvikano lijepe ruke (...) bile su joj toliko zamazane da je bilo nemoguæe u njima vidjeti neku ljepotu.«

144

Philippe Delorme

Kristina æe se 1658. godine vratiti u Rim i u njemu provesti veæi dio svojih posljednjih trideset godina. Živjeti æe u palaèi Maza-rin, zatim u palaèi Riario u èetvrti Trastevere, gdje æe se okružiti umjetnicima i umjetnièkim djelima. Utemeljiti æe Akademiju Ar-kadija, stvarati o sebi legendu uèene kraljice. Èak æe pomišljati da ponovo stavi švedsku krunu, da se domogne napuljskog prijestolja, Poljske ili pak bremenskog vojvodstva. Jalove nade, utopistièki planovi koji slabo prikrivaju žal jedne kraljice što je propustila sastanak s Poviješæu.

»Smrt me ne plaši. Èekam ju pomireno i bez straha«, piše Gospoðici de Scuderv. Umire 19. travnja 1689. godine, a sva svoja dobra, posredovanjem kardinala Azzolina, jednog od njezinih posljednjih upravitelja, ostavlja Crkvi.

Zahvalna Sveta Stolica dodijelit æe toj velikoj razvratnici - iznimna èast - grobnicu u kripti bazilike Svetog Petra.

xi.

catherine-charlotte od Monaka

(1639-1678)

Neobuzdana i tragièna

ANTOINE III., vojvoda de Gramont, francuski per i maršal, imao je kæer. Rođena 1639. godine, Catherine-Charlotte je živo i razmaženo dijete, koje raste s neæakinjama kardinala i ministra, poznatim »Mazarinetama«, od kojih æe jedna, Marija Man-cini, biti prva ljubav Luja XIV U dvadeset i prvoj godini ona je zanosna mlada žena. Ima plavu kosu, crne oèi, pohotna mala usta. Otac joj je, zajedno s Mazarinom, odabrao supruga dostojna njezina položaja: Luigi Grimaldi unuk je i nasljednik Honorija II., kneza Monaka. Kao kumèe Luja XIV, nosi prestižan naslov vojvode de Valentinois. Uza sve to, on je stidljiv, kratkovidan i pomalo nespretn, prilièno nevièan dvorskim obièajima. Ujedno je i pet godina mladi od svoje zaruènice. Catherine-Charlotte opire se volji svoga oca, kako prièa vojvotkinja Montpensier, Velika Gospoðica, u svojim Memoarima: Luigi Grimaldi »nije se sviðao gospoðici Gramont. (...) I to zato što je na dvoru bio netko drugi tko joj se sviðao više...«

148

Philippe Delorme

Tog èeznutljivog ljubavnika, èije ime ne spominje, gospoðica Montpensier dobro poznaje, jer æe se, navodno, u tajnosti udati za njega. To nije nitko drugi doli Antonin Nompar de Caumont, markiz Puvguilhema, buduæi vojvoda Lauzunski. Tog siromašnog pitomca iz Gascogne primili su roðaci Gramont 1647. godine, kada je Catherini-Charlotti samo osam godina.

Usprkos djevojèinu protivljenju, dogovara se visina miraza. Datum potpisivanja ugovora utvrðen je za nedjelju, 28. travnja 1659. godine. Odræat æe se u kraljevu kabinetu u Louvreu. Jedna roðakinja Grimaldijevih, maršalica Guebriant, odabrala je opremu buduæe mladenke. S veseljem prièa o noænoj kapici ukrašenoj flandrijskom èipkom za »prvi noæni okršaj«. Tu je i ogrtaè za dan poslije vjenèanja, »kada mladenka obièeno ne izlazi iz sobe«.

Vojvoda Gramont uspijeva ishoditi da se svadbena ceremonija odræži kod njega, u dvorcu u Pauu, gdje je on namjesnik. Vjenèanje æe se proslaviti tek 30. oæujka 1660. godine. Na prvome katu rodnoga dvorca Henrika IV ureðena je kapela. Ali ta bearneška raskoš nije ništa u usporedbi s vjenèanjem Luja XIV, sljedeæeg 9. lipnja u Saint-Jean-de-Luzu. Na njemu je vojvodu i vojvotkinju de Valentinois ponio vrtlog proslava i zabava. Usprkos ranoj trudnoæi, Catherine-Charlotte trijumfira na balovima. Opat Mon-treuila, dobar poznavatelj mondenih zbivanja, prenosi opæe mišljenje: »Ukratko, vojvotkinja de Valentinois me oèarala(...) Ima u sebi neku, ne znam kakvu draæest, na neki je naèin tako ljupka, te morate priznati da ju ni muškarac ni æena ne mogu gledati ravnodušno.«

U Parizu, braèni par de Valentinois stanuje u velikoj palaèi maršala Gramonta, preko puta Louvrea. U njoj je 25. sijeènja 1661. godine ugledao svjetlo dana mali princ Antoine. Jedna le-

XI. Catherine-Charlotte od Monaka

149

genda prièa da je milosnica Rainiera I., prvoga vladara Monaka u XIV. stoljeæu, neka Flamanka, prorekla da nijedan Grimaldi nikada neæe biti sretan u braku. Udata protiv volje, Chatherine-Char-lotte uzdiæe: »Ne volim ga, on je tako staromodan.« Ljepotica svojom raspojasanošæu poèinje sablaænjavati grad i dvor. Veæ joj pripisuju bezbroj ljubavnika. Idila s Puvguilhemom opæe je poznata. »Nema te ljubavi«, tvrdi gospoda La Favette, »koja bi se mogla usporediti s ljubavlju kakvom su se voljeli to dvoje roðaka.«

U oæujku 1661. godine Filip Orkanski, brat Luja XIV, æeni se princezom Henriettom. Dvor mladoga Kralja Sunca æivi u znaku udvornosti, a vojvotkinja de Valentinois na njemu blista svom svojom senzualnom ljepotom. Sljedeæe ljeto Catherine-Charlotte prati kralja u Fontainebleau, gdje u Baletu godišnjih doba glumi nimfu. Navodno je njezin brat Armand, grof de Guiche, ljubavnik vojvotkinje Orleanske... ali i njezina supruga Filipa, èija je slabost prema jaèem spolu svima dobro znana. A vojvotkinja de Valentinois i princeza Henrietta pak, navodno se upuštaju u lez-bijske igre. Mnogo godina poslije smrti Catherine-Charlotte, druga æena vojvode Orkanskog, potvrdit æe to u jednome pismu od 5. kolovoza 1717. godine: »Gospoða de Monako voljela je æene. I mene je pokušala snubiti, ali nije uspjela. Bila je toliko razoèarana da se rasplakala.«

Umoran od te dvostruke uloge koju mu nameæe njegova æena, Luigi Grimaldi vraæa se sam u Monako. U jesen 1661. godine prisiljava nevjernicu da mu se vrati. Govorka se da Puvguilhem, prerušen sad u trgovca, sad u poštara, svoju ljubljenu roðakinju viteški prati do Provanse.

Princa Honorija II. udarila je kap i on se gasi 10. sijeènja 1662. godine. Šest dana poslije njegove smrti, stanovnici Monaka, Ro-

150

Philippe Delorme

quebrunea i Mentona zaklinju se na vjernost Luigiju I., svome novom kralju i vladaru. »Progonstvo« Catherine-Charlotte na jug potrajat æe još tri duge godine. Njoj koja je odrasla u raskoši Louvrea, palaèa Grimaldi tako je bezbojna, tako jadona! Osim šaèice starih èasnika i nekoliko provincijskih plemiæa, ondje bi se pojavio tek pokoji rijedak putnik, dovoljno srèan da se, u doba kad nije bilo Aæurne obale ni Rivijere, morem ili opasnim kopnenim putom na mazgama odvaæi do tog »kraja svijeta«!

No, Catherine-Charlotte strpljivo podnosi svoju nesreæu. U nedostatku boljeg, ona se ozbiljno prihvaæa svojih vladarskih duænosti. Kako je iznimno plodna, imat æe ukupno šestoro djece. Uvodi u Monako modu francuskoga dvora, mijenja unutrašnju dekoraciju staroga dvorca i daje sagraditi, po uzoru na potkovu u Fontainebleau, veliko stubište koje i danas krasi glavni ulaz. Pod njezinim pokroviteljstvom utemeljen je samostan redovnica reda Pohodenja, u kojemu æe biti odgajane njezine kæeri. Catheri-ni-Charlotti, koja zna pomiriti iskrenu poboænost s manje ortodoksnim navadama, za srce æe prirasti ta kuæa molitve. Njezina urna danas se nalazi u kapeli kraljevske palaèe. U oæujku 1665. godine princeza od Monaka vraæa se na francuski dvor. Princeza Henrietta doèekuje ju raširenih ruku i povjerava joj duænost nadzornice palaèe. Vladarica srca Luja XIV tada je Louise de La Valiere, no to ne znaèi da si on ne priušti poneki bezazleni hir. U sjaju svojih dvadeset i šest godina, nimalo plaha Catherine-Charlotte sigurno se našla meðu njegovim prolaznim odabranicama. Tim povodom æe Palatina, po obièaju bez dlake na jeziku, još jednom, u

pismu od 30. rujna 1696. godine, nsmotreno izlanuti nekom njemaèkom prijatelju: »Vaši se dragi prijatelji varaju kad misle da je kod našega kralja sve veæe nego kod drugih.

XI. Catherine-Charlotte od Monaka

151

Mnogo sam puta èula od ljudi koji ga dobro poznaju, naime, od princeze od Monaka, da kod kralja nije baš sve veliko.« Dakle, Kralj Sunce, koji je bio visok svega metar i šezdeset, imao je vrlo proporcionalne udove...

I onaj klevetnik od Saint-Simona, u Memoarima koje je napisao u vrijeme namjesništva, spominje nestašluke Catherine--Charlotte. Ljubomorani na kralja, roðak Puvguilhem, iako i sam nepopravljivi zavodnik, navodno se zlobno osvetio svojoj nevjernoj ljubavnici. Saznavši gdje æe se Catherine-Charlotte sastati sa svojim kraljevskim ljubavnikom, Lauzun zakljuèava kabinet u kojemu Luj XIV èeka princezu! Saint-Simon nastavlja: »Malo poslije evo Bontempsa (sluga) i dame, koji se jako èude što ne mogu naæi kljuè. (...) Razgovor se vodi preko vrata, (...) kralj do iznemoglosti pokušava obiti kljuèanicu. (...) Morali su si preko vrata zaželjeti laku noæ, a Lauzun se (...) iz prikrajka od srca smijao, naslaðivao i rugao.«

Ali, šaljivi je dvorjanin pretjerao i Luj XIV ga zbog te drskosti šalje da pet mjeseci meditira u Bastillei. Kod njega je izvršena premetaèina i navodno su otkriveni sablažnjivi materijali. Gospoða de Sevigne prenosi govorkanja svojoj kæeri, gospoði Girgnan, koja živi u Provansi, nedaleko od Monaka: »U ladicama gospodina Lauzuna pronaðeno je na tisuæe divnih èudesâ: bezbroj portreta, aktova, jedan bez glave, jedan s izbušenim oèima - to je vaša susjeda - s gornjom i donjom »frizurom«, s natpisima da ne bi bilo zabune.«

Luigi L, do sljepila uslužen suprug, vraæa se u Pariz u ljeto 1665. godine. Vjerojatno ga je, da ušutka ogovaranja koja svojim ponašanjem izaziva Catherine-Charlotte, pozvao sam Luj XIV Meðutim, dolazak princa od Monaka neæe zaustaviti izgrede nje-

152

Philippe Delorme

gove »Bujice« od žene, kako ju je prozvala gospoða de Sevigne. Stoga se jadan èovjek radije povlaèi. Stupa u službu Nizozemske, gdje æe se iskazati junaštvom.

U meðuvremenu, Lauzun je osloboðen i žudi za osvetom. Okrutno æe kazniti Catherine-Charlotte zbog njezine nevjere. Izaziva naizgled djetinjast izgred. Ali, Luj XIV æe se potruditi i pismom grofu d'Estrades, svome poslaniku u Hagu, osobno upozoriti princa od Monaka. Prizor se odvija 18. svibnja 1666. godine u jednoj dvorani u Versaillesu. Dame sjede na podu. Kralj piše: »Dogodilo se da je (...) Puvguilhem (...) nehotice nagazio na ruku gospode princeze od Monaka (...) jer je bila pokrivena suknjom, pa ju nije mogao vidjeti.« Catherine-Charlotte plaèe, ustaje, bijesno baca knjigu, povlaèi se u drugu sobu i roni suze. Puvguilhem je oèajan. Nudi da æe se »smjesta baciti kroz prozor ako æe to smiriti dotiènu princezu i dokazati joj da ju nipošto nije htio naljutiti«. Upleo se kralj i nezgoda je sretno završila.

U svome romanu Odbjegla ljubav, objavljenom 1669. godine, u liku Aretuse, Donneau de Vise opisuje princezu od Monaka: »(To) je visoka žena lijepa stasa. Ima duha, lijepo piše i o njoj se može samo dobro govoriti, jer ona uživa naklonost princeze Ar-temide (princeza Henrietta), èije je prijateljstvo èvrst dokaz da ima zasluga.«

Vrativši se iz Nizozemske 15. rujna 1668. godine, uzdignut na dostojanstvo vojvode i pera, princ Luigi tu »kaæiperku po zanimanju«, kako ju je nazvala markiza Courcelles, odvlaèi od njezina pariškog života. Meðutim, par ne ostaje dugo u Monaku. U sijeènju 1669. godine otiaèi æe u Genovu, domovinu Grimaldijevih predaka. Doduše, Presvijetla Trgovaèka Republika tada je u stvarnom opadanju, ali mašta i odavanje užitcima bacaju u zaborav gu-

XI. Catherine-Charlotte od Monaka

153

bitak nekadašnje velièine. Omamljena èarolijom balova i talijanskih karnevala, Catherine-Charlotte od Monaka nastoji ublažiti žal za francuskim dvorom.

U srpnju 1670. godine objava naprasne smrti princeze Hen-riette, u dvadeset i šestoj godini - »Gospoða umire! Gospoða je umrla!«, klièe Bossuet -, zavija Catherinu-Charlottu u duboku tugu. No, uskoro æe i po nju doæi veliki Kosac. S navršenih tridesetak godina princeza od Monaka još ne zna da boluje od Pottove bolesti¹⁷, tuberkuloze kostiju koja æe ju u strašnim mukama pokositi. Zali se na bolno oteèene ruke i šake. Luigi, koji se u proljeæe 1672. godine odaziva na kraljev poziv u rat protiv Nizozemske, iskorištava te bezazlene simptome kao izliku i odgovara »Bujicu« da ide s njime na dvor.

Na svojoj Litici, uboga princeza usamljenija je no ikada. Stoga joj posjet grofa Grignana, namjesnika Provanse, a osobito njegove supruge, dolazi kao spas. Sjetimo se, grofièina majka je duhovita markiza de Sevigne. Catherine-Charlotte obje je posjeæivala u Parizu, u salonu Kaæiperki, subotama kod gospode Scuderv ili kod gospode Sable. U pismima kæeri gospoða de Sevigne se pita hoæe li Chaterine--Charlotte »odati poneku tajnu o svojim nekadašnjim ljubavnim uspjesima«. Njoj se ne može ništa sakriti: »Razumijem da ste bili radosni što vidite gospoðu od Monaka, a i

ona također! (...) Ona je prilièno otvorena srca, rado prièa èak i o najosjetljivijim stvarima. Bilo bi mi jako drago kad biste mi prenijeli sadržaje vaših raz-

Percival Pott, engleski kirurg, istraživao je tuberkulozu kralježnice, te je po njemu bolest dobila ime (prev.).

154

Philippe Delorme

govora. (...) Je li jako nesretna s one strane Alpa? Hoæe li doæi u Pariz?«

No, veæ u sljedeæoj reèenici spisateljica drhti od straha, razmišlja koliko je opasno putovanje do Monaka: »Kæeri moja, na samu pomisao ježim se od glave do pete. Da sam na vašem mjestu, ni za živu glavu ne bih išla onamo, i premirem od straha kad se sjetim da ste vi ondje. Ljubavnici gospode od Monaka nikada nisu toliko uèinili za nju.« Catherine-Charlotte se brzo izvlaèi odanle. Dana 10. lipnja 1672. godine ona je u Pau, gdje je njezin otac, maršal Gramont, na èelu grofovije Bearn. Zatim odlazi u toplice u Bareges i na odmor u dvorac Bidache pokraj Bavonne, èiji su vlasnici tada Gramon-tovi.

Braèni par od Monaka prijateljski se razveo. Nešto ranije, Filip Orleanski oženio se slavnom princezom Palatinom, Char-lottom Elisabeth Bavarskom. Usprkos svojoj strogosti, druga vojvotkinja od Orleansa jako se dobro razumije sa starom prijateljicom princeze Henriette. Na iznenađenje dvora, èak ju bira za svoju prvu dvorsku damu. Ali, od Catherine-Charlotte ostala je još samo sjena. Njezin brat, vojvoda de Guiche, poginuo je 1673. godine u bitki kod Kreuznacha u Njemaèkoj. Nad nju se nadvija sjena smrti, no ona i dalje trati život na prenemaganja i spletke.

»Jadna Monakovica«, kako ju sada s pakosnim sažaljenjem naziva gospoda de Sevigne, na izmaku je snaga. Debela šminka slabo prikriva njezino lice izoblièeno upalom vratnih živaca, što je posljedica tuberkuloze. Zli jezici u tome radije prepoznaju znakove sifilisa...

Nesretna princeza priprema se za susret s Bogom, sve se èešæe povlaèi u samostan redovnica Pohođenja u predgrađu Saint-

XI. Catherine-Charlotte od Monaka

155

-Jacques, u kojemu je provela djetinjstvo. Koncem svibnja 1678. gospoda Grignan piše svome mužu: »Princeza od Monaka još uvijek umire. Više se ne nada da æe preživjeti, umire pri punoj svijesti, što bi ju trebalo plašiti, no njezin je duh neuništiv. I u umiranju je jaka.«

Catherine-Charlotte konaèno se 6. lipnja 1678. godine oslobađa muka i umire. Nije imala ni èetrdeset godina. U pismu svome roðaku, jako raskalašenome Bussy-Rabutinu, gospoda de Sevigne ovako opisuje taj događaj: »Eujem da je umrla gospođa od Monaka i da je maršal Gramont, opraštajuæi se od nje, rekao da joj valja put onoga svijeta, grof de Guiche veæ ju ondje èeka, a i sam æe uskoro za njima.«

List Le Mercure galant biranim rijeèima objavljuje da je Luigi I. stigao do uzglavlja umiruæe: »Kako je princeza dugo trpjela neizdržive boli, gospodin princ, njezin suprug, došao ju je obiæi posluživši se istom koèijom kojom se vratilo Njegovo Velièanstvo. Duboko su ga kosnule njezine muke i otpratio ju je s velikom tugom kakvu izazivaju takva okrutna razdvajanja.«

Catherine-Charlotte, kojoj je njezin lijeènik Braver otvoreno rekao da joj nema spasa, imala se vremena ispovjediti i prièestiti. Jedan od najslavnijih kronièara stoljeæa, Bussy-Rabutin, zakljuèit æe tu temu skeptiènim epitafom: »Smrt gospode od Monaka opomena je dvoru, po mome skromnom mišljenju mnogo ozbiljnija od svih opomena oca Bourdalouea; ipak, malo tko æe je shvatiti ozbiljno.«

Bezbožna Catherine-Charlotte dražit æe maštu mnogih pisaca. Alexandre Dumas 1854. godine objavljuje Život i pustolovine Catherine-Charlotte de Gramont de Grimaldi, vojvotkinje de Valentinois, princeze od Monaka, roman rijeku u šest knjiga. Roma-

156

Philippe Delorme

no pisac tvrdi da je te pseudomemoare dobio prigodom boravka u Monaku. Catherine-Charlotte, naravno, nikada nije napisala autobiografiju. Pisac Grofa Monte Krista po miloj volji uljepšava kroniku raskalašene vladavine Luja XIV Predgovor daje ton cijeloj knjizi. U njemu je Luigi I. prikazan kao smiješan savršeni ro-gonja: »Princ od Monaka bio je jako èudan, toliko èudan te se na kraju naljutio. Tražio je da mu kažu imena svih ljubavnika njegove žene i dao ih izvjesiti u parku svoga dvorca. Ubrzo je park bio pun, pa su prešli na glavnu aleju, no princ nije odustajao, zahtijevao je da nastave vješati...«

XII.

Katarina II. Ruska

(1729-1796)

Velièanstvena i pokvarena

KATARINA Velika, Katarina bestidna. Katarina, uzor »prosvijećenih despota« i carica milijuna kmetova. Zaštitnica filozofa i smrtna neprijateljica Francuske revolucije. Katarina hraniteljica pravoslavlja, ali i Katarina razvratnica. Jedna od najraz-vratnijih vladarica u povijesti. O Katarini se govorilo svašta, pričalo svašta, u legendi o njoj miješaju se krv, tamjan i seks. Carica s tisuću ljubavnika bila je ujedno i velika državica. Beskrajno složen lik, svetica i ubojica, uzvišena i bestidna. Rijetki su ljudi koji u sebi objedinjuju tolika proturječja. Prvo o njezinim korijenima: najruskija carica bila je Njemica.

Rođena u Stettinu, u Pomeraniji, 2. svibnja 1729. godine, So-fija-Augusta-Frederika von Anhalt-Zerbst bila je kći kneza i pruskog generala Christiana Augusta von Anhalt-Zerbst. Sa samo petnaest godina zaručena je za rođaka Karla-Fridrika od Hol-stein-Gottorpa. I on je Nijemac. Ali po majci, on je unuk Petra

160

Philippe Delorme

Velikog. Zato ga je carica Jelisaveta odredila za svog nasljednika na ruskome prijestolju. Tako je on postao veliki vojvoda Petar.

»Srce mi nije govorilo da ću doživjeti veliku sreću«, piše buduća Katarina II. u svojim Memoarima. »Snagu mi je davala samo želja za vlašću. Negdje u dubini srca znala sam, ne znam kako, ali bila sam sigurna da ću prije ili kasnije biti carica, da ću se naći na čelu, da ću vladati Rusijom.« Sofija se 1745. godine udala i ponovo krstila po pravoslavnome obredu. Odsada će biti Katarina Alek-sejevna, a u bračnome ugovoru piše da će naslijediti svoga supruga ako ovaj umre bez nasljednika. Uporno i vješto mlada se žena, sanjajući o moći, priprema za svojih pet minuta. Prvo nastoji steći naklonost carice Jelisavete, ljubomorne muškobanjaste prosta-kuše, velike pijanice, koja ju stavlja pod strogi nadzor.

Katarina je samouka. Čita Tacita, Plutarha, Machiavelija i Montesquieua, ali i Brantomove Galantne dame. Premda će zauvijek zadržati strani naglasak, ona želi biti većom Ruskinjom od svojih budućih podanika i besprijekornom pravoslavkom. Njezin suprug, naprotiv, ostaje jako vezan za svoje germanske korijene. On je okrutan i djetinjast, neobrazovan, unakažen od malih boginja, uvijek pripit, u svojoj spavaćoj sobi drži čopor pasa i igra se olovnim vojnicima. U sedam godina neće uspjeti konzumirati brak.

»Bilo mi je jasno da me nadvojvoda ne voli«, priča mirno Katarina. »Petnaest dana nakon svadbe rekao mi je da je zaljubljen u gospođicu Carr, dvorsku damu Njegova Carskog Veličanstva. (...) Doduše, slutila sam da ću s tim muškarcem sigurno biti jako nesretna.« Kao da želi opravdati svoje preljube, kasnije će dodati: »Na suprugu je krivica ako ne dobiva ljubav svoje žene, jer ja bih zaista ljubila svoga (...) da je to ljubazno izvolio htjeti.«

XII. Katarina II. Ruska

161

Kad se otkrilo da nadvojvoda ima poteškoću pri stvaranju potomstva, stara Jelisaveta uzima stvar u svoje ruke, jer carstvu pošto-poto treba nasljednik. Nekoliko poteza skalpelom i Petar je izliječen od fimoze. Ipak, da bude sigurnije, Katarinu nagovaraju da mu, »za dobro države«, nade zamjenika s manje problematičnom muškošću. To će biti grof Sergej Saltvkov, mlad i čisto ko-mornik: »Bio je lijep kao lijep dan«, povjerava Katarina. »(...) Nije mu nedostajalo duha ni okretnosti, ugađenosti ni stila, što se stječe u visokome društvu, osobito na dvoru. Marljivo sam radila cijelo proljeće i dio ljeta.« Teško je reći je li buduća car Pavle I., rođen 20. rujna 1754. godine, grofov ili nadvojvodin sin. »Bog zna odakle mojoj ženi tolike trudnoće...«, omaknut će se jednom Petru. Ana, rođena 1757. godine, navodno je kći Sta-nislawa Poniatowskog, poljskog plemića koji je smijenio vjetro-pira Saltvkova. Sljedeće godine nova zvijezda sjaji na ljubavnome nebu Katarine, koja ne krije »neugasivu žeđ za užicima i putenim nasladama«. Poručnik Grigorij Orlov poznat je zavodnik. Poput svoga brata Alekseja, i on ima više sreće nego obzira. Obojica će međusobno dijeliti milošte svoje zaštitnice, obavljati za nju prljave poslove, pratiti ju na njezinu usponu do vrha vlasti. Jelisaveta umire 5. siječnja 1762. godine. S njome završava vladavina izravne loze Romanovih, koja je vladala stoljećima i pol. Ka-tarinin muž postaje car Petar III. Kako ne krije bezgranično divljenje za pruskoga kralja Fridrika II. ni želju da otjera ženu i zatvori ju u samostan, vrlo brzo navlači na sebe mržnju plemstva. Ambasador Francuske Breteuil predviđa da će Katarina, »prije ili kasnije posegnuti za krajnjim sredstvima, jer poznaje njezinu aždiju i njezinu snagu«. Ona čak otvoreno izjavljuje: »Odlučila sam, ili ću vladati ili umrijeti.«

162

Philippe Delorme

Zapravo, da se dočepa prijestolja, carica potajno kuje zavjeru. Zna da se može osloniti na svećenstvo, vojsku i visoko plemstvo. Dana 9. srpnja 1762. godine tri gardijska puka otkazuju poslušnost. Odmah polažu prisegu Katarini da će »braniti pravoslavnu vjeru i slavu Rusije«. U trideset i trećoj godini, opskurna kne-ginja iz Stettina postiže svoj cilj. Petar III. prepušta joj »teret vlasti (...) poput djeteta koje su poslali na spavanje«. Sljedećeg će tjedna svrgnuti vladar biti otrovan, a zatim i zadavljen dok se oporavljao u Ropši nedaleko od Sankt Peterburga.

Ubojstvo je vjerojatno počinio jedan od braće Orlov. Je li Katarina upletena u taj nemili događaj? Èini se da æe biti stavljena pred gotov èin i hinit æe užasno negodovanje. Ipak, odlaskom Petra III. uklonjen joj je bolni trn iz noge. Umjesto da kazni krivce, ona ih zasipa novcem i poèastima.

»Buduæi da je uzurpirala prijestolje i htjela ga zadržati«, zakljuèuje jedan njezin biograf, »morala se umiljavati svojim ortacima: svojim zloèinom oni su kupili nedodirljivost.« U jednome pismu Poniatovskom i sama se carica pokušava opravdati: »Jesam li trebala propasti s njim, ili zbog njega, ili pak spasiti sebe, svoju djecu, a možda i državu od brodoloma u koji su vodila sva duhovna i fizièka svojstva tog cara.«

Tako je ubojstvom cara zapoèela vladavina Katarine Velike. U pravoj moskovskoj tradiciji. Carica ipak ne kani prolijevati još krvi. Źeli vladati bez suviše strogosti. Umjesto da pogubi pristaše Petra III., ona im dijeli zemlje i nadarbine i time ih pridobiva na svoju stranu. Njezini ljubavnici prvi uživaju te blagodati. Zahvaljujuæi njezinu utjecaju, Stanislaw Poniatovvski izabran je za kralja Poljske. Orlovi su dobili pedeset tisuæa kmetova i milijune rubalja. Puškin æe napisati: »Ako vladati znaèi poznavati slabosti ljud-

XII. Katarina II. Ruska

163

ske duše, Katarina bi mogla jako iznenaditi potomstvo. Svoju slijepu velikodušnost, prijetvornu srdaènost, darežljivost, èak i svoju pohotu ona koristi da uèvrsti vlast. Sto se krije pod krinkom blagosti i snošljivosti? Užasno despotizam.«

Međutim, riznica je ubrzo prazna. Seljaci, èija nesretna sudbina caricu uopæe ne zanima, prijete pobunom.

Proglašavajuæi se Petrom III. koji je èudom izbjegao smrt, Kozak Pugaèov 1773. godine staje na èelo velikog ustanka i više od tri godine pustoši po Bjelorusiji. Treba li reæi da politika Katarine II. vodi carstvo u propast? Naravno, jer ona odviše èesto raskoš i taštinu pretpostavlja stvarnim interesima zemlje. Zna biti djetinjte tašta i velièanstveno ohola.

Kako bude starjela, na njezinu æe dvoru biti sve više spletki i prijevera, izvještava jedan suvremenik: »Svi redom, od trenutnog ljubavnika do najnižeg èinovnika, državno su dobro smatrali rogom obilja koji treba prigrabiti.«

Međutim, vladavina Katarine Velike smatra se jednom od najsajnijih u povijesti. Prosvjetiteljski filozofi drže da »Semiramida Sjevera« donosi civilizaciju barbarskim Slavenima. »Prosvijeæenost nam danas dolazi sa Sjevera!«, oduševljava se Voltaire. A Di-derot spremno putuje na obale Neve. Jer, carica vodi brigu o svojoj promidžbi na Zapadu. Na sve strane drži govore, iznosi planove ... premda njihova realizacija kadšto i izostane. Poziva natrag prognanike, ukida torturu, donosi nove zakone, potièe trgovinu i industriju, osniva nove gradove, koje naseljava njemaèkim i moravskim doseljenicima.

Na vanjskome planu ona nastavlja ambiciozne naume svojih prethodnika. U savezu s Prusijom i Austrijom komada Poljsku. Jedan od njezinih najpoznatijih ljubavnika, Grigorij Potemkin, sumnjivi gorostas, Turcima otima Krim. On sanja da æe ponovo

164

Philippe Delorme

osvojiti èak i Carigrad i svoju ljubavnicu okititi krunom carice Istoka.

Katarina je navršila èetrdesetu godinu, ali još uvijek osjeæa »potrebe koje su je u mladosti tako silno uzbuđivale«. Deset godina mlaði od nje, Potemkin je raspalio svu njezinu neobuzdanu strast. U svako doba dana i noæi ona mu šalje nježna pisma: »Kakvim ste urokom zaludili glavu koju svijet smatra jednom od najboljih u Europi!«

Dakako, ljubav æe se, kao i sve dosad, ugasiti, no Potemkin æe do smrti 1791. godine ostati jednim od glavnih carièinih ministara. Je li bio tajno oženjen Katarinom? Nema dokaza. Ipak, zna se da æe, nakon uloge carièina službenog ljubavnika, dobiti ulogu dobavljaèa za »carièin harem«. Svoju gospodaricu on obilato opskrbljuje mladim i snažnim mužjacima, èesto gardijskim vojnicima, koje carica »testira« na svojim dvorskim damama...

Možemo li ovdje govoriti o nimfomaniji? Ako poslušamo govorkanja, Katarinu je s godinama seks neosporno sve više opsjedao. Svoje ljubavne apetite zadovoljavala je na slièan naèin kao i muški vladari njezina vremena. U XIX. æe se stoljeæu krepostan ženomrzac Pierre Larousse ljutiti na nju: »Veliku sramotu njezinoj vladavini (...) nanijele su sve one više nego istoènjaèke laske, ta silna svita, ta beskonaèna povorka ljubavnika, bez prekida ili barem stanke, do posljednjeg daha. U tom pogledu nadmašila je Luja XV, što je još sablažnjivije zato što je žena; to je zaista neizbrisiva mrlja koju ni najpredaniji panegirièari neæe moæi izbrisati.«

Dobro. Uz dvadesetak »stalnih« ljubavnika - Zavadovski, Zo-riè, Korsakov, Lanskoj, Arkarov, Jermolov, Mamonov, Zubov... - vjerojatno je postojala i bezbrojna bezimena kohorta noænih

XII. Katarina II. Ruska

165

družbenika. »Njezini tajni uzièi bili su mnogo èešæi«, svjedoèi jedan suvremenik. »A Źrtve su birane medu najsnažnijim muškarcima iz vojske i iz grada, bez obzira na njihov položaj i stalež.« Katarina Ruska oèito je bila Źderaèica muškaraca. To nam potvrđuje i »Erotski kabinet« u izdvojenom dijelu njezina privatnog stana u Carskome

Selu. Te sobe, danas prazne, tada su bile vrlo neobično dekorirane: stol s nogama u obliku falusa u erekciji, drvenarija izrezbarena bestidnim reljefima ženskog spolovila... Sve to posoblje, koje su pokrali nacisti u Drugom svjetskom ratu, danas je uništeno ili izgubljeno u privatnim zbirka.

Revolucija 1789. godine srušit æ sve Katarinine iluzije. Francuska, kojoj se ona beskrajno divila, za nju je preko noæi postala »jazbinom razbojnika«. S navršenih šezdeset godina, »prosvijeæena« carica preobražava se u stjegonošu apsolutizma. Izjavljuje da je »plemkinja po zanimanju«. Iz svoje galerije izbacuje Voltaireo-vu bistu. Vrata Rusije širom otvara doseljenicima i nezaprisegnu-tim sveæenicima, uz uvjet da se odreknu demokratskih naèela. Spremna je poslati vojsku na revolucionare, kad ju 17. studenog 1796. godine sruši moždani udar. Prema jednom pornografskom pamfletu, objavljenom na francuskome jeziku, nezasiťna carica zapravo je umrla za protuprirodnog snošaja s konjem iz svoje ko-njušnice!

Naravno, ta uporno ponavljana anegdota posve je neutemeljena. Katarinu nalaze onesviještenu na zahodu u Carskome Selu i nakon trideset i sedam sati kome ona umire. »Žalostivo je zavapi-la, što se èulo do susjednih dvorana. (...) Nije davala znaka da trpi, osim u trenutku kad je izdahnula. Smrt joj je, èini se, bila blažena baš kao i carevanje.«

XIII.

karolina od braunschweiga

(1768-1821)

Neuljudna i neobuzdana

KRIVA ili nevina? Źrtva odvratna muža ili bestidna razvratni-ca? Kakva je bila prava Karolina od Braunschweiga, supruga Jurja IV, kralja Velike Britanije? Vjerojatno ni kreposna kraljica, kakvom ju žele prikazati njezini poklonici, niti pokvarena, kako tvrde njezini protivnici...

Rođena 17. svibnja 1768. godine, Karolina Amalija Elizabeta druga je kæi Karla II. vojvode od Braunschweig-Wolfenbuttela, autora zlosretnog Manifesta iz 1792. godine, koji æ Luja XVI. stajati krune i života. Njezina majka, vojvotkinja Augusta, starija je sestra engleskoga kralja Jurja III. Odgoj u prilièno neusiljenoj atmosferi na oèevu dvoru dat æ joj slobodu u ophođenju, što æ ju kasnije iznijeti na zao glas. Kad joj je bilo èetnaest godina jedan ju je posjetitelj opisao kao »živo i lijepo dijete sjajne kose što joj u loknama pada niz vrat, usana poput ružina pupoljka«. Nekoliko godina kasnije i Mirabeau nalazi da je »ljupka, duhovita, lijepa, živa i nestašna«.

170

Philippe Delorme

Uza sve te odlike, Karolina ne uspijeva naæi supruga ni na jednom njemaèkom dvoru. Veæ joj je dvadeset i šest godina i njezina majka odlueuje udati ju za njezina njemaèkog bratiæa, princa od Walesa. Prinèev rođak, lord Malmesburv, poslan je u Braunschweig da ugovori zaruke. Èini se da ga se uopæe nije dojmila ta veæ zrela djevojka za koju kaže da ima »bezizražajno lice, lijepe oèi, lijepe ruke, zube kako-tako, ali veæ se poèinju kvariti, lijepu kosu, ugodno poprsje, premda malo okraæe, i ramena koja Francuzi nazivaju 'veslaèkima'.« Karolina se ne skanjuje nepristojno se izražavati, a engleski govori s jakim njemaèkim naglaskom. »Vojvoda (...) mi kaže«, nastavlja Malmesburv, »da njegova kæi nije glupa, ali je nerazumna.«

A ljubavnica Karla II., gospođica Hartzfeldt, dodaje: »princeza Karolina (...) nije loša, ali nema takta i nepromišljena je. (...) Uvijek su ju vrlo strogo držali, kako i treba. Puštena s lanca, bez ikakve stege, iæi æ iz gluposti u glupost. Ima dobro srce, no na jeziku je nepromišljeno brza. Bezazleno prilazi nepoznatim ljudima, otvoreno razgovara, zbog èega joj pripisuju namjere koje njoj nisu na kraj pameti. (...) Osim toga, jako je tašta.«

U razgovoru s buduæom princezom od Walesa, Malmesburv primjeæuje da je nemarna prema svojoj toaleti: »Znam da nosi debele vunene podsuknje, platnene košulje, pamuène èarape i da rublje niti mijenja niti dovoljno èesto pere. Neèuveno je koliko je u tom pogledu njezina majka, koja je ipak Engleskinja, zanemarila njezin odgoj. Upozorio sam ju da se ne smije hvaliti što na svoju toaletu potroši tek nekoliko minuta. Źene njezina položaja moraju dugo i pomno obavljati svoju toaletu, rekao sam joj i dodao da je princ od Walesa na to posebno osjetljiv.«

XIII. Karolina od Braunschweiga

171

A princ od Walesa, zapravo, uopæe nije oduševljen ni samom idejom o vjenèanju. Navodno je još prije desetak godina sklopio tajni brak s izvjesnom gospodom Marijom Fitzherbert, što ga ne spreèava da se u javnosti pokazuje s ledi Jersev, svojom službenom ljubavnicom. No, princ zapada u dugove, vjerovnici mu prijete sudom. A njegov otac, kralj Juraj III., namirit æ njegove dugove samo ako sklopi valjani brak. Stoga je, kad mu je predložena Karolina, navodno izjavio: »Ta prokleta njemaèka Frau dobra je kao i svaka druga!«

Zaruènica, dakle, stiže u London 5. travnja 1795. godine. Njezin pratilac, nezaobilazni grof Malmesburv, opisuje susret s prin-cem od Walesa: »Prema etiketi, uvodim princezu u salon u kojemu on èeka, i sam je. Princeza se, kako sam ju nauèio, duboko klanja. On ju prilièno ljupko podigne, poljubi, sve bez rijeèi, a onda joj okrene leda i povue se u kut

salona. Odanle me zazove i reèe: 'Harry, ne osjeæam se dobro. Dajte mi, molim vas, èašu whis-kyja.'
Ja odgovaram: 'Gospodine, mo¼da bi bilo bolje da popijete èašu vode.' A on æe bijesno: 'Idite do ðavola! Laku noæ, idem kraljici.' I izaðe iz salona. Ostavši sama, zapanjena je princeza rekla: 'Mili Bo¼e, je li princ uvijek tako neljubazan? Uostalom, prede-beo je i uopæe nije lijep kao na slici.'«
¼alostan poèetak koji nije obeæavao buduænost njihovoj »romanci«! Svadbena ceremonija ipak je odr¼zana, kako je i bilo predviðeno, tri dana kasnije u kraljevskoj kapeli Saint-James. Princ je mrtav pijan, opasno se ljulja i neugodno Ńtuca te nadbiskup mora skratiti obred. Nastavak je joŃ Ńalosniji. Mnogo godina kasnije, Karolina æe povjeriti svojoj dvorskoj dami, ledi Charlotte Campbell: »Zamislite supruga koji je na vlastitome vjenæanju do veèeri

172

Philippe Delorme

pijan kao èep, èovjeka koji najveæi dio svoje prve braène noæi provodi na korni¼u kamina, na koji se sruŃio i gdje sam ga ostavila. I da me tko u tom trenutku upitao: 'Biste li sve opet ponovili na isti naèin ili da vas radije ubiju?', odabrala bih smrt. Naposljetku, prije ili kasnije, svi æemo umrijeti. A dva puta pro¼ivjeti takav bijedan Ńivot, o Bo¼e, nikada!«
Kru¼ile su razne prièe o zbivanjima te kobne noæi. Juraj IV o tome je govorio samo kad bi se jako naljutio. Je li spavao na diva-nu, kako je davao naslutiti, ili je prespavao na korni¼u kamina? Je li ga odbila Karolinina sumnjiva intimna higijena ili se uvrijedio kad je otkrio da nije djevica? Prièa se joŃ da je ledi Jersev dala Ńeni svoga ljubavnika afrodizijak koji je, navodno, imao laksativno djelovanje. U tom bi sluèaju prinèeva odbojnost mogla biti razumljiva... U svakom sluèaju, princ je od prvoga trenutka zamrzio nesretnu Karolinu. Da ju ponizi, svoju ljubavnicu ledi Jersev nameæe joj kao dvorsku damu. Dva mjeseca nakon vjenæanja, unajmljuje raskoŃan stan za gospodu Fitzherbert. U nedavno otkrivenom pismu Juraj IV povjerava da je sa svojom zakonitom suprugom ukupno samo tri puta spolno opæio. Ta tri puta bila su dovoljna da Karolina 7. prosinca 1796. godine donese na svijet kæer Charlottu Augustu. Nekoliko tjedana nakon poroda, princ od Walesa obavjeŃtava svoju suprugu da su njihovi braèni odnosi zavrŃeni, on Ńeli slu¼benu rastavu. Karolina æe dati svoj pristanak uz samo jedan uvjet: mora joj uputiti pismeni zahtjev i vlastoruèno ga potpisati. »Ne mo¼emo upravljati svojim osjeæajima«, piŃe on. »I nije pravedno da jedno drugo muèimo samo zato Ńto nam priroda nije podarila ista nagnuæa...«

XIII. Karolina od Braunschweiga

173

Otada æe princezu od Walesa prisiljavati da se dr¼i podalje od dvora. Suprug æe joj èak braniti da vida njihovu kæer. Godine 1799. Karolina prelazi u privatni dvorac, Pagodu pokraj Black-heatha, gdje æe razuzdanim Ńivotom skretati na sebe pa¼nju. Njezina okolina svjedoèi o velikoj slobodi duha i obièaja. Prima mnoge politièare, od koji neki iz salona prelaze u princezinu lo¼nicu. Tako æe biti sa sir Thomasom Lawrenceom, Georgeom Cannin-gom, ili pak admiralom sir Sidnevem Smithom. Toliko je Karoli-ninih ispada da joj javno mnijenje na kraju pripisuje i nezakonito dijete. Nije li obièavala uzimati siroèad pod svoju zaŃtitu? Nije li mali William Austin, kojega obasipa posebnom ljubavlju, njezin u preljubu zaèet sin?

Na jednu, oèito la¼nu prijavu, imenovana je 1806. godine istra¼na komisija. Lady Douglas, bivŃa Karolinina prijateljica, izrièito tvrdi da je princeza tajno rodila djeèaka kojega je sama u tajnosti i odgojila. Ironijom povijesti, za tu »delikatnu aferu« zadu¼eno je viŃe ministara, meðu njima i dr¼avni tajnik, grof Spencer, pradjed jedne druge princeze od Walesa, Diane, èija je sudbina neobièno slièna sudbini supruge Jurja IV Nakon zrela razmiŃljanja, èlanovi komisije æe zakljuèiti da je Karolina nedu¼na, ali æe istaknuti da se lakoumno ponaŃa.

Godine 1810. Juraj III. tone u demenciju. NamjesniŃtvo je povjereno princu od Walesa. Uzalud Karolina prosvjeduje, uzalud u tisku objavljuje otvoreno pismo, Krunski savjet ne ukida joj zabranu da vida kæer Charlottu. Princeza tra¼i da Donji dom »potpuno i javno istra¼i sve njezine postupke od dolaska u Englesku«. No, vlada naprasno prekida to sramotno natezanje.

Buduæi Juraj IV. viŃe nego ikada Ńeli prekinuti vezu s onom koja mu je ipak zakonita supruga. Kada 1814. godine u Englesku

174

Philippe Delorme

doðu car Aleksandar I. i pruski kralj, Karolina neæe biti pozvana ni na jedno primanje. Da ju skine s vrata, regent joj na rentu doznaèuje dodatak od trideset i pet tisuæa livri godiŃnje i dopuŃta joj da otputuje...

Nakon Napoleonova pada ponovo je otvoren pristup kontinentu. U ljeto 1814. godine princeza od Walesa vraæa se u Njemaèku i Braunschweig svoga djetinjstva. U Meinzu odsjeda u svratiŃtu Tri Krune pod imenom »vojvotkinja Cornouailles«, koje u XXI. stoljeæu nosi jedna druga kraljevska supruga, Mrs. Camilla Parker-Bowles. Karolina se nekoliko tjedana zadr¼ava kod princeze od Wurtemberga, zatim se spuŃta u Ńvicarsku, pa u Italiju. U listopadu, u Rimu, papa Pio VII. prima ju u audijenciju. Posjeæuje Canovin atelje, a Lucien Bonaparte, princ od Canina, poziva ju

na veliku proslavu. U Napulju ju, jednako veličanstveno, prima Joa-chim Murat, koji još nije izgubio prijestolje. »Ovdje sam od 8. studenog, piše ona. (...) Kralj Murat je lijep, veseo, uvijek milostiv i velikodušan, božanstveni dobroćinitelj. U svakom mi je pogledu dobro. Društvo je birano, ima mnogo lijepe gospode i prelijepih žena. (...) Nisam dobila pismo od kæeri i to me jako rastužuje, jer sam joj od odlaska pisala više od sto puta. Da nema te oštre boli što mi razdire srce, bila bih dobro, ali, takav je život. Kad jedna nevolja prođe, za njom odmah dolazi druga.« No, čini se da lutajuća princeza ipak nalazi malo utjehe. U Milanu je uzela u službu nekog Bartolomea Pergamija - ili Bergamija - pustolova sumnjiva porijekla. Taj æe se od običnog tekliæa i livri-ranog sluge strelovito uzdignuti na položaj prvog komornika. Po svemu sudeći, on je do sitnih noćnih sati opsluživao svoju gospodaricu...

XIII. Karolina od Braunschweiga

175

U Napulju se snaha Jurja III. razmeće svojim bonapartizmom. Navodno organizira zabavu u èast svoga domaæina. »Proslava se održavala u jednoj javnoj dvorani«, izvještava grofica Boigne. »Kad je stigao Murat, dočekala ga je grupa najljepših Engleskinja kostimiranih u boginje s Olimpa. (...) Najsmješnije odjevena Slava, koju je predstavljala princeza, polako mu je prišla, uzela pero iz krila Uglednice i na sliku koju je ova držala velikim zlatnim slovima upisala imena bitaka u kojima se Murat proslavio. Publika je pljeskala pucajući od smijeha; napuljska kraljica slegnula je ramenima. Murat je bio previše pametan da bi se uzrujavao, no princeza je tu maskaradu shvatila ozbiljno, kao pohvalu predmetu svoje žudnje i dostojanstvenu nagradu sebi samoj.«

Nešto kasnije, princeza se ponovo vraća na sjever. U Parmi posjećuje bivšu caricu Mariju Lujzu. Svojim ulaskom u Genovu daje gospodi Boigne povoda za jednu od najživopisnijih stranica njezinih Memoara: »U neku vrstu pozlaćena sedefasta faetona¹⁸ u obliku morske školjke, izvana obojena živim bojama, podstavljena plavim baršunom, ukrašena srebrnim resama, koji su vukla dva jako mala šarca, a vodilo ih je dijete odjeveno u operetnog amora, u trikou boje kože, sa šljokicama, zavalila se debela žena od pedesetak godina, niska, okrugla, preplanula. Nosila je ružičasti šešir sa sedam ili osam ružičastih pera što su lepršali na vjetru, ružičastu, jako dekoltiranu bluzu, kratku bijelu suknju koja joj nije pokrivala ni koljena, tako da su se vidjele debele noge u ružičastim čizmicama. Ružičasti šal, koji joj je stalno klizio, upotpunjavao je kostim.

Faeton, visoka laka otkrivena kočija na četiri kotača (prev.)

176

Philippe Delorme

Ispred kočije je na malome konju, sliènom upregnutima, jahao visok lijep muškarac odjeven u kralja Murata, a nastojao ga je oponašati i držanjem i pokretima, te za njim dva konjušara u engleskoj livreji, na konjima iste pasmine. Ta napolitanska zaprega bila je Muratov poklon princezi od Walesa, koja se kočoperila u tom smiješnom kostimu i èudnoj pratnji. Cijelo to jutro, a i sljedećih dana, viđali su je po ulicama Genove.«

Sa svojom pretjeranom šminkom, ekstravagantnim perikama i vrtoglavim dekolteima princeza od Walesa ubrzo postaje ruglom Europe. Viđaju je u Veneciji, na Boromejskim otocima, na San Gothardu ili na obalama jezera Como. U studenome 1815. godine odlazi na krstarenje oko Elbe i Sicilije. U Palermu ona za Pergamija uspijeva ishoditi naslov »baruna od Franchine«, a groficu Oldi, sestru bivšega sluge, promiče u dvorsku damu. Karolina na pulaki plovi Sredozemljem, razgleda Tunis i ruševine Utiqua¹⁹, zatim Atenu, Carigrad, Efez i Jeruzalem. U Svetome gradu utemeljuje vlastiti viteški red pod zaštitom svete Karoline, a u Pergamu²⁰ si samozvano dodjeljuje dostojanstveni naslov velikog meštra.

Godine 1817. lutajuća princeza je shrvana zbog gubitka kæeri jedinice, Charlotte udate za Leopolda von Sachsen-Kobourga - budućeg kralja Belgije - koja je umrla pri porodu. Tri godine kasnije, smræu Jurja III., Karolina je pravno nova kraljica Engleske. Usprkos svemu što joj se pripisuje, ona je odlučila iskoristiti to svoje pravo!

Utiqu, stari grad sjeverozapadno od Kartage (Sjeverna Afrika) (prev.) Pergam, tvrđava u Troji i antički grad u Maloj Aziji (prev.)

XIII. Karolina od Braunschweiga

177

Ne treba ni spominjati da novi kralj, Juraj IV, nije spreman uzmaknuti. Njegovi uhode i istražitelji obavještavali su ga o Karolininim ludostima i, premda ni sam nije uzor kreposti, ne želi èuti za takvu suprugu. Ona se u Rimu okitila naslovom engleske kraljice. U Ankoni obznanjuje da se vraća u svoje kraljevstvo, gdje æe se javno opravdati. Zahtijeva da joj se stavi na raspolaganje jedna palača: »Engleska je moj dom, vraćam se. Otpustila sam svoj talijanski dvor, zadržala sam samo mali broj ljudi da me doprate do Engleske. Ukoliko mi bude odbijena Buckinghamska, Marlborough, ili bilo koja druga palača, smjestit æu se u neki dvorac dok moji prijatelji ne nadu prikladnu kuæu u koju æu biti primljena. Šaljem u Englesku glasnika da za tu svrhu izvrši sve potrebne pripreme.« Da izbjegne skandal, Juraj IV joj preko svojih ministara nudi godišnju rentu od pedeset tisuća livri, samo neka ostane

u izbjeglištvu. Lord Hutchinson odlazi u Saint-Omer, na ondje ga dočekuje odlučno odbijanje. Karolina s prezirom odbija ponudu. Sjeda u kočiju i odlazi u Calais.

Nakon šest godina izbjivanja, 6. lipnja stiže u Dover. Izražavajući osjećaje naroda, gradske joj vlasti dolaze čestitati u ime njezinih »smjernih i vjernih podanika«. Kočija joj je ispregnuta, narod ju nosi. Put do Londona je trijumfalan. S obje strane ceste tiska se zbijena svjetina, nagnula iz okolnih sela, i uzvikuje: »Živjela kraljica Karolina! Zauvijek kraljica Karolina!« U glavnome gradu doček je još veličajniji. Kliče joj sa svih prozora. A kad Karolina prolazi ispred kraljevske palače, uzvici 'hura' postaju zaglušni.

Stjeran u škripac, ministarski kabinet odlučuje pustiti neka pukne bruka. Ako mora iznositi »neugodna otkrića«, iznositi će ih. Poruku u tom smislu Juraj IV šalje Domu lordova: »Njegovo

178

Philippe Delorme

je Veličanstvo željelo da se rasprave koje njegovu narodu mogu biti samo mučene, a njoj će i biti, vode u tajnosti kabineta, no povratak kraljice u Englesku nije mu ostavio tu mogućnost.«

Da izbjegne publicitet oko ove delikatne afere, premijer, lord Liverpool, traži da ju ispita odbor od petnaest ljudi izabranih među članovima Parlamenta. Jer, »pitanje preljuba počinjena izvan zemlje, sa strancem, po građanskome pravu samo je uvreda«...

Ali Karolina, uz jaku podršku javnog mnijenja i liberalnog tiska, posredstvom svoga odvjetnika baruna Broughama, pridobiva Donji dom. Vratila se u Englesku da dobije javnu zadovoljštinu, a ne da joj sudi tajni odbor! Međutim, ministarski kabinet odbija njezin zahtjev pozivajući se na »dostojanstvo krune i državni interes«. Tada kraljica preko lorda Dacrea podnosi molbu s izjavom da se spremna sama obraniti pred lordovima. Grof od Liverpoola, pak, ulaže bili - zakonski prijedlog - da se Karolini oduzmu »naslovi, povlastice, prava i prednosti kraljice i supruge kralja na prijestolju«. Ako prijedlog bude izglasan, Juraj IV bit će oslobođen tog užasnog braka. Uostalom, nije li se Karolina na oči gled cijele Europe pokazivala s ljubavnikom niska roda? »(Nije li), zaboravljajući svoj položaj, svoje dostojanstvo, zanemarujući svoje dužnosti prema suprugu i prema sebi samoj, na različitim mjestima održavala kažnjive i preljubničke odnose s rečenim Bartolo-meom Bergamijem?«

Postupak započinje 20. kolovoza 1820. godine. Znatiželjna masa gura se oko Westminsterске palače, ali u dvoranu smiju ući samo pripadnici plemstva i novinari. Slijedi povorka svjedoka optužbe. Njezina sobarica tvrdi da se jedne večeri u Napulju, izašavši iz opere, Karolina »rano vratila kući i, pošto se tobože povukla u svoju ložnicu, otišla je u Bergamijevu spavaonicu...« Indiskret-

XIII. Karolina od Braunschweiga

179

na služavka je »sutradan pažljivo pregledala u kakvome je stanju kraljičina postelja, a u kakvome Bergamijeva. Rezultat tog ispitivanja bio je dokaz da je preljub izvršen, jer mali putni krevet u kojemu je Njezino Veličanstvo običavalo spavati uopće nije bio zgužvan, a u Bergamijevoj postelji bili su vidljivi otisci dviju osoba. Osim toga«, prema iskazu iste svjedokinje, »u krevetu su otkriveni mnogi znakovi koji nedvojbeno odaju što se događalo te noći.« Takve brbljarije nisu nikoga ni u što uvjerile. Optužba na koncu nije u stanju dokazati flagrantni delikt, premda Karolinino ponašanje ukazuje da ima »ozbiljnih indicija«. Zaludu glavni soli-citor smatra da su se »princeza i tekliè Bergami oèito ponašali kao ljubavnici, odnosno, danju kao muž i žena, a noću radili sve što je u njihovoj moći da se ne odvoje«.

Pritom, obrana njezina branitelja Henryja Petera Broughama, koja traje dva dana, rijetko je krasnorječiva: »Napadnute su nevinost i èistoaèa moje slavne klijentice, ali ja èvrsto vjerujem da æe se sramotni pokušaji njezinih klevetnika okrenuti protiv njih samih. (...) Zar æete vi, koji ste u ovome èasu najviši od engleskog zakona priznat sud, na temelju iskaza tako gnjusnih, tako besramnih krivokletnika, potvrditi ovu èudovišnu optužbu, optužbu kojoj je cilj ukaljati èast engleske kraljice? Sto æe reæi engleski narod, što æe reæi svijet ako na temelju ovakvih dokaza, vi koji ste i suci i zakonodavci, prihvatite bili kojim bi zauvijek bila osramoæena jedna nedužna žena?«

Je li Karolina zaista bila kriva, ili samo jako nepromišljena? Uglavnom, lord Liverpool odustaje od postupka. Ali kraljica ne misli da je dobila zadovoljštinu. Ona želi sudjelovati na krunidbi onoga koji je, usprkos i protiv svega, i dalje njezin suprug. Juraj

180

Philippe Delorme

IV ne popušta, što ponovo izaziva njezin bijes, te odgovara buntovnièkim proglasom: »Zakon je samo krinka za tiraniju, a vlast instrument despotizma!«

Na dan krunidbe, 19. srpnja 1821. godine, Karolina veæ u šest sati ujutro odlazi iz svoga doma u Westminsterску opatiju. Zabranjen joj je ulaz, ona se dostojanstveno povlaèi. Njezin posljednji službeni akt bit æe pismo koje sutradan

upuæuje canterbu-rvjskom nadbiskupu, u kojemu ga obavještava da i ona æeli biti okrunjena. Veæ dugo bolesna, slomljena tom zadnjom uvredom, samo nekoliko dana kasnije, 7. kolovoza, Karolina umire. Prema njezinoj æelji, tijelo joj poæiva u katedrali u Braunschweigu, moæda jedinome gradu u kojemu je bila uistinu sretna...

XIV.

Izabela II. Španjolska

(1830-1904)

Hrabra i nestalna

POVRATKOM Ferdinanda VII. napriestolje, 1814. godine, zapoèinje jedna od najmraènijih vladavina u povijesti Španjolske. Krvava tiranija, poduprta najcrnjim vjerskim mraènjaštvom, osvaja latinsko-ameriæke kolonije. Treæi put udovac, klimava zdravlja, taj Sire tuænog lika još uvijek nema potomstva. Stoga se 8. prosinca 1829. godine ponovno æeni, i to vlastitom neæakinjom, Marijom Kristinom Bourbon Sicilskom, sestrom vojvotkinje de Berry. Nasljednici Karla V nikada se nisu bojali posljedica krvnih veza! U oæujku 1830. godine mlada je kraljica veæ trudna. Ferdinand tada ukida salijski zakon, koji je u prethodnom stoljeæu nametnuo Filip V, vojvoda d' Anjou i unuk Luja XIV, utemeljitelj španjolske dinastije Bourbona. Time æe dijete koje se treba roditi, bila kæi ili sin, moæi naslijediti krunu. U Palacio Oriente u Madridu, 10. listopada 1830. godine, upravo se i rada mala infantkinja. Krštena Izabela, kao zakonita nasljednica prijestolja nosi naslov princeze od Asturije. I kada je tri godine kasnije, 29. rujna 1833. godine, preminuo Ferdinand VII.,

184

Philippe Delorme

ona je proglašena kraljicom Izabelom II. Namjesništvo je povjereno njezinoj majci Mariji Kristini.

Meðutim, Don Carlos, mlaði brat pokojnoga kralja, ne kani dopustiti da ga se samo tako liši njegovih prava. Sebe smatra »Njegovim Veliæanstvom Karlom V«, legitimnim kraljem Španjolske i Indije. Oko sebe okuplja visoko sveæenstvo i pristaše apsolutizma, ali i Baske i Katalonce koji æele saèuvati svoje tradicionalne slobostine. Liberali, naprotiv, podupiru namjesnicu Mariju-Kristinu i sebe nazivaju »kristinistima«. Tako zapoèinju tri karlistiæka rata, koji æe pola stoljeæa razdirati Španjolsku. Prvi æe trajati sedam godina. Kraljica Marija Kristina mora, 1840. godine, bjeæati u Francusku. Osramoæena tajnim brakom s Fernan-dom Munozom, bivšim narednikom i sinom neke seljanke, trgovkinje duhanom, izgubila je poštovanje i podršku naprednjaka. Taj æe polutajni par imati osmero djece! Novinari su se rugali: »Namjesnica je dama koja je udata tajno, a trudna javno.«

Cortesi²¹ su vlast povjerali generalu Baldomeru Esparteru, koji se istaknuo u borbi protiv Don Carlosa i dobio naslov »vojvode Pobjede«. Ali, u Španjolskoj XIX. stoljeæa ništa nije duga vijeka! U srpnju 1843. godine general Manuel Ramon Narvaez vojnim udarom ruši Espartera i uvodi diktaturu. Èetiri mjeseca poslije toga, Izabela II., stara trinaest godina, proglašena je punoljetnom. Marija Kristina je vraæena na vlast. Njezin je brak ozakonjen, a Mufioz uzdignut na dostojanstvo vojvode od Riansaresa i španjolskoga granda²².

Cortesi, naziv za španjolske i portugalske staleške skupštine, kasnije parlamente (prev.)

Grand, pripadnik najvišeg plemstva u Španjolskoj (prev.)

XIV. Izabela II. Španjolska

185

Mladoj kraljici, baš kao i njezinoj mlaðoj sestri Lujzi Fernandi koja je roðena 1832. godine, treba naæi supruga. To je dræavno pitanje, no ubrzo postaje i meðunarodnim! Francuski kralj Luj Filip i engleska kraljica Viktorija na kraju æe se sloæiti da Izabelu treba udati za njihova roðaka, don Francisca de Asis de Borbon, vojvodu Cadiza, koji je zbog homoseksualnih sklonosti dobio nadimak »Paquita«. Britanske novine nazivaju ga »impotentnim tupoglavcem«. Cini se da je zaista imao neku malformaciju uri-narnog kanala. Mokraæovod mu nije išao do kraja, nego je završavao u korijenu penisa, tako da je morao mokriti èuèeæi! Namirisan, kræljjav, bigotan i namazan pomadama, Francisco de Asis nikako se nije mogao dopasti buduæoj mladenki. Uostalom, posao »æe biti obavljen bez njezina pristanka, nauštrb njezine sreæe, protiv èasti i protiv morala«, piše jedan njezin biograf.

Marija Kristina, navodno, ipak nije htjela vršiti pritisak na svoju kæer. Kada je primila u audijenciju Bressona, francuskog ambasadora, nije mu sakrila svoju odvratnost prema tom »roðaku za kojega se ne zna je li uopæe muškarac«: »Jeste li ga vidjeli, jeste li ga èuli? Ti bokovi, taj hod, taj piskutavi glas... Nije li to pomalo zabrinjavajuæe, malo èudno? I da je s dvadeset i èetiri godine još uvijek djevac!«

Meðutim, kraljica majka promijenila je mišljenje. A Izabela je prolila galon suza, lupala nogama i na kraju pokorno pustila da ju odvedu pred oltar. Na svoj šesnaesti roðendan, 10. listopada 1846. godine, Izabela II. udaje se za upitnoga Francisca de Asisa, dok se njezina sestra, bolje sreæe, istoga dana udaje za privlaènijeg vojvodu de Montpensiera, sina Luja Filipa. S deset dana slavlja i predstava, vatrometima i koridama pred Madridom se pokušava zataškati neobiènost tog braka.

Od samoga početka Izabela i »Paquita« obostrano osjećaju veliku odbojnost. Zbog kašnjenja posluge, dvorac La Granja, u kojemu će provesti medeni mjesec, nije pripremljen. Sami moraju prostrti postelju, ne mogu naći plahte, pokrivaju se zavjesama iz sobe. Sjećajući se te nezaboravne noći, Izabela će mnogo kasnije povjeriti jednom prijatelju: »Sto bi mislio o muškarcu koji je na sebi imao više čipke od mene?«

Razočarana takvim suprugom, Izabela brzo traži utjehu u naručju drugoga. Sa svojim malo odviše punim obrazima, crvenima od neke kronične kožne bolesti, više je nego osrednje ljepote. Ali zato plavozelene oči, malko izbuljene, daju mladoj kraljici izraz pronicljive, čak izazovne inteligencije. I inače, ne manjka kandidata koji ju žele tješiti! »Lijepi general« Francisco Serrano bez sumnje je prvi primio njezine milosti. Idila je do te mjere indiskretna daje Francisco de Asis, »kralj suprug«, posumnjao. Ljutito se povlači u palaču Prado. Serrano je premješten u Aranjuez... Izabela juri za njim!

U kolovozu 1847. godine Francisco de Asis, dobar kralj, prvi pruža ruku pomirenja. Ako će se njegova supruga »dostojno i pristojno« ponašati, on će zažmiriti. Sto znači, ako bude obzirna prema njegovu položaju jer, kako je objasnio svome ministru unutrašnjih poslova: »htjeli su uvrijediti moje supružansko dostojanstvo, a to je tim gore što ja ne postavljam velike zahtjeve. Znam da me Izabela ne voli i opraštam joj, jer naš je brak sklopljen zbog državnih interesa, a ne iz uzajamne naklonosti. U tom sam pogledu to tolerantniji što ni ja nju nisam mogao zavoljeti. Da su čuvali formu, ne bi mi smetalo što ima ljubavnika. Ali znaš, nije me trebalo vrijeđati. Senor Serrano mora nestati. Nepriročno je govorio o meni. To ne dopuštam.«

XIV. Izabela II. Španjolska

Izabela, dakle, smije i dalje skupljati ljubavnike, samo njezini ljubavni izleti moraju biti manje bućni! Da se spasi privid, Serrano je imenovan zapovjednikom Granade. A kraljica je pustila nekoliko suza, koje je brzo osušio plamen novog ljubavnika. Izabelino srce prvo osvaja neki Valldemosa, učitelj glazbe. Jer, ako želite osvojiti kraljicu, morate biti ili časnik ili umjetnik! Kad padne noć ona često šmugne iz palače i do zore pleše, inkognito, na kakvoj verbena, prigodnoj proslavi u četvrti.

U listopadu 1848. godine, nakon Valldemosa i mnogih drugih, Izabela baca oko na privlačnog markiza Bedmara, koji se potajno nastanjuje u malome apartmanu ispod kraljičine sobe. Francisco de Asis opet izigrava uvrijeđena muža i prijeteći da će dati »na kraljičin balkon objesiti sve njezine ljubavnike«. Balkon sigurno ne bi bio dovoljno velik...

Dana 14. veljače 1850. godine premijer Narvaez obavještava cortese da je kraljica »vrlo vjerojatno ušla u peti mjesec trudnoće«. Ma što mislio o tome, Franciscu de Asisu nije na kraj pameti ne priznati to nevjerojatno očinstvo: »Time bih samome sebi prerezao grkljan. (...) Ako mi kraljica podari sina, zakonitog nasljednika Krune, bit ću netko u očima Španjolaca. Ako ne, ja sam ništica.«

Dijete se rađa 12. srpnja 1850. godine. Dobiva ime Ferdinand, odmah nakon krštenja umire. Francisco de Asis daje izraditi gipsani i voštani odljev maloga leša. Možda želi otkriti sličnost s pravim ocem... Sljedeće godine, 20. prosinca 1851., kraljica donosi na svijet djevojčicu kojoj daje svoje ime. Već dvije godine njezin je ljubavnik živahan časnik don Jose Maria Ruiz de Arana. Svojski nagrađen što je zažmirio na jedno oko, Francisco de Asis ponosno na srebrnome pladnju pokazuje novorođenu djevojčicu dvoru. Poslije

toga, lakoumna će kraljica španjolskim Bourbonima podariti još tri infanta i pet infantkinja. Samo će jedan dječak doživjeti zrelo doba: budući kralj Alfons XII., čije se očinstvo pripisuje kapetanu Enriqueu Puigu Moltou, jednom od mnogih vitezova u službi Njezina Veličanstva.

Dana 2. veljače 1852. godine Izabela je na blagoslovu nakon porođaja u crkvi Gospe iz Atoche, zaštitnice Madrida, kada ju ranjava stari franjevac iluminat Martin Marino. Na sreću, oštricu je iskrenuo fišbajn na stezniku, pa se kraljica izvukla s lakšom ranom. Šuška se, bez dokaza, da je atentat naručio »kralj suprug«. Kad bi se oslobodio svoje lakoumne supruge, Francisco de Asis mogao bi preuzeti namjesništvo u ime svoje malodobne kćeri, koja bi postala »Izabela III.«...

U međuvremenu, reacionari iskorištavaju situaciju. Raspuštaju cortese, obnavljaju monarhistički ustav. U ljeto, 28. srpnja 1854. godine izbija ustanak na čelu s generalom Leopoldom O'Donnellom. Kraljica majka Marija Kristina opet mora u izbjeglištvo. Nećemo nabrajati sve državne udare, pobune i pro-nunciamentos²³ u kojima će se dvanaestak godina sukobljavati generali O'Donnell, Espartera i Narvaez i naizmjenice osvajati i gubiti vlast. U takvim nestabilnim prilikama Izabelina je uloga sve više formalna. Ipak, 23. travnja 1868. godine umire Narvaez i kraljica daje u zadatak Gonzalesu Bravu da formira kabinet, u koji za ministra pomorstva, a zatim i za intendanta kraljevske palače postavlja

Carlota Marfiorija, svog trenutnog ljubavnika, jednog lijepog vojnika, sina talijanskog kuhara.

Pronunciamiento, španj., vojni puè (prev.)

XIV. Izabela II. Španjolska

189

To nedostojno imenovanje bila je kap koja je prelila èašu. Izabela je odavno izgubila svu svoju popularnost. Njezin skandalozan život opæ je poznat. Za boravka u San Sebastianu, 18. rujna 1868. godine sreæe se s Napoleonom III. Ondje doznaje za pobunu flote u Cadizu, koju vodi general Juan Prim, a podržava ga njezin bivši ljubavnik Serrano. Kraljica mora bježati iz Španjolske. Prvo se sklanja u Pau, a zatim odlazi u Pariz. Iskorištava priliku i konaèno se rastaje od Francisca de Asisa, koji se pak sa svojim ljubavnikom Menesesom smjestio u dvorcu d'Épinay-sur-Seine, na istoku glavnog francuskoga grada.

Nakon èetvrt stoljeæa stvarne vladavine, èetrdesetak funkcija, više građanskih ratova i buna, dva atentata, neodređenog broja ljubavnika i deset trudnoæa, Izabela je stekla pravo na zasluženou mirovinu. Doduše, još nije napunila èetrdeset godina, no izgledom je veæ potrošena, umorna, izoblièena od debljine, podbuhla lica izrovana ekcemom. Na kraju ona sama, 25. lipnja 1870. godine, »slobodno i dobrovoljno« abdicira u korist svoga jedinca, kojemu je trinaest godina.

»Riješila sam se velikog tereta!« reæi æe bacajuæi se na sofu. Nakon jednog talijanskog kralja i kratkog republikanskog iskustva, Španjolska æe 1874. godine Alfonsu XII. vratiti majèino prijestolje.

Što se tièe Izabele, ona æe poživjeti još trideset godina. »Grofica Toledo« živi u Parizu, u posebnoj, razmjerno skromnoj palaèi nedaleko avenije Kleber, koja je u njezinu èast prekrštena u »palaèu Kastilja«. U njoj æe, u zimu 1883/84. godine, primiti Francisca Serrana. »Lijepi general« izgubio je svu svoju privlaènost te kraljica sa svojstvenom joj neusiljenošæu uzvikuje: »Kako si ostario! Bože kako si ostario!« Španjolce, koji joj se sve rjeđe dolaze pokloniti, svrgnuta vladaricapita: »Što mislite o mome sinu?« Poslije,

190

Philippe Delorme

nakon smrti Alfonsa XII. i posthumnog rođenja Alfonsa XIII: »Sto mislite o mome unuku?« A kada za svoj stol posjedne ambasadora Leona de Castilla, podrugljivo æe mu dobaciti: »Znam što misliš! U sebi kažeš: 'zauzeo sam mjesto Francisca de Asisa.' Mogu ti reæi da to uopæe nije teško!«

Izabela polako, u društvu svoje dvorske dame, vojvotkinje Almodovar, i komornika grofa Parcenta, zalazi u godine. Posljednji ljubavnik razvedrava njezin suton. Svojom besprijekornom odanošæu taj Haltmann, Židov iz središnje Europe sa zavodnièkim brkom, gomila funkcije tajnika, riznièara, upravitelja i povjerenika. S vremena na vrijeme Izabela odlazi u Épinay, gdje boravi sve smežuraniji Francisco de Asis, s »izrazom izbljedjele lutke«. On æe se ugasiti u gotovo osamdesetoj godini, 17. travnja 1902. Izabela æe za njim u grob dvije godine kasnije, 9. travnja 1904. Prehladila se kad je, nekoliko dana ranije, primala bivšu caricu Eugeniju, još jednu relikviju jednog bivšeg doba.

XV.

Marija Bonaparte

(1882-1962) Slobodna i nezadovoljena

francuskoj kraljevskoj obitelji žene su èesto bile na zlu

^y glasu. Moramo li spominjati izmišljene preljube Leticije Ramolino, slavne »Gospode Majke« koja je navodno zaèela Na-poleona, ili nekog od njegove braæe, u tajnoj vezi s grofom Mar-beufom, guvernerom Otoka ljepute24? A tek svima poznati nestašluci buduæe carice Josephine, rođene Rose Tascher de la Pagerie? Ta sladostrasna sanjarka, Kreolka s Martiniquea koja je postala caricom, nikada nije škrtarila na svojim èarima. Vesela udovica poslije smrti prvoga supruga, Aleksandra de Beauharnaisa, giljotiniranog za Terora, unovèujuæi svoje draži krèi put do vlasti. Ljubavnica, između ostalih, i zavjerenika Barrasa, oko joj zapinje za jednog mladog korzikanskog vojnika neugledne vanjštine, ali u kojemu ona nasluæuje velike moguænosti. Dana 9. ožujka 1796. udovica Beauharnais ustupa mjesto Korzika (prev.)

194

Philippe Delorme

generalici Bonaparte. Postat æe suprugom Prvoga konzula, zatim francuskom caricom. Njezina kæi Hortenzija poæi æe majèinim stopama. Protiv volje æe biti udana za Luja Bonaparteu, mlaðeg Napoleonova brata, vjeènog bolesnika naèeta posljedicama sifilisa. Iz osvete takvoj zloj sudbini, ona se sa svom strašæu predaje zagrljajima Charlesa de Flahauta, okorjela zavodnika, kopileta de Tallevrand, kojemu raða nezakonito dijete, buduæeg vojvodu de Mornvja. Moramo li spominjati Paulinu Borghese, vatrenu carevu sestru koja gola pozira kiparu Canovi i skuplja ljubavnike? Ili princezu Mathildu, koja se propustila udati za svoga roðaka, buduæeg Napoleona III., a poslije æe, rastavljena od supruga Anatola De-midoffa, živjeti u suložništvu s kiparom Alfredom de Nieuwer-kerkeom...

Kako se proslaviti kad nam je rođenjem suðeno da nosimo ime najveæeg èovjeka u povijesti Francuske... i pritom

pripadamo ženskome spolu? Princeza Marija voljela je reæi: »Ako itko ikada napiše moju biografiju, neka ju naslovi Posljednja Bonaparte. Moji roðaci po kraljevskoj lozi sami su Napoleoni.« Kao carevoj pra-praneæakinji, pripala joj je èast da bude samo princeza poput svake druge i da, u klopki raskoši i konformizma svoje kaste, pomodarstvom potiskuje frustracije. Prije nego što je strgnula veo privida, morala je voditi teške borbe, katkada posrtati i, uz opasnost da se izgubi, osloboditi se predrasuda jednog jako uskogrudnog svjetonazora. Možda je samo nastavljala buntovnu tradiciju svoje loze? Meðutim, ono za što se ona hrabro i nepopustljivo borila nije tražilo nièiju krv. Jer njezina su sunca Austerlitz sjala nad još uvijek mraènim poljima psihe.

XV. Marija Bonaparte

195

Ako tome dodamo njezino uvjerenje da je ljudska narav nasljedna, Marija zna komu duguje svoju. Uz strastvenost svoga praprastrica, Napoleona I., još je više naslijedila neukrotivost svoga prapradjeda Luciena Bonaparte. Kao predsjednik Vijea pet stotina, on je pomogao da njegov brat 18. brumairea sruši Direktorij. Bez njega ne bi bilo Konzulata ni careve epopeje. Prognan kasnije zbog ljubavi jedne žene, Lucien odbacuje talijansko prijestolje i bira slobodu boemštine, piše pjesme, prouèava kukce i zvijezde.

Od njegovih dvanaestoro djece, deveto æe biti Pierre Bonaparte, crna ovca obitelji. On mora bježati iz Rima jer je ubio èasnika papinske garde. Putuje u Južnu Ameriku, Sjedinjene Države i na Istok, zatim se s ljubavnicom nastanjuje u belgijskim Ardenima. Nekoliko mjeseci prije pada Drugog carstva, 1870. godine, taj pustolovni princ u svaði ubija nekog novinara. Marija Bonaparte æe napisati: »Voljela sam ubojice, bili su mi zanimljivi. Nije li to bio i moj djed kad je ubio novinara Victora Noira? A moj pra-prastric Napoleon, kakav velebni ubojica!«

U više-manje tajnom braku s Ninom Ruflin, kærkom obiènog radnika ljevaèa, Pierre æe imati dvoje djece, Rolanda i Jeannu. Za Ninu, svoju baku, Marija Bonaparte æe reæi da je bila »prava fa-lièka žena«. Frojdovskim žargonom to bi znaèilo da je dominirala i ureðivala život svoga nesretnog sina, èasnika stasala u vojnoj školi Saint-Cyr, kojega je 1880. godine oženila za Marie-Felix Blanc, prebogatu nasljednicu Francoisa Blanca, osnivaèa kockarnica u Monte Carlu. »Moja poetièna i sanjarska majka raspjevane duše«, reæi æe za nju princeza Marija, iako ju nije upoznala. Nesretna mlada žena jedva je 2. srpnja 1882. godine donijela na svijet

196

Philippe Delorme

slabašnu kær jedinicu i nakon èetiri tjedna, slomljena razoèaranjem u ljubav i tuberkulozom, umrla.

Za »Mirni«, koja nasljeđuje veæi dio majèina imutka, zapoèinje bezbojna sudbina siroèeta. Od dojlja do guvernanti i odgojiteljica, samotno djetinjstvo u velikoj obiteljskoj vili u Saint-Cloudu, nad kojom lebdi golema sjena »Dobre Mame«, apsolutne gospodarice svih mjesta i biæa. Djevojèica zamišlja da je ta neumoljiva pretkinja, u pasivnom dosluhu s njezinim ocem, uklonila njezinu »Mamicu« kako bi joj otela bogatstvo. I princeza æe mnogo kasnije zabilježiti: »Sukob između silne ljubavi za obožavana oca i strave zbog njegovih zamišljenih zloèina razdirao je moje djeèje srce.«

Anarhisti i ubojice, Ravachol, Henry, Vaillant ili Jack Trbo-sjek, njezini su tajni junaci. Sa sedam i po godina, izranjena zbiljom, Marija bježi u snove. Penje se na »zvjezdano stablo«, u bilježnice, koje naslovljava Gluposti, na engleskom i njemaèkom jeziku zapisuje svoje najskrovitije misli, sublimirajuæi na taj naèin strahove i fantazme. Mladenaèka ljubav za tajnika njezina oca, Antoina Leandrija, plavooka Korzikanca, donosi joj u šesnaestoj godini pravi pakao. Bio je to posve nevin flert, no ona je nesmotreno pisala kompro-mitirajuæe poruke. Više od èetiri godine Lenadri æe, gnjusni ucjenjivaè, skupo naplaæivati svoju šutnju, sve dok se Marija konaèno ne odluèi povjeriti ocu, koji joj prljavoj osobi isplaæuje sto tisuæa franaka. Taj neugodan dogaðaj ostavit æe trajne posljedice na njezinoj ranjenoj i izmuèenoj duši. Opsjednuta strahom od smrti, Marija se boji zaraze, sanja da æe biti lijeènica, »secirati mrtvace«. Uvjeren je da boluje od tuberkuloze. Misli da æe, poput majke,

XV. Marija Bonaparte

197

umrijeti mlada. Meðutim, roðendani se nižu, a prosci naguravaju, privuèeni mirazom nasljednice Blancovih kockarnica.

»Muèno mi je od te pohlepe, naroèito kad hini ljubav«, ljuti se Marija. Źele ju dati za princa Hermanna od Saxe-Weimara, ili pak za buduæeg princa Luigija II. od Monaka. Na kraju se, 22. studenog 1907., u dvadeset i petoj godini udaje za Đuru Grèkog, drugoga sina Đure I., kralja Helena. To je plavokos i otmjen kraljeviæ kojemu ona odmah daje nadimak »Seæerko«. Uvjeren je da je postala samostalna, ona razdragano naruèuje bajkovitu opremu. Nada se da je konaèno našla muški, oèinski, zaštitnièki lik koji joj je toliko nedostajao.

Na njezinu žalost, princ Đuro joj ne uzvraæa iskrenom ljubavlju. Neskladan brak na kraju je razoèarava. Bez skanjanja æe, mnogo kasnije, opisati svoju prvu braènu noæ: »Uzeo si me te veèeri na brzinu, grubo, kao da se

moraš prisiljavati, i pravdao se: 'Mrzim i to i tebe. Ali moramo ako hoæemo djecu.'
«Na drugome mjestu ona se æali: »Tvoje tijelo ne podnosi æensko, ono djeviæanski æisto i strasno pripada jedinome Prijatelju.« Taj »jedini Prijatelj« je princ Valdemar Danski, mladi Ðurin ujak. Njihovo dvoje djece, Pierre i Eugenie, tog æe nezaobilaznog tatinog druæbenika zvati »Papa Tivo«, »Tata dva«...

Cijeli æe æivot Marija imati problema s prihvaæanjem svoga tijela i stalno æe morati potvrðivati svoje zavodniæke moæi. Zbog toga se, u tom uzaludnom traganju, podvrgava mnogim estetskim operacijama, prvo popravlja nos, zatim grudi. I u pisanju pronalazi moguænost bijega. Uoæi Prvog svjetskog rata oko sebe okuplja umjetnike, pisce i politiæare. Upušta se u tajne i kratkotrajne veze koje joj ne donose zadovoljenje. Doživljava »orgijas-tiæke dane« s jednim svojim æurjakom. Zatim kratka epizoda u

198

Philippe Delorme

zagrljaju suprugova komornika: »Prizori iz moje spavaæe sobe. E. proecox«, biljeæi razoæarano i ujedno znanstveno hladno.

Za vrijeme Balkanskog rata baca se na spašavanje grækih ranjenika, kojom prilikom postaje ljubavnicom mladog ævicarskog kirurga Alberta Reverdina. »Baš me briga što padaju carstva! Veæeras me poljubio u usta«, zapisat æe u trenutku oduševljenja. No, njezin najpoznatiji ljubavnik bit æe Aristide Briand²⁵. Pod njegovim utjecajem princeza postaje republikankom, deklarira se ateis-ticom, odlazi na mitinge socijalista, æita Trockog i Lenjina. Socijalistiæki tribun, viæe puta predsjednik Savjeta, stariji od nje dvadeset godina, Briand prvi pobuðuje u njoj osjeæaj »sreæe što je voljena«. Ali, ljubavni æar brzo se pretvara u »njeænu i dragu naviku«, u prisno prijateljstvo.

Poslije æe Marija dugo biti u vezi s jednim uspješnim lijeænikom, neodoljivim Don Juanom, kojega ona zove »Veliki brat«. Veza je tajna, jer je on suprug njezine najbolje prijateljice. Njihova avantura zapoæinje 22. prosinca 1922. godine. Iako je hladno, par se potajno gubi u æumi u Chevilleu i vodi ljubav na ledenom prostiraæu od otpalog lišæa... Je li besramno ovako otkrivati pojedinosti iz nemirnog i burnog intimnog æivota æene koja za sebe kaæe da je u vjeænoj potrazi za vlastitom istinom? Sama se Marija Bonaparte, i to dobrovoljno, do kraja ispovjedila u svom intimnome dnevniku koji je nasloвила Muækarci koje sam voljela. Nije li u svojoj Obrani biografije preporuæila da se, »iz zapravo svetogrdnog pijeteta ne cenzuriraju

Aristide Briand, francuski politiæar (Nantes 1862 - Pariz 1932), dobitnik Nobelove nagrade za mir 1926. godine.

(Prev.)

XV. Marija Bonaparte

199

najpotresniji, premda za neke posve neprihvatljivi reci. (...) A to su reci intimnih zapisa, pisma i dnevnici«? æudi za slobodom no, kako i dalje ne uspijeva doæivjeti ljubavni uæitak, Marija svoju frigidnost pokuæava izlijeæiti dvjema ginekoloækim intervencijama kod profesora Halbana u Beæu. Tim se barbarskim operacijama klitoris kirurækim putem pribliæavao uterusnom kanalu, æto je, navodno, trebalo pomoæi doæivljavanju spolnog uæitka. U ælanku u kojemu se zalaæe za pravo æene na spolni uæitak, objavljenome u travnju 1924. u æasopisu Bruxelles medical²⁶ pod pseudonimom A.-E. Narjani, ona tu metodu æak s oduševljenjem preporuæa.

Svoje komplekse, koji se pretvaraju u opsesiju, ipak nije uspjela izlijeæiti. Vjerojatno bi ju tjeskoba i osamljenost slomili da nije uz postelju svoga oca na umoru proæitala Uvod u psihoanalizu nekog Sigmunda Freuda. Odmah se, preko doktora Renea La-forguea, jednog od njegovih prvih uæenika u Francuskoj, povezuje s beækim lijeænikom. Freud ju u poæetku ne æeli primiti, premda se bezgraniæeno divi Napoleonu... joæ viæe Bonaparteu. Marija se boji, s razlogom, da je ne shvati kao »ispraznu, zahtjevnu i nepodnoæljivu svjetsku damu«. Povjesniæarka Elisabeth Roudinesco objaænjava: »To je vrijeme kada je Freud slavan. U poæetku nije ozbiljno shvaæao tu princezu. Ipak, znatiæelja je velika. Napoleonova praunuka, nije æala! Prevladava znatiæelja, zatim interes, na kraju privræenost.« Susret donosi veliko iznenaðenje. Marija je doæla traæiti »penis i normalno doæivljavanje orgazma«. A pronaæla je »Oca« koje-

Medicinski Bruxelles (prev.)

200

Philippe Delorme

ga od djetinjstva traæi: »Dojam koji je ostavio na mene prelazi sva moja oæekivanja. Ponajviæe ta neizmjerana blagost æto zraæi iz njega, i velika snaga. On suosjeæa s cijelim æovjeæanstvom, razumije ga, a mi pojedinci tek smo neprimjetna kap u moru.«

U proljeæe 1928. godine Marija Bonaparte odlazi iz Austrije ovjenæana slavom da ju je analizirao Uæitelj. Otada svu svoju energiju i bogatstvo stavlja u sluæbu Stvari. Na dan 4. studenog 1926. godine postaje suosnivaæicom Psihoanalitiækog druæstva u Parizu, kojemu poklanja prostoriæe na bulevaru Saint-Jacques. U ono doba, za druæstvo u

kojemu se ona kreæ jedan takav angažman naprosto je nezamisliv. Naposljetku, princeza Marija sama je priznala da je malo èudna! Na kaminu svoje raskošne vile u Saint-Cloudu, skrivene u velikome parku, ona u staklenoj kutiji drži lubanju, uvjerena da je to lubanja Charlotte Cordav²⁷. Prièa se da je, kada je njezin sin Pierre operirao krajnike, naložila da se djetetovi krajnici isprže i da ih je pojela! »Htjela je znati kakav je okus ljudskoga mesa«, objasniti æe njezin neækak, princ Mihovil Grèki, u intervjuu za èasopis Point de vue²⁸. »Bila je razoèarana. Pierreovi krajnici zadržali su okus etera.«

Druga poznata prièa o njoj govori o susretu s nekim ekshi-bicionistom, kojega je jedno jutro srela u Bulonjskoj šumi. Tip je pred njom rastvorio kišni ogrtaè. Princeza je uzela lornjon da bolje vidi o èemu se radi. Nakon pomna ispitivanja, postavila je dijagnozu: »Jako zanimljivo. Evo moje posjetnice. Posjetite me sutra.« Covo, naravno, nikada nije došao...

Charlotte de Cordav d'Armont (1768-1793), giljotinirana francuska revo-lucionarka. Da osveti Źirondince, probola je Marata u kadi. (Prev.)

Gledište (prev.)

XV. Marija Bonaparte

201

Ipak, uza sve te anegdote i nastranosti, ona æe 1938. godine spasiti Freuda iz nacistièkih kandži. Nagovoriti æe ga da s obitelji emigrira u Englesku i platiti za njega basnoslovno skupu »izlaznu pristojbu« kojom je uvjetovana njegova dozvola za izlazak iz zemlje. Do svoje osamdesete godine Marija Bonaparte pretvoriti æe se u strogu èuvaricu Freudova nauka, toliko strogu da æe ju njezini neistomišljenici u šali prozvati: »Freud mi je rekao«. Njezin znanstveni doprinos danas je možda pomalo zastario, ali je zato njezin doprinos širenju psihoanalize neupitan. Princeza je više žena od akcije nego teoretièarka. Od svih njezinih knjiga pamti se samo psihobiografija Edgara A. Poea. Ona je ujedno i izvršna prevoditeljica.

Naposljetku, dugujemo joj pokretanje Revne francaise de psychanalyse²⁹, èasopisa koji financira vlastitim novcem. Ali, ona zauvijek »ostaje vezana za prošlost«, žali povjesnièarka Elisabeth Roudinesco. »Postaje njezinim simbolom i slabo razumije razvoj francuskog psihoanalitièkog pokreta. Kao da se vratila konformizmu svoje obitelji. Od 1945. godine Marija Bonaparte postaje koènicom napretka tog pokreta...«.

Malo prije smrti od akutne leukemije, 21. rujna 1962. godine u klinici u Saint-Tropezu, i odlaska na posljednji poèinak u Grèku, uz kralja Đuru, pri punoj je svijesti razoèarano napisala: »Bilanca. Kraljevski pasoš. Nema poreza. Nema carine. Kraljevski ispraæaj uz muziku. Nacionalna himna... za život promašene žene.« Buran život Marije Bonaparte, njezino neumorno traženje istine ne zaslužuju tako strog epitaf.

Francuski èasopis za psihoanalizu (prev.)

XVI.

Princeza Margareta

(1930-2002)

Nesretna i krhka

JEDNE strašne olujne noæi u Glamisu, dvorcu lady Macbeth, rodila se Margaret Rose. Dana 21. kolovoza 1930. godine, u znaku Lava. Glamis tada pripada grofu i grofici od Strathmorea i Kinghorna, djetetovu djedu i baki po majci, dalekim potomcima srednjovjekovnih vladara Škotske. Oèeva loza još je uglednija. Otac joj nije nitko drugi doli vojvoda od Yorka, drugi sin staroga kralja Jurja V. Tako se prvi put, nakon Karla I. 1600. godine, jedan èlan britanske kraljevske obitelji raða u maglovitim predjelima stare Kaledonije...

Godine 1936., nakon burne abdikacije njegova starijeg brata, kratkotrajnoga kralja Eduarda VIII., vojvoda od Yorka postaje kralj Juraj VI. A Margaret Rose ulazi u drugi nasljedni red, jer preko La Manchea salijski zakon nije na snazi. Međutim, na svoje veliko nezadovoljstvo, Margareta ima stariju sestru Elizabetu koja ju u svemu nadmašuje. Na krunidbi njihovih roditelja mlada se buni, jer su njezina dijadema i skuti na haljini manji nego u njezi-

206

Philippe Delorme

ne sestre: »Ja sam zakonita nasljednica zakonitog nasljednika!« Na što Elizabeta odbrusi: »Margareta uvijek hoæe sve moje...«

Nestašna i èesto prgava, mala princeza osvaja sve. Miljenica je svoga oca Jurja VI., koji je prema njoj popustljiv, a ona njemu beskrajno privržen. Odgaja ju guvernanta, kao i njezinu stariju sestru, no Margareta je muškobanjasta.

Obožava jahati, plivati i uzgajati cvijeæe. Jednako tako zna odjevena skoèiti u umjetno jezero u Buckinghamskoj palaèi. Za protokolarnih primanja prva traži šampanjac ili porto, a onda uzvanicama saspe u lice neumjesne primjedbe. A kada joj Elizabeta savjetuje da se pristojno ponaša i neka se ugleda u nju, Margareta odgovara: »Vodite brigu o svome Imperiju!«

Margareta ipak na svoj naèin òuva poloŒaj u Ujedinjenome Kraljevstvu. Njezin prvi sluŒbeni angaŒman bit æ pokroviteljstvo nad Ligom škotske djece. Godine 1937. upisuje se u izviðaæe, prvo kao brownie, juniorka, zatim kao vodiè. Princeza æ uvijek ostati vjerna tom angaŒmanu svojih mladih dana. Za vrijeme rata pojavljivat æ se uz Elizabetu u uniformi Sea Rangera, prkoseæi kiŒi njemaèkih bombi.

Naobrazba koju je dobila od kuænih uèitelja u Windsoru pokazat æ se prilièno manjkavom. Kako je ipak sklonija uèenju od buduæe kraljice, Margareta Œeli studirati povijest umjetnosti. Hoæe li za to imati hrabrosti i snage? Njezini privrŒenici tvrde da je imala lijep glas i da je dobro svirala klavir. Njezin umjetnièki dar veæ joj je 1957. godine donio naslov poèasnog doktora za glazbu SveuèiliŒta u Londonu. Iste godine postaje i prvom predsjednicom Kraljevskog baleta.

Na Elizabetinim zarukama 1947. godine Margareti je tek sedamnaest godina. U to poslijeratno doba ona daje daŒak svjeŒine i

XVI. Margareta Engleska

207

simbolizira nadu u bolju buduænost. Ima neŒto od holivudske starlete, a novinari Œutog tiska smatraju da slièi Avi Gardner. Tanka struka, raskoŒna dekoltea, otvorena i topla pogleda, punih usana, Margareta je uzor moderne ljepotice. Na ukoèeni dvor ona prva uvodi trajne ondulacije i biserne niske. Za milijune Engleza ona æ pedesetih godina biti utjelovljenje bez premca pristojne djevojke osloboðene viktorijanskih stega.

Kad njezina sestra 1953. godine zasjedne na prijestolje, ona mora otiæi iz Buckinghamske palaæe, te ju Œalju u Clarence House, dvorac nove Kraljice Majke. Iste godine uredbom Regency Act³⁰ je odreðeno da æ se, u sluèaju kraljièine smrti, namjesništvo predati njezinu suprugu, princu Filipu, vojvodi od Edinburga, a ne Margareti. Kako nema izgleda da æ jednoga dana naslijediti prijestolje, novinari Margareti daju romantiènu ulogu. Buduæi da nema sluŒbenih prerogativa svoje starije sestre, vjeruje se da æ biti sretna u Œivotu i u ljubavi: »Kao da oko sebe Œiri atmosferu Marije Antoanete.« Naposljetku, nije li ona najljupkija princeza udavaèa? Njezin otac, Juraj VI., rekao je za svoju mladu kaer: »Margareta bi i iz kamenice izvukla biser.«

Dok òeka idealnog muŒa, Margareta ruŒi sva ustaljena pravila ponaŒanja. Posjeæuje noæne klubove, putuje u Rim i Pariz, povjerava Jeanu Cocteauu: »NeposluŒnost je moja radost.« Fotograf Cecil Beaton, koji joj radi sluŒbenu fotografiju za dvadeset i peti roðendan, ovim rijeèima dopunjuje njezin portret: »Princeza Margareta je simbol novih vrijednosti. Razvila se u neovisnu oso-

Uredba o kraljevskom namjesniŒtvu, zakon kojim se regulira tko æ zamijeniti kralj a/kraljicu u sluèaju da je sprijeèen/sprijeèena u vrŒenju duŒnosti. (Prev.)

208

Philippe Delorme

bu koja se viŒe nego bilo koji drugi òlan kraljevske obitelji ne obazire na konvencije... A ona dodaje: »NajljepŒe Œto mogu zamisliti jest to da budem ono Œto jesam«.

U vrijeme kad izgovara te rijeèi, Margareta doŒivljava veliku, joŒ uvijek tajnu ljubav. Juraj VI. bi htio da se uda za Johna Dal-keitha, sina markiza od Buchleucha. U jednom je novinama objavljen popis sedamnaestorice pretendenaata na njezinu ruku. No, gotovo nitko ne zna da se Margareta zaljubila u junaka Drugog svjetskog rata, veterana Rojal Air Forcea, group captama³¹ Petera Townsenda. Prekriven odlièjima, ŒtitonoŒa pokojnoga kralja, zatim intendant Kraljice Majke u Clarence Houseu, Townsend bi, usprkos svojih trideset i devet godina, bio jako prihvatljiv suprug da nije rastavljen i otac dvoje djece...

U proljeæe 1953. godine, u Windsoru, Margareta i Peter izjavljuju jedno drugome ljubav. Da otkloni sumnje, princeza se javno pokazuje sa svojim vjernim prijateljem Billvjem Wallaceom, u kojemu svi misle da vide moguæeg zaruènika. Elizabeta II. doznaje za idilu, traŒi godinu dana razmiŒljanja. Ali, usklaðena baraŒna vatra protivnika odmah ustaje protiv same pomisli na taj brak. Istina je da britanska monarhija, nakon manje od dvadeset godina od abdikacije Eduarda VIII. i njegova vjenèanja s Wallis Simpso-novom, ne moŒe dopustiti novi braèni skandal.

Kraljièin osobni tajnik Alan Lascelles, baŒ kao i Winston Churchill, izraŒavaju svoje negodovanje. I sam vojvoda od Edinburga staje na stranu Townsendovih protivnika. Zli jezici ŒuŒkaju da se protivi zato Œto se on sam nije baŒ proslavio zaslugama u ratu. Zaboravljajuæi Œest Œena Henrija VIII., canterburijski nad-Brigadir kraljevskog zrakoplovstva (prev.)

XVI. Margareta Engleska

209

biskup objavljuje opuskulu kojom potvrðuje nerazrjeŒivost anglikanskog braka.

Margareta ne Œeli vidjeti oluju Œto se nad nju nadvija. »Da su nam barem rekli da ne smijemo biti zajedno«, objasniti æ kasnije. »Ali nitko se nije potrudio neŒto reæi nama.« People otvara vatru 14. lipnja 1953. godine u

moralizatorskom tonu: »Nezamislivo je da jedna kraljevska princeza, treća na popisu nasljednica prijestolja, može i pomisliti na čovjeka koji je bio na sudu zbog razvoda braka. Brak između princeze Margarete i njega u suprotnosti je s kraljevskom i kršćanskom tradicijom.«

Sljedećeg mjeseca, 17. srpnja, na povratku sa službenog putovanja u Rodeziju s majkom, Margareta doznaje da je group captain Townsend imenovan atašeu zrakoplovstva u ambasadi Velike Britanije u Bruxellesu. Golubici će biti petnaest mjeseci odvojeni. Poslije će se viđati potajno. Za to vrijeme, javno mnijenje diže svoj glas. Devedeset i šest posto Britanaca odgovara potvrdno na pitanje Daily Mirrora: »Odobravate li da se Margareta uda za onoga koga voli?«

Dana 21. kolovoza 1955. godine princeza bi se, s navršениh dvadeset i pet godina, mogla slobodno udati, uz uvjet da se odrekne svojih dinastičkih prava i, to što je još mučnije, prava na Civilnu listu³². Premijer Anthony Eden, kojega podržava predsjedatelj Gornjeg doma, ponovo potvrđuje svoje načelno neslaganje s planom: »To bi nanijelo nepopravljivu štetu ugledu Krune.«

Cini se da Townsend ne želi izazivati novu » aferu Wallis Simpson«. Uostalom, hoće li moći ponuditi Margareti i njihovoj

Uredba o državnom financiranju članova kraljevske obitelji (prev.)

210

Philippe Delorme

eventualnoj djeci život na koji je navikla, ne zaboravljajući i svoja dva potomka iz prvoga braka? Par se 12. listopada sastaje u Clarence Houseu i nasamo razgovara cijeli sat i četrdeset minuta. Dva dana kasnije, za vikenda kod zajedničkih prijatelja Jeane i Johna Willis, oni odlučuju prekinuti.

Dana 22. listopada Margareta odluku objavljuje Elizabeti i Filipu. Već sutradan nalazi se s Peterom u Clarence Houseu na oproštajnom sastanku. Zatim šalje jetku poruku primasu anglikanske Crkve: »Možete zatvoriti svoje knjige, nadbiskupe. Neću se udati za Petera Townsenda. Želim da vi prvi budete obaviješteni o tome.« U službenom komunicatu, koji je princeza objavila 31. listopada 1955. godine, ona ističe: »Potpuno sam samostalno donijela ovu odluku...«

Bi li Margareta bila sretnija s Peterom Townsendom? »Vjerojatno ne bih«, odgovorila je u trenutku psihičke slabosti. »Ali, bilo bi mi drago da sam pokušala...« Sto se tiče group captaina, on će se 1959. godine oženiti mladom Belgijankom Marie-Luce Jamagne. S njom će imati još troje djece. Ipak, do smrti u lipnju 1995. godine, nikada neće zaboraviti »jadnu Margaretu«.

Nekoliko mjeseci poslije ponovnog vjenčanja Petera Townsenda, kraljica u veljači 1960. godine objavljuje pristanak na zaruke svoje mlade sestre s Tonyjem Armstrong-Jonesom. Poznati plejboj, fotograf visokog društva, taj iskusan čovjek pobijedio je Townsenda samo zato što nije bio oženjen. Vjenčanje, održano u Westminsterskoj opatiji 6. svibnja 1960. godine, prenosilo je trinaest zemalja i gledalo više od tristo milijuna televizijskih gledalaca. Za tu je priliku Elizabeta II. svome novom šogoru dodijelila naslove grof Snowdon i vikont Linlev.

XVI. Margareta Engleska

211

Je li Margareta sretna? U svakom slučaju, ubrzo će uživati u radostima majčinstva. »Moja djeca ne pripadaju kraljevskoj obitelji. Kraljica im je tetka i to je sve!« Tom doskočicom Margareta želi pokazati da se tijekom godina udaljila od kraljevske obitelji i prijestolja. Zaista, nije baš vjerojatno da bi neki njezin potomak jednoga dana mogao nataknuti britansku krunu. A svoje dvoje djece mogla je podizati razmjerno zaštićene od medijske inkvizicije koja progona djecu njezine starije sestre. U mnogo pogleda David i Sara su najveći uspjeh, možda i jedini, »uklete princeze«.

David se rada u zoru 3. studenog 1961. godine u Clarence Houseu. »Bravo, draga«, navodno joj je dobacio Tony, ganut i izvan sebe od sreće. A Kraljica Majka, koja nije htjela otkazati odlazak na kraljevski koledž u Eghamu, izjavila je: »Divan dan, dražestan dječak.« Iako se nije rodio kraljevići niti je London topovskom paljbom objavio veliki dan, Englezi događaj smatraju važnim. Oko podneva BBC prekida sve emisije i čita komunicat četvorice kraljičinih liječnika. U jedan sat dnevne su novine pune naslova. Daily Mail ne krije zadovoljstvo: »Princeza Margareta zauzima posebno mjesto u srcima naroda Commonwealtha. S takvim roditeljima vikontu Linlevu neće nedostajati talenata!« Čak i jako laburistički Daily Herald mora priznati: »Njegovo rođenje nije glavni događaj dana, ali narod će ipak biti sretan.«

Tri i po godine kasnije, rođenjem Sare Frances Elisabeth, u povijesti Windsora započinje ružičasto razdoblje. Margaretina kći zapravo je četvrta kraljevska beba tog proljeća 1964. godine. Sara otvara oči 1. svibnja, točno u vrijeme breakfasta. Kao ni za njezina brata, ni za nju neće topovska paljba uznemiriti san podanika Njezina Ljupkog Veličanstva. Na ogradu palače u Kensing-

Philippe Delorme

tonu bit æ izvješten skroman bilten: »Princeza i dijete odliènog su zdravlja.«

Prièa se da je Tony, èuvši za porod, sišao u vrt i za svoju princezu nabrao naramak bijelih sunovrata i žutih narcisa. Idila, međutim, nije potrajala. Uskoro neslaganje Margarete i njezina supruga postaje suviše oèito.

Poèetkom sedamdesetih godina neki amerièki psihoanalitièar jako uèeno izvodi zakljuèak da su ekstravagantni šeširi princeze Margarete znak afektivnog poremeæaja. Uèenik doktora Freuda nije posve u krivu. Usprkos rođenju djece, raspada se brak kraljièine mlađe sestre i njezina mondenog fotografa.

Tony je svojoj supruzi otvorio vrata njoj nepoznata svijeta umjetnosti i šoubiznisa. Ona je oèarana, ali sve teže usklađuje svoj život u okviru kraljevske obitelji s tim šik »boemskim« životom. Lord Snowdon je pak suviše nadaren i samosvojan da bi se mogao uklopiti u kalup Windsora. Margareta je pretjerano posesivna i ljubomorna. Godine 1969. par se posvađa. Ipak, konaèni raskid najavljen je tek sedam godina kasnije. A razvod je presuđen 24. svibnja 1978. godine, u gotovo opæoj ravnodušnosti.

Za Margaretu, silazak u pakao poèeo je još prije. Godine 1973. ona se upušta u prilièno buènu vezu s Rodericom Victorom Llewellynom, mladim od nje sedamnaest godina. Fotografija njihove idile, snimljena na Antilima 1976. godine, izaziva skandal. Ona požuruje Tonyja da ubrza brakorazvodni postupak. Roddy 1981. godine ostavlja svoju ljubavnicu i ženi se mladom ženom njegovih godina.

Na poèetku osamdesetih godina Margareta najavljuje nes-tašluke Diane ili Šarah Ferguson. Novinari ju ne maze: »U miniju ili maksiju, s lica ili s leđa, Margareta je ružna.« Valja priznati da

XVI. Margareta Engleska

213

princeza puši èetiri kutije dnevno i mnogo pije. Jedan neuglađeni biograf usuđuje se svoje djelo nasloviti Povijest jednog promašenog života...

Međutim, usprkos ispadima i prividnom nonkomformizmu, Margareta nikada nije izgubila osjeæaj za svoj položaj i podrijetlo. U Londonu živi u velikome stanu u palaèi Kensington, u službi ima deset osoba, među njima i osobnog tajnika. Kako je kraljica rodila prijestolonasljednike, ona se spustila na listi nasljednika, a pred kraj života past æe na dvanaesto mjesto.

Bez obzira na sve, ona i dalje prihvaæa u prosjeku više od dvjesto javnih »angažmana«. Posebno se zanima za zaštitu djece, pokrete mladih i paramedicinske udruge. Između ostaloga, poèasna je predsjednica Saint John Ambulance Association and Bri-gade3i i predsjednica Nacionalnog društva za prevenciju zlostavljanja djece. U Edinburgu i u Torontu po jedna bolnica nosi njezino ime, baš kao i mnoge dobrotvorne fondacije i udruge. »Ukleta princeza« nikada neæe prestati obavljati svoje službene dužnosti, èak ni kada ju vlada Tonyja Blaira izbriše s Civilne liste.

Svako æe se proljeæe povlaèiti na otok Moustique i u Lijepim Vodama³⁴, raju jet-seta u Karipskome moru, viđati svoje rane. Samo ondje ona može biti ono što jest. Ocean, pijesak i rajska priroda donose ravnotežu toj krhkoj ženi. Ondje se može pretvarati da je vedra, ondje ju na lažnome dvoru okružuju lažni prijatelji, poklonici i paraziti. Ona obožava plivati, èavrljati na plaži, srkati koktele...

33 34

Udruga Sv. Ivana za hitnu pomoæ (prev.)

Les Jolies Eaux, naziv vile princeze Margarete sagrađene na terenu koji je dobila za vjenèani dar (prev.)

214

Philippe Delorme

Ali, sudbina nema milosti. Godine 1985. završava na hitnoj operaciji raka na lijevom pluænom krilu. Boje se najgorega, no ona je èvrste građe, brzo se oporavlja. Èini se da se tada podvrgnula nekoj dijete, da je smanjila pušenje. Uostalom, gotovo više nikoga i nije briga. Sada su pod svjetlima pozornice plava princeza od Walesa i strastvena vojvotkinja od Yorka. Margareta je još samo sjena koja blijedi, stara tetka koja je pozvana kad druga »kraljevska gospoda« nisu na raspolaganju, za sporedne uloge...

Premda godine donose mudrost, posljednje Margaretine godine ipak su bolne. Sve slabija nakon dva moždana udara, ona se tiho gasi u snu, u bolnici Kralj Eduard VII. u Londonu, 9. veljaèe 2002. godine. Njezin blizak prijatelj, lord Saint-John of Fawsley komentira: »Imala je buran život, naravno, ali na kraju takvog života, zadnjih desetljeæa, na neki je naèin 'uplovila u mirnu luku'.«

Princeza otoka Moustique pridružila se duhovima dvorca Glamis...

KNJIŽNICI ZELINA

Bibliografija

I. poglavlje - Klitemnestra

1. Bertiere (Simone), Apologie pour Cljtemnestre, Editions de Fallois, 2004.
2. Dictionnaire de la Grece antique, Albin Michel, 2000.
3. Homerova Odiseja, Zagreb, Matica hrvatska, 1950. Preveo Tomo Maretia
4. Euripid, Ifigenija naAulidi, Zagreb, 1961. Preveo Bratoljub Klaiæ
5. Euripid, Elektra, u Græke tragedije, Zagreb, Globus media, 2004. Preveo Koloman Rac
6. Eshil, Orestija I, Zagreb, dramska biblioteka Scena, 1965. Preveo Bratoljub Klaiæ
7. Sofoklove tragedije, Zagreb, Matica hrvatska, 1913. Preveo Koloman Rac

II. poglavlje - Izebela

1. Gold (Alan), Jezabel, Michel Lafon, 2003.
2. Kelen (Jacqueline), Les femmes de la Bible, Renaissance du Livre, 2002.
3. Jeruzalemska Biblija, Zagreb, Kršæanska sadašnjost, 2003.

214

Philippe Delorme

Ali, sudbina nema milosti. Godine 1985. završava na hitnoj operaciji raka na lijevom pluænom krilu. Boje se najgorega, no ona je èvrste grade, brzo se oporavlja. Èini se da se tada podvrgnula nekoj dijeti, da je smanjila pušenje. Uostalom, gotovo više nikoga i nije briga. Sada su pod svjetlima pozornice plava princeza od Walesa i strastvena vojvotkinja od Yorka. Margareta je još samo sjena koja blijedi, stara tetka koja je pozvana kad druga »kraljevska gospoda« nisu na raspolaganju, za sporedne uloge...

Premda godine donose mudrost, posljednje Margaretine godine ipak su bolne. Sve slabija nakon dva moždana udara, ona se tiho gasi u snu, u bolnici Kralj Eduard VII. u Londonu, 9. veljaæe 2002. godine. Njezin blizak prijatelj, lord Saint-John of Fawsley komentira: »Imala je buran život, naravno, ali na kraju takvog života, zadnjih desetljeæa, na neki je naèin 'uplovila u mirnu luku'.«

Princeza otoka Moustique pridružila se duhovima dvorca Glamis...

KNJIŽNICA ZELINA

Bibliografija

I. poglavlje - Klitemnestra

1. Bertiere (Simone), Apologie pour Cljtemnestre, Editions de Fallois, 2004.
2. Dictionnaire de la Grece antique, Albin Michel, 2000.
3. Homerova Odiseja, Zagreb, Matica hrvatska, 1950. Preveo Tomo Maretia
4. Euripid, Ifigenija naAulidi, Zagreb, 1961. Preveo Bratoljub Klaiæ
5. Euripid, Elektra, u Græke tragedije, Zagreb, Globus media, 2004. Preveo Koloman Rac
6. Eshil, Orestija I, Zagreb, dramska biblioteka Scena, 1965. Preveo Bratoljub Klaiæ
7. Sofoklove tragedije, Zagreb, Matica hrvatska, 1913. Preveo Koloman Rac

II. poglavlje - Izebela

1. Gold {Klan}, Jezabel, Michel Lafon, 2003.
2. Kelen (Jacqueline), Les femmes de la Bible, Renaissance du Livre, 2002.
3. Jeruzalemska Biblija, Zagreb, Kršæanska sadašnjost, 2003.

216

Philippe Delorme

III. poglavlje - Kleopatra

1. Benoist-Mechin (Jacques), Cleopdtre ou le reve evanoui, Perrin, 1999.
2. Bez aurora, Cleopdtre, Elcy, 2005.
3. Dauxois (Jacqueline), Cleopdtre, Pvgmalion, 2000.
4. Martin (Paul-M.), Antoine et Cleopdtre: la fin d'un reve, Editions Complexe, 2002.
5. Mosse (Claude), Les nouvelles impostures de l'Histoire, Editions du Rocher, 2005.
6. Rchet (Guy), Cleopdtre, le crepuscule d'une reine, Criterion, 2002.
7. Schwentzel (Christian-Georges), Les Pharaons d'egjpte, de Narmerd Cleopdtre, Milano, 2002.

IV. poglavlje - Mesalina

1. Dauxois (Jacqueline), Messaline, Pygmalion, 2002.
2. Le Glay (Marcel), Voisin (Jean-Louis) i Le Bohec (Yann), Histoire romaine, PUF, 2002.
3. Petit (Paul), Histoire generale de l'Empire romain, le Haut-Empire, Seuil,2001.

V. poglavlje - Teodora

1. Brehier (Louis), Le monde bjzantin: vie et mort de Byzance, Albin Michel, 1992.
2. Grece (Prince Michel de), Lepalais des larmes, Pocket, 2003.

3. Maraval (Pierre), Uempereur Justinien, PUF, 1999.
4. Rachet (Guy), Tneodora, imperatrice d'Orient, Editions du Rocher, 2001.

Bibliografija

217

VI. poglavlje - Fredegunda

1. Begat (Claude), Fredegonde, reine sanglante, L'Harmattan, 2004.
2. Gearv (Patrick J.), Naissance de la France merovingien, Flammarion, 1999.
3. Lanteri (Roger-Xavier), Brunehilde, la premiere reine de la France, Perrin, 1995.
4. Lanteri (Roger-Xavier), Les Merovingiennes, Perrin, 2000.
5. Thierrv (Augustin), Recits des temps merovingiens, Editions Com-plexe, 1999.

VII. poglavlje - Izabela Francuska

1. Cassagnes-Brouquet (Sophie), Histoire de l'Angleterre medievale, Ophrvs, 2000.
2. Druon (Maurice), Les rois maudits, 7 tomova, Livre du Poche, 1973.
3. Favier (Jean), La guerre de CentAns, Favard, 1991.
4. Le Clech (Sylvie), Pbilippe IV le Bele t les derniers Capetiens, 1268-1328, Tallandier, 2002.

VIII. poglavlje - Lukrecija Borgia

1. Burckard (Johannes), preveo na francuski JosephTurnel, Z)dm/esecc-ret des Borgia, 1492-1503, Tallandier, 2003.
2. Chauvel (Genevieve), Lucrece Borgia, la fille du pape, Pvgmalion, 2000.
3. Cloulas (Ivan), La courpontificale au temps des Borgia et des Medicis: 1420-1520, Hachette Litteratures, 2003.

IX. poglavlje - Margareta Valonska

1. Bordonove (Georges), Les rois qui ont fait la France, Henri IV le Granda, Pvgmalion, 1997.

218

Philippe Delorme

2. Castelot (Andre), La reine Margot, Perrin, 1999.
3. Cloulas (Ivan), Catherine de Medicis : la passion du pouvoir, Tallandier, 1999.
4. Delorme (Philippe), Histoire des reines de France, Marie de Medicis, Pygmalion, 1998.
5. Garrisson (Janine), Marguerite de Valois, Favard, 1994.
6. Memoires de Marguerite de Valois, uredio Yves Cazaux, Mercure de France, 2004.

X. poglavlje - Kristina Švedska

1. Gobry (Ivan), La reine Christine, Pygmalion, 2001.
2. Heyden-Rynsch (Verena von der), Christine de Suede: la souveraine enigmatique, Gallimard, 2001.
3. Kermina (Franoise), La reine Christine, Perrin, 1998.
4. Maximes de Christine, reine de Suede, predgovor Chantal Thomas, Rivages, 1996.
5. Cjuillet (Bernard), Christine de Suede, Favard, 2003.

XI. poglavlje - Catherine-Charlotte od Monaka

1. Cars (Jean des), // etait unefois Monaco, Editions du Rocher, 1996.
2. Decaux (Alain), Monaco et sesprinces, Perrin, 1997.
3. Delorme (Philippe), Les Grimaldi, 700 ans d'une djnastie, Balland, 1997.
4. Dumas (Alexandre), La princesse de Monaco, vie et aventures, Rois-sard, 1987.

XII. poglavlje - Katarina Ruska

1. Carrere d'Encausse (Helene), CatherineII, Bayard Centurion,2005.
2. Catherine II: correspondance, Mercure de France, 2001.

Bibliografija

219

3. Oldenbourg (Zoe), Catherine de Russie, Gallimard Folio, 1986.
4. Tolsto'i (Tatiana) i Dolle (Joelle), Catherine II et son temps, Mango, 1999.

XIII. poglavlje - Karolina od Brauncshweiga

1. Faser (Flora), The unruly queen, John Murrav Pub., 2004.
2. Maurois (Andre), Histoire d'Angleterre, Favard, 1978.

XIV. poglavlje - Izabela Španjolska

1. Bennassar (Bartolome), Histoire des Espagnols, Armand Colin, 1985.
2. Broder (Albert), Chastagnaret (Gerard) i Temime (Emile), Histoire de l'Espagne contemporaine de 1808 a nos jours, Aubier-Montaigne, 1979.
3. Urdiel (Isabel), Isabel II. No sepuede reinar inocentemente, Espasa--Calpe, 2004.

4. Vilar (Pierre), Histoire de l'Espagne, PUF, 1971.

XV. poglavlje - Marija Bonaparte

1. Bertin (Celia), Marie Bonaparte, Perrin, 2004.

2. Bourgeron (Jena-Pierre), Marie Bonaparte e tlapsyhanalyse: d trave-rs ses lettres a Rene Laforgue et les images de son temps, Honore Champion, 1993.

3. Bourgeron (Jean-Pierre), Marie Bonaparte, PUF, 1997.

XVI. poglavlje - Princeza Margareta

1. Bern (Stephane), God save the Oueen!, Michel Lafon, 1998.

2. Delorme (Philippe), La ReineMere, legendes etverites, Balland, 2003.

3. Meyer-Stabley (Bertrand), La veritable Margaret, Pygmalion, 2000.

218

Philippe Delorme

2. Castelot (Andre), La reine Margot, Perrin, 1999.

3. Cloulas (Ivan), Catherine de Medicis : lapassion du pouvoir, Tallandier, 1999.

4. Delorme (Philippe), Histoire des reines de France, Marie de Medicis, Pygmalion, 1998.

5. Garrisson (Janine), Marguerite de Valois, Favard, 1994.

6. Memoires de Marguerite de Valois, uredio Yves Cazaux, Mercure de France, 2004.

X. poglavlje - Kristina Švedska

1. Gobry (Ivan), La reine Christine, Pvgmalion, 2001.

2. Heyden-Rynsch (Verena von der), Christine de Suede: la souveraine enigmatique, Gallimard, 2001.

3. Kermina (Françoise), La reine Christine, Perrin, 1998.

4. Maximes de Christine, reine de Suede, predgovor Chantal Thomas, Rivages, 1996.

5. Cjuillet (Bernard), Christine de Suede, Favard, 2003.

XI. poglavlje - Catherine-Charlotte od Monaka

1. Cars (Jean des), II etait unefois Monaco, Editions du Rocher, 1996.

2. Decaux (Alain), Monaco et ses princes, Perrin, 1997.

3. Delorme (Philippe), Les Grimaldi, 700 ans d'une djnastie, Balland, 1997.

4. Dumas (Alexandre), La princesse de Monaco, vie et aventures, Rois-sard, 1987.

XII. poglavlje - Katarina Ruska

1. Carrere d'Encausse (Helene), CatherineII, Bayard Centurion, 2005.

2. Catherine II: correspondance, Mercure de France, 2001.

Bibliografija

219

3. Oldenbourg (Zoe), Catherine de Russie, Gallimard Folio, 1986.

4. Tolstoi' (Tatiana) i Dolle (Joelle), Catherine II et son temps, Mango, 1999.

XIII. poglavlje - Karolina od Brauncshweiga

1. Faser (Flora), The unruly queen, John Murrav Pub., 2004.

2. Maurois (Andre), Histoire d'Angleterre, Favard, 1978.

XIV. poglavlje - Izabela Španjolska

1. Bennassar (Bartolome), Histoire des Espagnols, Armand Colin, 1985.

2. Broder (Albert), Chastagnaret (Gerard) i Temime (Emile), Histoire de l'Espagne contemporaine de 1808 d nos jours, Aubier-Montaigne, 1979.

3. Urdiel (Isabel), Isabel II. No sepuede reinar inocentemente, Espasa--Calpe, 2004.

4. Vilar (Pierre), Histoire de l'Espagne, PUF, 1971.

XV. poglavlje - Marija Bonaparte

1. Bertin (Celia), Marie Bonaparte, Perrin, 2004.

2. Bourgeron (Jena-Pierre), Marie Bonaparte e tlapsyhanalyse: a trave-rs ses lettres d Rene Laforgue et les images de son temps, Honore Champion, 1993.

3. Bourgeron (Jean-Pierre), Marie Bonaparte, PUF, 1997.

XVI. poglavlje - Princeza Margareta

1. Bern (Stephane), God save the Queen!, Michel Lafon, 1998.

2. Delorme (Philippe), La ReineMere, legendes etverites, Balland, 2003.

3. Meyer-Stabley (Bertrand), La veritable Margaret, Pygmalion, 2000.

220

Philippe Delorme

4. Meyer-Stabley (Bertrand), La vie quotidienne a Buckingham, de Vic-toria a Elisabeth II, Hachette, 2001.

5. Monsigny (Jacqueline) i Bertrand (Franck), Moi, Elisabeth II, reine d'Angleterre : Memoires apocryphes, Michel Lafon, 2005.

6. Wilson (AndrewNorman), grandeur et decadence de la maison Wind-sor, Presses de la Cite, 1993.

Zahvala

Od srca hvala svima koji su mi u razlièitim opsezima pomogli u rješavanju problema pri prevođenju ove knjige. Evo njihovih imena abecednim redom: Neven Budak, Krsto Cviiaè, Giga Gra-èan, Nenad Iviaè, Vladimir Pavliniaè, Gordana V. Popoviaè i Milivoj Teleæan.

Mihaela Vekariaè

Philippe Delorme OZLOGLAŠENE PRINCEZE

Izdavaè Naklada LJEVAK d.o.o.

Za izdavaèa PETRA LJEVAK

Lektura i korektura ANA BRNARDIÆ

Priprema DARKO GUNJEVIÆ za LASERp/«j d.o.o.

ISBN 978-953-178-903-5 (meki uvez) 978-953-178-904-2 (tvrđi uvez)

Tisak Tiskara Zelina

Philippe Delorme OZLOGLAŠENE PRINCEZE

Izdavaè Naklada LJEVAK d.o.o.

2a izdavaèa PETRA LJEVAK

Lektura i korektura ANA BRNARDIÆ

Priprema DARKO GUNJEVIÆ za LASER/>/«5 d.o.o.

ISBN 978-953-178-903-5 (meki uvez) 978-953-178-904-2 (tvrđi uvez)

Tisak Tiskara Zelina